

Bibelen - det' for børn.

Det Gamle Testamente genbesøgt

”Han ville tjekke, hvor meget Abraham egentlig troede på Gud. – Hm, tænkte han. Jeg ved godt, det er groft, men hvad nu hvis jeg lader, som om han skal dræbe sin søn for at vise, hvor meget han tror på mig?” i Sigurd fortæller Bibelhistorier (Barrett 2017:62).

Liv Marcussen St. nr.: 58043

Veronika Engbart Smith. St.nr.: 57494

Vejleder: Sune Sønderberg Mortensen

Anslag: 205.823

Speciale efteråret 2020

Abstract

In this thesis we investigate the discourses embedded in children's bibles in Denmark published between 2007 and 2020. We analyse the discourses in the children's bibles and compare the bibles to one another. We have selected three stories from the children's bibles: the story of Cain and Abel, the story of Abraham and Isak, and the story of Job. These three stories have been selected for their complex content, which includes murder, the sacrificing of a child, and the philosophical problem of the existence of evil. With our analysis we aim to describe how complex matters of the *Bible* are processed in the children's bibles.

Using the theoretical framework of Norman Fairclough, we analyse how the difficult aspects of Christianity are conveyed to children and how God and his relations to man are portrayed. We conclude that there are many different tendencies and discourses in the various children's bibles in Denmark. However a pattern emerged in which two main discourses were identified: A text-oriented discourse which follows the *Bible* closely, and a divergent discourse that has a looser commitment to the *Bible*.

In the final chapter of this thesis we use the framework of memory studies to discuss the role of the *Bible* and children's bibles in Danish society today. Here we conclude that children's bibles can function as means to maintain certain memories of christianity. Lastly we discuss if the political and public interest in national identity can serve as an explanation of the vast market of children's bibles in Denmark.

Indholdsfortegnelse

Abstract	2
1 Problemfelt	5
1.1 Problemformulering	7
2 Afgrænsning	7
Begrebsafklaring	8
3 Metode	9
Kritisk diskursanalyse	9
Mellem pædagogik og teologi	11
Specialets opbygning	11
4 Børnebibler i forskningen	12
5 Børnebibelens historie	14
Reformationen – Guds ord skal være alle forundt	15
Den kateketiske bibelfortælling	15
Den narrative børnebibel	17
De frie bibelfortællingers tid: Det 20. århundrede og frem	18
6 Diskursteori	20
Faircloughs kritiske diskursanalyse	20
Ideologier og hegemonier	23
Faircloughs model i et anvendelsesperspektiv	24
Den multimodale tilgang - Et supplement til CDA	25
7 Analyse af børnebibler i Danmark	27
7.1 Børnebiblernes diskursive praksis	27
Børnebibler på det danske marked	27
Formålet med udgivelsen	29
Intertekstualitet: <i>Bibelen</i> i børnebibler	30
Børnebiblernes visuelle udtryk	32
7.2 Analyse af bibelfortællinger - Diskurs som tekst	33
7.2.1 Kain og Abel	34

Kains jalousi - religiøst eller profant begrundet?	34
Fortjener Kain vores sympati?	36
Gud, en tankens eller handlingens mand?	41
Guds straf	42
7.2.2 Abraham og Isak	44
Ordvalg: Oftring, drab eller gave?	44
Guds rolle i fortællingen	46
Abrahams overvejelser	48
Abrahams accept	51
Moralen i fortællingen	52
7.2.3 Job	53
Hvorfor går det galt for Job?	54
Guds rolle i fortællingen	56
Moralen i fortællingen	58
7.3 Diskurser på tværs af børnebiblernes fortællinger	59
Fornyelsesdiskurs	59
Følelser i fokus: Karakterernes indre liv	61
Diskurser om Gud	62
Profanitetsdiskurs	63
Rationalitetsdiskurs	63
Den tekstnære og den divergerende børnebibel	64
8 Børnebiblernes rolle i Danmark	67
Bibelen som kulturel artefakt	67
Børnebiblernes popularitet: En del af en kulturarvsdiskurs?	69
9 Konklusion	72
10 Litteraturliste	74

1 Problemfelt

Bibelen har altid været genstand for debat. Lige siden man skulle inddele de bibelske tekster i de kanoniske og de apokryfe skrifter, har man diskuteret, hvad der udgør *Bibelen*, og hvordan den skal fortolkes. Efter Reformationens indførelse i Danmark blev *Bibelen* gradvist mere tilgængelig for den brede befolkning. Det ledte til mange diskussioner om, hvordan *Bibelen* skal læses og formidles, og det diskuteres fortsat i dag.

Senest skabte det furor, da Det Danske Bibelselskab udgav *Bibelen* 2020, som er en bibeloversættelse udarbejdet ud fra en vision om, at den skulle være lettilgængelig og letforståelig. Den mødte både anerkendelse og kritik i offentligheden¹, og de heftige diskussioner den forårsagede illustrerer, at bibeloversættelser og -formidlinger stadig kan få folk op af stolene, selv i dag.

Mens bibelformidling til voksne målgrupper således diskuteres i kølvandet på hver ny udgivelse, går bibelformidling til børn² mere under offentlighedens radar. Dette på trods af, at det er en stor genre inden for børnelitteraturen, som står stærkt på det danske marked i dag. Der er udgivet over 60 børnebibler på det danske marked i løbet af de sidste 13 år. Vi er ikke de eneste, der har studset over børnebibelmarkedets størrelse. Kasper Bro Larsen, der er forsker ved Aarhus Universitet kalder det 'bemærkelsesværdigt' og henviser til, at der er sket en opblomstring inden for børnebibelgenren over de seneste 25 år (Larsen 2019:126). I sin forskningsartikel 'Børnebibelen som kulturelt erindringssted mellem kirkekristendom og kulturkristendom' oplyser Larsen salgstallene for nogle af de mest populære børnebibeludgivelser, som det er lykkedes ham at opstøve, på trods af at forlagene generelt er tilbageholdende med oplysninger om salgstal. Det fremgår blandt andet, at Johannes Møllehaves udgivelse *Børnebibelen* fra 1996 er blevet solgt i 300.000 eksemplarer pr. 2017, at Sigurd Barretts *Sigurd fortæller Bibelhistorier* fra udgivelsen i 2010 indtil 2017 har solgt 160.000 eksemplarer, og at Synne Garffs *De Mindstes Bibel* som er udgivet i 2007, pr. 2019 er blevet solgt i over 100.000 eksemplarer (Larsen 2019:126). Det store udbud, antallet af nyudgivelser og salgstallene taler deres eget sprog – børnebibler er ikke på vej ud af markedet, nærmere tværtimod.

En stor del af danskerne modtager en børnebibel i dåbsgave, enten fra Den Danske Folkekirke eller fra et familiemedlem. For manges vedkommende er børnebiblerne deres første møde med *Bibelen* og kristendommen, og udover folkeskolens kristendomskundskabsundervisning, er det muligvis også det eneste bekendtskab, mange stifter

---

¹ Se for eksempel avisartikler (Thorsen 2020), (Rasmussen 2020) og (Bostrup 2020)

² Vi vil gennem dette speciale bruge begrebet 'børnebibel' som en betegnelse for al bibelformidling henvendt til børn.

med *Bibelen*. Selvom mange danskere har *Bibelen* stående i reolen derhjemme, viser en undersøgelse fra analyseinstituttet Sifo Research International, at 4 ud af 5 danskere sjældent eller aldrig har læst i kristendommens helt centrale skrift (Vincent 2010). Børnebiblerne er dermed sandsynligvis en væsentlig kilde til den almindelige danske borgers viden og indsigt i kristendommen, hvorfor vi anser det for at være både aktuelt og relevant at undersøge, hvordan det bibelske indhold fremstilles i moderne danske børnebibler.

Selvom Danmark er et sekulariseret land, og danskerne selv angiver, at religion ikke fylder meget i deres hverdag (Krak 2018), bliver 58,7% af danskerne stadig døbt anno 2018 (Kirkeministeriet 2019). Hvis hver af disse modtager en børnebibel i dåbsgave, finder bibelfortællingerne vej til langt de fleste danske hjem. Derfor er det også vigtigt, hvordan disse bibelfortællinger formidles. Følger de med tiden og formidler de kristne værdier ud fra et moderne og børnevenligt blik? Eller holder de sig stringent til bibelteksterne, og lader dem komme til udtryk i deres egen ret? Er Gud en autoritativ faderfigur, der bliver vred, når mennesker glemmer ham? Eller er han en god ven, som tænker på den enkelte? Er fokus på en gammeltestamentlig, straffende patriark, eller det nyttestamentlige kærlighedsbudskab?

Man kunne fristes til at spørge, om børnebibler ikke bare er bibler, der er lettere at forstå, eventuelt tilsat farverige illustrationer eller andre formidlingsgreb. Men børnebibler er mere end blot en simplificering af *Bibelens* indhold til børn. Det er en hel genre, komplet med egne undergenrer og formål. Forfattere og forlag har frie rammer i forhold til at videreformidle og fortolke *Bibelens* indhold i børnebibeludgivelser. De har ikke nogen forpligtelse til at give en 'korrekt' udlægning af *Bibelen*, men vælger selv, hvilke historier der skal med, og hvordan disse skal fortælles, formidles og fortolkes. Det er ikke bare letforståelige bibler, hvor de sværeste ord er skåret fra, men et bud på en forståelse af *Bibelens* budskab.

Der er store forskelle på, hvordan forfattere og forlag vælger at gribe bibelformidling til børn an. Nogle vil gerne fortælle de spændende historier, der er i *Bibelen* til børn, mens andre vil indføre børnene i *Bibelens* budskab eller hjælpe med at svare på nogle af livets store spørgsmål om, hvordan verden blev skabt eller hvad der sker, når man dør. Det er ikke uvæsentligt, hvad forfatterne fokuserer på, og hvordan de udlægger fortællingerne, for det har en betydning for, hvordan barnet kommer til at forstå *Bibelen* og kristendommen.

Bibelen indeholder voldsomme og komplekse fortællinger med svære spørgsmål om menneskets forhold til Gud og komplicerede tematikker såsom mord, uretfærdighed, hovmod og tilgivelse. Særligt Det Gamle Testamente indeholder nogle specielle og komplekse fortællinger, som kan være svære at formidle klart og tydeligt, fordi de foregår i et gammelt univers, ofte har flere betydninger og kræver en del fortolkning. Dette speciale udspringer af en nysgerrighed

omkring, hvordan Det Gamle Testamente formidles i børnebibler i dag, og det har ledt os frem til følgende problemformulering.

1.1 Problemformulering

Hvordan formidles gammeltestamentlige fortællinger i nyere danske børnebibler?

- Eksemplificeret ved nedslag i fortællingerne om Kain og Abel, Abraham og Isak og Job.

2 Afgrænsning

For at svare på denne problemformulering tager vi fat i alle de børnebibler, der er udgivet i Danmark fra 2007 og frem til i dag (2020). Det vil sige, at vi både ser på danskproducerede og oversatte værker, så længe de er udgivet på det danske marked. Det gør vi, fordi det er de børnebibler, man kan købe i butikkerne og låne på bibliotekerne, og dermed er de udgivelser, som de danske forbrugere har adgang til. Vi har valgt at sætte vores skæringsgrænse ved år 2007, fordi vi er interesserede i at undersøge, hvordan det danske marked for børnebibler ser ud aktuelt i dag. Den tidsmæssige afgrænsning er sat ud fra devisen om, at grænsen skal gå et sted, og selvom et årstal som 2010 måske havde set mere rundt og pænt ud end 2007, er det næppe mindre vilkårligt. Det blev 2007, fordi vi kender til et andet studie, der undersøger danske børnebibler frem til dette årstal, men med et andet fokus (Dørken 2008). Ved at vælge dette som vores tidlige afgrænsning, kan vi sige noget om alle de børnebibler, der endnu ikke er blevet behandlet i forskningsregi, og på den måde bidrage til at generere ny viden. Det er desuden i perioden mellem 2007-2020, at nogle af de bedst sælgende børnebibler er blevet udgivet og genudgivet, så dermed falder de mest populære børnebibler inden for vores afgrænsning.

Denne afgrænsning efterlader os stadig med et stort materiale. Vi har kendskab til 65 børnebibler, der er udgivet (eller genudgivet) i Danmark mellem 2007 og 2020 (Se Bilag 1 for liste over samtlige udgivelser)³.

Inden for dette speciales rammer har vi ikke mulighed for at foretage dybdegående analyser af alle fortællinger i de 65 børnebibler, og vi har derfor valgt at lave tre nedslag. Vi har udvalgt tre fortællinger, der har et komplekst indhold, og indebærer nogle særlige

---

³ For en oversigt over børnebibler udgivet mellem 2000 og 2007 se eventuelt *Bibler i børnehøjde* af Elisabeth Dørken (Dørken 2008).

formidlingsmæssige udfordringer: Kain og Abel, Abraham og Isak og fortællingen om Job. I Kain og Abel er der mange store temaer på spil, såsom afvisning, jalousi og mord. I Abraham og Isak skal Abraham ofre sin søn til Gud, og i Jobs bog indgår Gud og Satan et væddemål, der betyder at Job påføres alverdens lidelser. Det er ikke alle børnebibleerne, der indeholder de nævnte fortællinger, så vores tekstanalyse vil kun være en analyse af de børnebibleer, der indeholder én eller flere af de tre fortællinger. I praksis går vi dermed kun tekstligt i dybden med et udsnit af børnebibleerne på det danske marked.

Begrebsafklaring

Vi vil i dette speciale undersøge hele spektret af bibelformidling til børn, og har derfor valgt at inkludere alle former for bibelformidling fra 2007 og frem, uafhængigt af om de betegner sig selv som en bibel, en bibelhistorie eller noget helt tredje. Vores eneste afgrænsning er, at formidlingerne skal indeholde tekst, ikke kun billeder, samt formidle mere end én af *Bibels* narrative passager. Gennem resten af specialet vil vi referere til disse som *børnebibleer*, som en samlebetegnelse for alle de bibelformidlinger til børn, der falder inden for vores afgrænsning. Selve ordet *bibel* kan give associationer til et fast format, der svarer til den officielle tekst og er struktureret efter samme princip. Når vi alligevel har valgt at bruge denne samlebetegnelse, er det fordi den er mundret, og i dag bruges hyppigt i daglig tale om alle mulige former for bibelformidling til børn.

Når vi citerer *Bibelen* bruger vi udgaven fra 1992, som er den seneste officielle danske udgave fra Bibelselskabet. *Bibelen* i bestemt ental og med stort B henviser altså altid til den officielle danske oversættelse af *Bibelen*.

Ved ordet 'formidling' forstår vi det samme som ordbogen, nemlig at 'viderebringe fx viden eller erfaring til et publikum ved at fungere som mellemlid' (Den Danske Ordbog). Børnebibleerne viderebringer *Bibels* indhold til et publikum, og i den forbindelse sker der nogle ændringer i stoffet. Vi vil undersøge børnebibleernes diskurser, for at se hvilke holdninger og attituder der udtrykkes i børnebibleerne.

3 Metode

Kritisk diskursanalyse

I dette speciale er vi interesserede i at finde ud af, hvordan komplicerede fortællinger fra Det Gamle Testamente formidles i nyere børnebibler. Vores ambition er ikke at få indblik i, hvad der er unikt for den enkelte børnebibel, men i hvad der er fælles på tværs af børnebiblerne, og hvad der generelt set kendetegner børnebibelformidling i dag. Da vi netop er interesserede i at afdække det, der går på tværs af børnebiblerne, fremfor det særegne ved hver enkelte, har vi valgt en diskursanalytisk tilgang. Det er mere traditionelt at tilgå litteratur med en stilistisk/narrativ analysestrategi, men vi mener, at en diskursanalyse kan bidrage med nogle mere nuancerede forståelser af teksterne, særligt i forhold til teksternes mindre synlige lag.

Vores interesse i at undersøge børnebiblernes udlægninger af *Bibels* indhold hænger sammen med vores opfattelse af, at forfatterne gennem disse udgivelser både producerer og reproducerer nogle bestemte forståelser af *Bibelen*, og af kristendommen mere generelt. Antagelsen om at tingene ikke bare er på en bestemt måde, men at den sociale virkelighed er til forhandling, er central for hele det diskursanalytiske felt. Diskursanalytiske tilgange undersøger derfor heller ikke kun teksterne i sig selv, men ofte også andre aspekter, der går ud over selve den tekstlige analyse – netop fordi diskursanalysen er interesseret i den sociale helhed, som teksterne er en del af (Horsbøl & Raudaskoski 2016:16).

Diskursanalyse er et bredt felt, og der findes i dag mange forskellige teoretiske rammer og analysetilgange. I dette speciale har vi især brugt Jørgensens og Phillips klassiske udgivelse *Diskursanalyse som teori og metode* fra 1999 og Horsbøl og Raudaskoskis nyere udgivelse *Diskurs og praksis* fra 2016 både til at afgøre, hvilken diskursanalytisk tilgang det giver mest mening at benytte i forhold til vores materiale og ambition, og som introduktioner til det diskursanalytiske felt. Begge introduktioner til feltet indeholder en pointe om, at der hverken er enighed om, hvad diskurser er, eller hvordan man analyserer dem (Jørgensen & Phillips 1999:9, Horsbøl & Raudaskoski 2016:8-11). Der findes et væld af diskursteoretiske rammer, som man kan vælge, når man, som vi, giver sig i kast med en diskursanalyse. I dette speciale har vi valgt primært at trække på Faircloughs kritiske diskursteori, da vi mener, at denne giver en god overordnet analyseramme i forhold til at undersøge dynamikkerne mellem de tekstlige diskurser og den bredere samfundsmæssige kontekst. Hans teori giver nogle gode redskaber, ikke kun til selve tekstanalysen, men også til at analysere alt det, der ligger 'rundt om' teksten – for eksempel tekstens produktion og intertekstualitet. Fairclough har opstillet en model, som indeholder tre

analyseniveauer; *diskursiv praksis*, *diskurs som tekst* og *social praksis*, og vi anser denne model som et godt udgangspunkt for at komme i dybden med børnebiblerne.

Noget andet som vi finder attraktivt ved Fairclough er, at han først og fremmest er diskurspraktiker, og hans teori er derfor fulgt op med mange empiriske eksempler, som illustrerer anvendelsesperspektiverne, hvilket for eksempel ikke er tilfældet hos Laclau og Mouffe (Jørgensen & Phillips 1999:62, 72-104). Faircloughs teori falder inden for den diskursteoretiske tradition, der kaldes 'kritisk teori', og det betyder, at teorien har et normativt afsæt, i det diskurspraktikeren vil 'afsløre' magtens skjulte strukturer. Dette speciale er ikke på samme måde bundet op på et kritisk perspektiv, da vores problemstilling primært er forankret i en åben nysgerrighed. Vi har dog et kritisk element med, da vi i et afsluttende reflekterende afsnit vil undersøge, om de diskurser der indgår i børnebiblerne kan være udtryk for nogle større ideologiske kampe omkring *Bibelens* og kristendommens rolle i det danske samfund.

I vores brug af Faircloughs teori finder vi metodisk inspiration i Jane Sunderlands bog *Gendered discourses* fra 2004, hvori Sunderland undersøger kønsdiskurser - både i et teoretisk og et empirisk perspektiv. Hun undersøger blandt andet kønnede diskurser i børnebøger - nærmere bestemt i otte amerikanske, prisvindende fag- og skønlitterære børnebøger. Sunderland foretager ikke tilbundsgående lingvistiske analyser af børnebøgerne, da hun mener, at det ville være for omfattende. I stedet fortolker og identificerer hun en række forskellige diskurser i løbet af sine læsninger, delvist gennem lingvistiske spor (Sunderland 2004:141). Ligesom Sunderland vil vi ikke lave tilbundsgående lingvistiske analyser, da det er for omfattende. Vi vil i stedet udvælge temaer, som vi finder relevante, og herefter finde tendenser i teksterne med afsæt i lingvistisk og narrativ teori.

Det er, som Sunderland bemærker, ikke så traditionelt at analysere litteratur ud fra en lingvistisk vinkel (Sunderland 2004:142). På den baggrund skriver hun en del om de faldgruber, der kan være ved koblingen mellem diskursanalyse og skønlitteratur, og mange af disse har vi haft in mente under analysearbejdet. Sunderland er meget transparent omkring sin empiriske fremgang, og særligt derfor har vi kunne hente inspiration fra hendes tilgang.

Et af kendetegnene ved børnebibelen som genre er, at den indeholder flere modi, da børnebiblerne både består af tekster og illustrationer. Derfor vil vi også trække på Gunther Kress og Theo van Leeuwens teori om multimodalitet og visuelle medier fra deres bog *Reading Images* fra 2006, undervejs i vores analyse af børnebiblerne. I vores analyse vil vi, udover at trække på Faircloughs lingvistiske redskaber til tekstanalyse, også anvende nogle analyseredskaber fra narratologien, primært ud fra *Litteratur. Introduktion til teori og analyse* fra 2013.

Vi vil afslutte specialet med et refleksionsafsnit om børnebiblernes sociale praksis, og heri vil vi anskue børnebiblerne i et erindringsteoretisk perspektiv. Til denne del vil vi trække på Ann Rigneys udlægning af erindringsteori i *Cultural memory studies. Mediation, narrative, and the aesthetic* fra 2015.

Mellem pædagogik og teologi

Den litteratur, som vi analyserer i dette speciale, er særlig, fordi den er skrevet til og for børn. Børnelitteratur adskiller sig særligt fra voksenlitteratur ved, at forfattere forsøger at tilpasse – med et fagbegreb 'adaptere' – bøger til børn på forskellige måder, såsom gennem de sproglige valg og udvalg af stof (Weinreich 2001:13). Forskningen i børnelitteratur har traditionelt været meget beskæftiget med disse adaptationsprocesser, og dette forskningsperspektiv præger også en del af forskningen i børnebibler. Den anden faggruppe der har fundet interesse i børnebibler er teologerne. Deres forskningsinteresse er især at afdække, hvordan teologien er fremstillet i børnebibler.

Selv placerer vi os med dette speciale et sted imellem de to retninger. Vi har ikke fra begyndelsen besluttet os for at beskæftige os med enten det ene eller det andet, og vores diskursanalyse kommer formentlig til at indeholde elementer, der kan indordnes under både den ene og den anden forskningstradition. Når vi ikke har valgt hverken den ene eller den anden vinkel er det, fordi vi først og fremmest er interesserede i at identificere, hvilke diskurser der samler og differentierer det danske børnebibelmarked. Vores diskursanalyse vil blive båret frem af de markante forskelle og ligheder, som vi identificerer i vores nærlæsninger af børnebiblerne, uanset om disse er relateret til børnebiblernes adaptation eller deres teologi.

Specialets opbygning

For at give en indførelse i feltet vil vi først redegøre overordnet for *Bibelens* historie i Danmark med særligt fokus på formidlingen af *Bibelen* til børn. Hertil vil vi benytte os af Edith Allers *Børns bibelhistorier* fra 2009 og Carsten Bach-Nielsens *Bibelen i Danmark – 500 års kirke- og kulturhistorie* fra 2019.

Vi har som nævnt valgt at bruge Norman Faircloughs teori om diskursanalyse, og vil derfor redegøre for hans teori ud fra et af hans hovedværker, *Discourse and Social Change* fra 1992.

Specialets analyseafsnit vil falde i to dele. Den første del vil med inspiration fra Faircloughs model bestå af nogle afsnit, hvor vi ser på diskurser, der befinder sig i teksternes umiddelbare nærhed. Det dækker blandt andet over paratekster, produktionsforhold og intertekstualitet.

Den anden del, som følger herefter, er en diskursanalyse af børnebiblernes fortællinger om Kain og Abel, Abraham og Isak og Job. Vi vil især have fokus på, hvordan Gud og mennesker fremstilles, og hvilke moraler der formidles. Hver af de tre analyser indledes med et introducerende afsnit, der opridser handlingsforløbet i fortællingen, som det fremstår i *Bibelen*. Herefter følger en tematisk analyse med fokus på den individuelle fortællings elementer, og til sidst afrundes alle tre analyser med et afsnit om fortællingens morale.

Herefter følger et opsamlende afsnit, hvor vi ser på diskurser på tværs af de tre fortællinger, og også inddrager vores kontekstuelle viden om børnebiblernes samlede udtryk med henblik på at udlede noget generelt om, hvilke diskurser der præger børnebiblerne.

Til sidst vil vi ud fra erindringsteori reflektere over, hvordan børnebiblernes diskurser skrives ind i en større samfundsmæssig kontekst, med særligt fokus på *Bibelens* status i det danske samfund i dag. Ud fra dette håber vi at kunne sige noget samlet om, hvordan *Bibelen* formidles til børn i dag.

4 Børnebibler i forskningen

Børnebibler har historisk set ikke været særlig meget i forskningens søgelys, men det samme er i øvrigt tilfældet for børnelitteratur generelt. Først i løbet af 1970'erne blev børnelitteratur genstand for forskningsinteresse, og det bragte også en interesse for børnebibler med sig. Det er især teologer der har beskæftiget sig med børnebibler, og mange af de eksisterende studier er centreret om, hvordan teologien er fremstillet i børnebiblerne. Herudover er der en del studier, der har fokus på børnebiblernes pædagogiske og didaktiske elementer, og der er også lavet studier, som fokuserer på genrens udvikling, og de forskellige typer af børnebibler der findes. Selvom forskningen i børnebibler er forholdsvis begrænset, er den således ikke ensidig.

Særligt i Tyskland synes der at have været en interesse for at forske i børnebibler. Af de studier vi har kunnet fremfinde, stammer en forholdsvis stor del af dem fra Tyskland. Det tidligste studie vi har kendskab til er *Die Bibel als Schul- und Handbuch für Kinder* fra 1984. Heri undersøger den tyske teolog Christine Reents en af de ældste kendte børnebibler, Hübners bibelhistorie, både med fokus på dens teologiske indhold og dens virkningshistorie. Et andet

forskningsbidrag er Reinmar Tschirchs bog fra 1995⁴, som er et bredt studie af genren børnebibler med fokus på, hvordan teologien formidles i børnebiblerne. Der er også udgivet tre tyske antologier om børnebibler, som er redigeret af religionspædagogerne Rainer Lachmann og Gottfried Adam⁵. Det nyeste bidrag, vi er stødt på i en tysk kontekst, er Marion Keuchens afhandling fra 2016⁶, hvor især børnebiblernes billeder og illustrationer bliver analytisk gransket. Kun et udvalg er fremhævet her, men som det kan fornemmes, er der en del forskningsaktivitet på området for børnebibler i Tyskland. Da der trods alt kun findes sporadisk forskning på området, refererer mange af de danske – og udenlandske – studier især til den tyske forskning på området. I relation til nærværende speciale har vi dog kun i mindre grad hentet inspiration fra den tyske forskning, da de tyske studier kun foreligger på tysk. Vi besidder kun basale tyskkundskaber, og har derfor primært orienteret os mod de dansk-, svensk- og engelsksprogede forskningsbidrag, som der dog heldigvis også findes nogle stykker af.

Særligt den danske forskning har bidraget med relevant baggrundsviden, fordi de danske forskningsprojekter, ligesom vores, er centreret om børnebiblerne på det danske marked. Et af de danske forskningsprojekter er et PhD-projekt fra 2003 udarbejdet af Edith Aller. PhD-afhandlingen har titlen *Den bibelhistoriske fortællings sprogbrug*, og er først og fremmest en analyse af, hvad der karakteriserer sprogbrugen i børnebibler fra 1728 til 2003. Sidenhen har Aller også udgivet *Børns bibelhistorier: sprogbrug, historie og funktion* (2009), der både indeholder nærsproglige analyser af børnebiblerne, men også indsætter børnebiblerne i en historisk, religiøs og politisk kontekst. Særligt sidstnævnte udgivelse har vi trukket på i dette speciale, da studiet har været en hjælp i forhold til at danne overblik over børnebibelen som genre, samt dens historiske udvikling.

En anden der har bidraget til feltet i Danmark, er Louise Heldgaard Bylund, som er ved at skrive PhD-projekt om børnebibler på institut for teologi på Aarhus Universitet. PhD-projektet er stadig undervejs, men hun har udgivet adskillige forskningsartikler om børnebibler, herunder blandt andet *Kristuskarakteristik og eksempelfortælling* (2018) og *Udvandringen fra Egypten er som et 17. majoptog uden bunader og flag – børnebiblernes interaktion med den kulturelle kontekst* (2019).

Kasper Bro Larsen, professor ved Aarhus Universitet, har udgivet forskningsartiklen 'Børnebibelen som kulturelt erindringssted mellem kirkekristendom og kulturkristendom' i 2019, hvori han anskuer nutidige danske børnebibler ud fra en erindringsteoretisk ramme, og inddrager nogle af de samme børnebibler, vi også beskæftiger os med i dette speciale. Studiet har, udover at

---

⁴ Bibel für Kinder – Die Kinderbibel in Kirche, Gemeinde, Schule und Familie (1995)

⁵ Kinder- und Schulbibeln. Probleme ihrer Erforschung (1999), Das Alte Testament in Kinderbibeln: Eine didaktische Herausforderung in Vergangenheit und Gegenwart (2003) og Illustrationen in Kinderbibeln (2005)

⁶ Bild-Konzeptionen in Bilder- und Kinderbibeln : die historischen Anfänge und ihre Wiederentdeckung in der Gegenwart (2016)

være inspirerende læsning, været behjælpeligt, med konkrete oplysninger om børnebiblernes salgstal, som normalt er svært tilgængelige. Artiklens eksistens er vi først blevet bekendte med sent i vores proces, men den trækker interessant nok på feltet for erindringsteori, som vi også bringer i spil i specialets afsluttende diskussion. Både Bylund og Bro Larsen har fået artikler udgivet i det norske tidsskrift *Prismet*, som udgav et temanummer om børnebibler i juni 2019 (Prismet 2019).

Foruden disse har vi fundet inspiration i en specialeafhandling af Elisabeth Vestergaard Dørken med titlen *Bibler i børnehøjde – Typer og fortællinger i den danske børnebibel 1900-2007* (2008). Denne indeholder bibeloversigter, som har lettet vores arbejde, og vi har kunnet lade os inspirere af den danskfaglige vinkel, som præger hendes speciale.

Udover de danske studier findes også en svensk doktorafhandling med titlen *Gud som haver barnen kär* fra 2007. Den er udarbejdet af en svensk teolog, Sören Dalevi, og består af et komparativt studie af *Barnens bibel* af Anne de Vries og *Bibeln i berättelser och bilder* af Johannes Møllehave⁷. I doktorafhandlingen analyseres og sammenlignes det, hvordan de to børnebibler formidler *Bibelen*s indhold.

Desuden kan nævnes Ruth B. Bottigheimers studie *The Bible for Children* (1996), der giver et mere transnationalt historisk overblik over børnebibelgenren, samt Susan Olajoke Akinkuroleres forskningsartikel *Engaging with Old Testament Stories: A Multimodal Social Semiotic Approach to Children Bible Illustrations* (2012), hvor børnebiblernes illustrationer underkastes analyse.

5 Børnebibelens historie

Følgende afsnit indeholder et kort oprids af børnebibelens historie og udvikling i en dansk kontekst. Til dette benyttes især *Børns bibelhistorier* fra 2009 af Edith Aller og *Bibelen i Danmark. 500 års kirke- og kulturhistorie* fra 2019 af Carsten Bach-Nielsen. Begge disse udgivelser er resultater af mange års forskning i bibelformidling, og tjener derfor godt som baggrundslitteratur til et redegørende afsnit. Nedenstående fremstilling er ikke en komplet fremstilling af børnebibelens historie i Danmark, men derimod en fremstilling med en række konkrete nedslagspunkter, som vi vurderer har relevans i forhold til dette speciale.

---

⁷ Her refereres til de svenske udgaver, men begge titler er også udgivet i Danmark på dansk

Reformationen – Guds ord skal være alle forundt

I middelalderen var bøger ikke tilgængelige for den brede befolkning, og man tog for givet, at formidlingen af kristendommens lære måtte gå gennem de kirkelige autoriteter. I senmiddelalderen indtraf imidlertid to begivenheder, som rykkede ved disse præmisser. Den ene var Gutenbergs opfindelse af bogtrykkerkunsten, som muliggjorde masseproduktion af bøger. Den anden var Luthers lære og reformationen, som satte *Bibelen* i centrum. Martin Luther mente, at det var essentielt, at almindelige mennesker fik kendskab til *Bibelens* indhold, og reformationens indførsel i Danmark i 1537 var startskuddet til en lang tradition for bibeludgivelser og -formidlinger på dansk (Aller 2009: 28-29, Bach-Nielsen 2019:13-28). I de første par århundreder efter reformationen var den egentlige læsning af *Bibelen* fortsat forbeholdt en smal samfundselite, herunder særligt præsterne (Bach-Nielsen 2019:113). Selvom befolkningen ikke fik *Bibelen* direkte i hænderne, så blev der fra statslig side gjort en ihærdig indsats for at opdrage den danske befolkning i den protestantiske tro, og her spillede *Bibelen* en vigtig rolle. Først og fremmest fandt denne opdragelse sted i kirkerne, hvor præsterne gennem prædikener indviede befolkningen i *Bibelens* indhold.

I Danmark blev reformationen konsolideret med kirkeordinansen i 1537⁸, der udførligt beskrev, hvordan befolkningen skulle praktisere kristendommen fremover. For eksempel blev det herved bestemt, at børn skulle opholde sig i kirken mellem 8-9 på hverdage, hvor de skulle synge salmer, høre prædiken og læse katekismus (Rørdam 1883).

Netop Luthers lille katekismus udgjorde i næsten 300 år en grundpille i kristendomsundervisningen for børn. Katekismen er en lille bog, der giver en indførsel i den protestantiske kristendoms teologiske grundprincipper med tilknyttede forklaringer og citater fra *Bibelen* (Aller 2009:30-31). Selvom den danske biskop Peder Palladius kaldte katekismens for en 'lille bibel' og en 'børnenes bog' (Bach-Nielsen 2019:116), lå den langt fra, hvad vi i dag forstår ved en børnebibel. Luthers katekismus er nemlig ikke en narrativ fremstilling, men en lærebog i de lutheranske lærdomme baseret på det pædagogiske princip om katekisation, dvs. hvor der stilles spørgsmål til stoffet, som eleven skal besvare (Aller 2009:31).

Den kateketiske bibelfortælling

Edith Aller mener, at der allerede i 1500-tallet blev udgivet noget, der minder om bibelfortællinger for børn. For eksempel henviser hun til Martin Luthers *Passional*, der blev

---

⁸ Forelå på latinsk 1537, oversat til dansk i 1539 og offentliggjort i dansk oversættelse i 1542

oversat til dansk i 1573. Den fortalte i billeder og træsnit Jesu lidelseshistorie, og var udgivet for ”*Børns oc enfaaldige Folcks skyld*” (Aller 2009:29). Carsten Bach-Nielsen henviser til den tyske lutherske teolog Veit Dietrichs bibelfortælling *Børne Predicken*, der blev oversat til dansk af Peder Tidemand i 1556 (Bach-Nielsen 2019:116). Han skriver, at der fandtes enkelte bibelske, illustrerede fortællinger for børn i 1500-tallet, men anslår også, at børn næppe har kunnet begribe dem (Bach-Nielsen 2019:116).

Den første egentlig skriftlige børnebibel på dansk vurderer Edith Aller til at være Hübners bibelhistorie. Den blev udgivet på tysk i Tyskland i 1714, men blev først udgivet i Danmark i en oversættelse i 1728. Hübners børnebibel var genrebrydende, da det på dette tidspunkt var helt nyt at udgive en bog, der genfortalte bibelhistorier. Den danske, og meget sigende, titel på bogen blev *To Gange To og Halvtredsindstyve Udvalde Bibliske Historier Af det Gamle og Nye Testamente, Oversatte til Tienneste for Fattige og Eenfoldige Bønder-børn Udi de allernaadigste forordnede Kongelige Danske*⁹ (Aller 2009:33). Bogen er kronologisk opbygget, og som titlen refererer, består den af 104 parafraaser af bibelhistorier, 52 fra Det Gamle Testamente og tilsvarende 52 fra Det Nye Testamente (Aller 2009:38).

Hübners bibelhistorie havde en bred målgruppe, i det den henvendte sig til alle ikke-akademikere - børn såvel som voksne¹⁰, og den var beregnet til undervisningsbrug såvel som til læsning i hjemmet. Hübner har nok tænkt, at der var en risiko forbundet med at udgive en undervisningsbog, der skiller sig ud fra det gængse undervisningsmateriale i kristendommen. I hvert fald indeholder bogen en fortale, hvori Hübner forsvarer sin udgivelse ud fra faglige begrundelser. Her argumenterer han for, at børn bør have et bedre indblik i de bibelske fortællinger, og han forklarer, at han er bange for, at børn blot lærer undervisningsmaterialet udenad og ikke egentlig forstår stoffets indhold (Aller 2009:33-39). Samtidig gør han det dog klart, at fortællingerne ikke skal erstatte andet undervisningsmateriale såsom katekismen, men derimod skal forstås som understøttende supplement. Selvom bogen, som noget nyt, bestod af fortællinger, indordnede den sig under tidens didaktiske princip om katekisation, og havde derfor spørgsmål knyttet til hver fortælling (Aller 2009:40-41). Hübners bibelhistorie fik en overvejende positiv modtagelse og blev godkendt af Kong Frederik IV, men kom dog ikke til at indgå særligt meget i undervisningen på de danske rytterskoler, som det ellers var intentionen hos den danske oversætter af bogen, Christian Lihme (Aller 2009:33-39).

I løbet af 1700-tallet udkom der flere andre børnebibler i Danmark – nogle oversat fra tysk, andre skrevet på dansk. For eksempel kan nævnes J.J. Rambachs *Saliggørelsens Orden, lidet*

---

⁹ Den tyske titel er *Zweymal zwey und funfzig Auserlesene Biblische Historien aus dem Alten und Neuen Testamente, der Jugend zum Besten abgefasset*

¹⁰ Man havde ikke på samme måde som i dag en skarp afgrænsning mellem børne- og voksenlitteratur

formeret. *Bibelske Spørgsmaal af det gamle og nye Testaments Kirkes historie* (1760), Joachim Friederich Horsters *Kort Udtog af de Bibelske Historier til Ungdommens Brug i Skolerne* (1774) og H.J. Birchs to bibelhistorier henholdsvis *Det gamle og Nye Testaments Historie, Til Brug for Ungdommen og Almuen i Danmark og Norge* (1782) samt *Nye Evangelium Bog eller Kort Udtog af den bibelske Historie for Børn, især paa Landet, som havde ringe Evne og liden Skolegang* (1788) (Aller 2009:65-72). De fleste af dem har, ligesom Hübners børnebibel, kateketisk form. Det kristne skriftsyn i de danske børnebible i 1700-tallet var, at *Bibelen* var verdenshistorie, og at bibelhistorier for børn dermed var genfortællinger af faktiske historiske forhold. Børnebiblernes funktion var først og fremmest at oplære børn i *Bibelens* indhold, hvilket også betyder, at børnebiblerne var meget tro mod de originale bibeltekster, og at forfatterne ikke tog sig mange kunstneriske friheder i deres formidling. Børnebiblernes vigtigste funktion på dette tidspunkt var at opdrage børn i den kristne tro og -moral (Aller 2009:74-106).

Den narrative børnebibel

Fra slutningen af 1700-tallet begyndte børnebiblerne at flyde i en lind strøm, og der blev udgivet en ny børnebibel cirka hvert tredje år. Den katekiserende form forsvandt ud af børnebiblerne, og den rent narrative fremstilling vandt ind (Aller 2009:108-109). Børnebiblerne bibeholdte dog fortsat det kristent-opdragende formål, hvilket især kom til udtryk ved, at mange børnebibler afsluttedes med kristent-moralske lærdomme, som barnet kunne tage med sig (Aller 2009:173).

Børnebiblerne vandt ind i skolernes pensum i løbet af 1800-tallet, og der blev efterhånden lavet børnebibler til mange forskellige mål- og aldersgrupper (Aller 2009:149-150). Selvom børnebibelen som genre ikke ændrede sig markant i formål og indhold, blev der udgivet enkelte bøger, som skilte sig ud fra den generelle norm. For eksempel blev J. L. W. Scherers *Religionshistorie for Ungdommen til Brug for Forældre, Præster, Lærere og Lærlinge* udgivet i 1808, og heri blev der for første gang i en børnebibel udtrykt tvivl om *Bibelens* historiske realitet. Scherer introducerede en børnebibel, som indeholdt en bibelkritisk tilgang til skriften, og det kom blandt andet til i formuleringer som ” [...] finder man, at Gud i et tidsrum af sex Dage skal have skabt Verden” (Aller 2009:120). Denne børnebibel afspejler oplysningsbevægelsens ånd, hvor man begyndte at anskue *Bibelen* i et nyt lys, hvor den ikke var en gudgiven sandhed, men en samling af tekster, der var blevet til i en historisk virkelighed (Aller 2009:149). Den bibelkritiske tilgang som kom til udtryk i Scherers børnebibel, var på dette tidspunkt en undtagelse fra reglen. Tidens tendens var, at man skrev børnebibler, som var de fortællinger om en historisk virkelighed – man fastholdt med andre ord traditionen (Aller 2009:172).

Ved midten af 1800-tallet var børnebibler en etableret genre, som havde vundet betragteligt ind i folkeskolernes pensum. Det var en tid, hvor religion mødte kritik fra mange sider og vinkler. I en international kontekst udfordrede kendte skikkelser som Karl Marx og Charles Darwin de kristne forklaringsmodeller, og i Danmark introduceredes de internationale strømninger blandt andet gennem det moderne gennembruds mænd anført af Georg Brandes. Alligevel handlede tidens diskussioner om børnebibler ikke, som man måske kunne forvente, først og fremmest om børnebiblers formål og indhold, men derimod om sprog og skriveform – for eksempel blev det diskuteret, om børnebibler skulle skrives i et mere livligt sprog (Aller 2009:196-197).

De frie bibelfortællingers tid: Det 20. århundrede og frem

Søndag d. 16. august 1931 bragte *Social-Demokraten* en artikel af Harald Bergstedt, hvor han skriver om to livspanoramaer – det gamle, som er lig med det kristne, og det nye, som er lig med det naturvidenskabelige. Han skriver: ”*De gamle Degnes Værk med deres Religionsundervisning og deres Tabeltærperi har staaet godt og solidt. Men Ulykken er den, at det gamle Livspanorama i de sidste halvtreds aar har mistet sin Sandhed, og dermed sin Myndighed, sin Livskraft, sin moralske Værdi*” (Bergstedt 1931:6). Med denne tekst taler han ind i de diskussioner og debatter om skolernes religionsundervisning, som florerede i 1930’erne, og som kom til at dominere mange år frem.

Mange forholdt sig kritisk til, at man fortsat underviste i *Bibelen*, som om den var udtryk for en historisk virkelighed og eviggyldig sandhed. Debatten om religionsundervisningen var forholdsvist polariseret, og særligt Folkekirken, herunder sognepræsterne, gik ind for, at kristendomsundervisningen fortsat fremlagde *Bibelen* på traditionel vis, hvorimod kritiske røster fra blandt andet socialistisk og grundtvigiansk side mente, at kristendomsundervisningen skulle under grundig revision. I en udgave af *Socialisten* fra 1932 kunne man endda, ifølge Aller, læse overskriften ”*Bort med al religionsundervisning*” (Aller 2009:259-260).

Diskussionerne kom dog ikke kun til at handle om, hvorvidt religionsundervisningen skulle bestå eller ej, men i lige så høj grad om, hvordan børn skulle introduceres til kristendommen. Periodens diskussioner om kristendommens plads i samfundet ses afspejlet i børnebiblerne på den måde, at der udkom en del, der afveg fra de traditionelle formater. For eksempel Knud Nordentofts *Bibelhistorie for Grundskolen* (1939), hvor der for eksempel gennem tekstens fortæller lægges afstand til *Bibelens* myndighed, idet fortællinger indledes med ”*der står*” og ”*der fortælles*” (Aller 2009:261).

Ved midten af 1900-tallet havde sekulariseringen for alvor grebet om sig i Danmark, og det kom også til udtryk i undervisningsskemaet, hvor Luthers Katekismus og de forkyndende lærebøger gradvist forsvandt ud af skolernes pensum (Aller 2009:289-290). Det endelige opgør med den kristent-forkyndende undervisning kom i kølvandet på 1960'ernes opbrudsstemning og værdikonflikter. Tidens værdikonflikter veg ikke uden om den religiøse børnelitteratur, hvilket blandt andet viste sig i den svenske forfatter Sven Wernstrøms børnebog *Kammerat Jesus*, som udkom på dansk i 1972. I marxistisk stil beretter den om Jesus og det jødiske folks revolution mod romerne (Aller 2009:290).

Indtil 1975 havde kristendommen stået som en fast del af folkeskolens overordnede formål, men i folkeskolens formål 1975 blev kristendommen ikke nævnt i skolelovgivningens overordnede formålparagraffer, til gengæld blev der lagt vægt på begreber som 'demokrati', 'åndsfrihed' og 'ligeværd' (Aller 2009:289-290, Thejsen 2009:1-6). Præmisserne for kristendomsfaget ændrede sig så småt – der skulle ikke længere forkyndes, men eleverne skulle jf. folkeskolens formål fra 1975 erhverve sig viden om kristendommen og dens baggrund (Thejsen 2009:1-6). Dette skift betød, at der blev skabt behov for nye lærebøger, der havde et mere sagligt, ikke-forkyndende sigte. Oplæsningsbøger og lærebøger, med både narrative og didaktiske dele, blev indført i undervisningen på bekostning af de rent fortællende børnebibler, som tidligere havde været dominerende i undervisningen. Det betød ikke, at børnebibler døde ud som genre, men derimod blot at de fra 1960'erne og frem først og fremmest blev udgivet med henblik på det frie marked, og ikke med henblik på undervisningsbrug. Bøgerne konkurrerede herefter med al mulig andet børnelitteratur, hvilket også betød, at formaterne blev tilpasset hertil (Aller 2009:308-309).

Særligt fra 1980'erne og fremefter begyndte der at udkomme rigtig mange forskelligartede børnebibler, som var tilpasset og målrettet mange forskellige aldersgrupper. Der blev både udgivet mange børnebibler skrevet af danske forfattere, men der blev også i stigende grad oversat børnebibler fra engelsk, som indfandt sig på det danske marked (Aller 2009:308-309). Det blev kendetegnende, at børnebiblerne hyppigt havde farverige illustrationer tilknyttet, og generelt set kom der meget fokus på at gøre fortællingerne børnevenlige ved for eksempel at tilpasse sproget samt det visuelle udtryk (Aller 2009:299).

6 Diskursteori

Når vi taler om 'diskurser', er der flere forskellige definitioner i omløb. Horsbøl og Raudaskoski introducerer Maarten Hajers brede diskursdefinition, som de mener kan være dækkende for de fleste tilgange: "*a specific ensemble of ideas, concepts, and categorisations that are produced, reproduced, and transformed in a particular set of practices*" (Horsbøl & Raudaskoski 2016:10). Diskurs er altså en betegnelse for bestemte forestillinger og forståelser, som mennesker producerer og reproducerer i kommunikative sammenhænge.

Man kan overordnet set skelne mellem to forskellige traditioner for diskursanalyse. Indenfor den ene tradition handler diskursanalyse om at undersøge sprogbrugen i konkrete sociale kontekster, og det er især den konkrete situerede betydningsdannelse, man interesserer sig for. Horsbøl og Raudaskoski kalder dette 'den angelsaksiske tradition', mens Jørgensen og Phillips taler om det som 'analyse af hverdagsdiskurs'. I den anden tradition er man mere interesseret i at se på de store linjer, og undersøge de overordnede sociale meningsuniverser i samfundet, Jørgensen og Phillips betegner det som 'analyse af abstrakt diskurs' (Horsbøl & Raudaskoski 2016:10-11, Jørgensen & Phillips 1999:30). I praksis kombinerer de fleste diskursanalytikere i dag de to traditioner, og beskæftiger sig med de konkrete betydningsdannelser (sprogbrugen), men er også interesserede i at vise, hvordan de konkrete betydningsdannelser relaterer sig til større sociale meningsuniverser (Horsbøl & Raudaskoski 2016:10-11). Dette gør Norman Fairclough for eksempel i sin teori om diskursanalyse.

Faircloughs kritiske diskursanalyse

Selvom man godt kan sige, at alle poststrukturalistiske diskursteorier er 'kritiske' i bred forstand, er den kritiske diskursteori alligevel sin egen. Kritisk diskursanalyse er nemlig inspireret af kritisk teori, som er en overordnet teoriramme, der trækker på den marxistiske tradition for at undersøge og afdække ideologi (Jørgensen og Philip 1999:75, Horsbøl og Raudaskoski 2016:59-61). Kritiske diskursteoretikere er kritiske i kraft af deres fokus på magtrelationer, som ikke bare skal afdækkes, men også afsløres: "*Kritisk diskursanalyse er kritisk i den forstand, at den ser det som sin opgave at afsløre den diskursive praksis' rolle i opretholdelsen af den sociale verden og berunder sociale relationer, der indebærer ulige magtforhold.*" (Jørgensen og Philip 1999:75-76). Kritiske diskursteoretikere vil ofte gerne forandre verden gennem diskursanalyse ved at bevidstgøre sig selv og andre om, hvordan bestemte diskurser er med til at opretholde og reproducere ulige magtforhold. Den kritiske diskursteori er altså ikke en politisk og ideologisk neutral videnskab, men har et formål og et

ønske om at forandre verden (Jørgensen og Philip 1999:76, Fairclough 1992:9). Faircloughs diskursteori hører under den kritiske tradition, og det kommer især til udtryk gennem hans fokus på ideologier.

Fairclough bruger begrebet *diskurs*, som man traditionelt forstår parole i strukturalismen og poststrukturalismen¹¹. Diskurs er altså sproget brugt i praksis, som det bruges af sprogbrugere hver eneste dag (Fairclough 1992:62). For Fairclough er diskurs udelukkende lingvistisk, og består altså ikke, som hos andre diskursteoretikere, af både lingvistiske og sociale elementer. I stedet opdeler Fairclough sociale strukturer i diskursive og ikke-diskursive elementer. Diskursive elementer er alt det der relaterer sig til tekster og sprog, for eksempel et jobopslag, en jobsamtale og et afslag pr. e-mail, mens ikke-diskursive elementer for eksempel kan være rengøringen af mødelokalet eller reparation af bilen på vej hjem.

Inden for det diskursive er Fairclough både interesseret i teksten selv¹², i det der ligger i tekstens umiddelbare nærhed, samt i alt det der ligger uden for teksten, men stadig relaterer sig til tekstens tilblivelse og udformning. Det er han, fordi han anser sprogbrug som en social praksis, der står i relation til øvrige processer i samfundet, og ikke som en individuel aktivitet, der udelukkende foregår indeni folks hoveder. Det er tilmed en *vigtig* social praksis, da diskurs er med til at skabe sociale identiteter, sociale forhold mellem mennesker, samt tros- og videnssystemer (Fairclough 1992:64-65). Det er med andre ord en afgørende del af individernes identitet, og påvirker hvordan de tænker og handler. Derfor er diskurs, ifølge Fairclough, også både et politisk og ideologisk foretagende (Fairclough 1992:67).

Mange diskursanalytikere fokuserer mest på, at diskurs bidrager til at forme processer og sociale strukturer, men Fairclough lægger meget vægt på, at de sociale praksisser i et samfund også har indflydelse på diskurserne: "*Thus the discursive constitution of society does not emanate from a free play of ideas in people's heads but from a social practice which is firmly rooted in and oriented to real, material social structures.*" (Fairclough 1992:65-66, Jørgensen & Phillips 1999:74). Diskurser er ikke tilfældige, men udspringer af sociale praksisser fra den konkrete, materielle virkelighed, og derfor skal de også undersøges i samspil med denne virkelighed. Hvor andre diskursanalytikere, (såsom Laclau og Mouffe¹³), opfatter diskurs udelukkende som *konstituerende*, forstår Fairclough heroverfor også diskurser som *konstituerede* (Jørgensen & Phillips 1999:74). Det er ifølge Fairclough vigtigt at anskue forholdet mellem det diskursive og det sociale som dialektisk, så man ikke kommer til at bruge det sociale som den deterministiske forklaringsfaktor for det diskursive,

---

¹¹ Langue og parole er Ferdinand Saussures begreber for sprogsystemer og sprogbrug. Langue er det overordnede, fælles sprogsystem, og parole er den enkelte sprogbrug (Gregersen 2014:321)

¹² 'Tekst' dækker hos Fairclough både over skreven tekst og mundtlig tale og samtale.

¹³ Dette hænger sammen med, at de definerer diskurs anderledes end Fairclough (Jørgensen og Phillips 1999:29)

eller omvendt (Fairclough 1992:65). Disse betragtninger udformer sig konkret i hans analysetilgang ved, at han inddrager sociale praksisser såvel som diskurser.

Faircloughs teori udspringer af flere forskellige traditioner. En lingvistisk tradition, især Michael Hallidays funktionelle grammatik, en makrosociologisk tradition for at analysere social praksis i relation til sociale strukturer, og en mikrosociologisk tradition for at se social praksis som noget individer selv producerer og skaber mening af (Fairclough 1992:72). De tre traditioner forbindes i Faircloughs teori i én model for, hvordan man kan foretage diskursanalyse. Modellen er inddelt i tre niveauer, som alle tekster kan læses ud fra. De tre niveauer er *diskurs som tekst*, *diskursiv praksis* og *diskurs som social praksis*, hvoraf det første selvsagt er det tekstlige niveau, og de to sidste er de sociale niveauer.

Fairclough har flere grunde til at udforme sin diskursanalytiske model i tre niveauer: *For det første* er det vigtigt, at modellen er multidimensional, så man kan se på dynamikken mellem diskurser og det sociale. Diskursanalyse trækker traditionelt meget på det lingvistiske og det tekstlige, men i Faircloughs model fylder det sociale, som nævnt, også meget. Ved at medtage alt det, som traditionelt ligger uden for teksten, mener han, at man kan se på forholdet mellem tekst og virkelighed og lave systematiske analyser af, hvordan tekster relaterer sig til virkeligheden (Fairclough 1992:8). *For det andet* er det fordi, at ændringer i den måde man bruger diskurserne på, fører til ændringer i folks viden, sociale relationer og identitet, inklusive deres holdninger og hvad der betragtes som 'common sense'. Fordi Fairclough ser diskurserne som både konstituerende og konstitueret, hvor tekster både repræsenterer og etablerer virkeligheden, mener han, at man må have en model, der inddrager alle disse aspekter i en analyse. Man er nødt til både at se på diskurserne, og på hvad de ændrer 'ude i samfundet' (Fairclough 1992:8). *For det tredje* mener han, at det også skal være en metode, der kan bruges til historisk analyse. Diskursanalyse skal ikke bare kunne bruges til at se på enkeltdiskurser lige nu, men skal også kunne bruges til at se på udviklingen af diskurser, og mere overordnet på udviklingen af *diskursordner*, som er det totale sæt af diskurspraksisser i en institution eller et helt samfund (Fairclough 1992:9). Det er derfor man, ifølge Fairclough, skal undersøge teksters intertekstualitet og finde ud af, hvordan en tekst er blevet påvirket af andre tekster, og dermed muligvis se en udvikling i diskursordnen.

Grundlaget for Faircloughs analysetilgang er, at det er vigtigt for Fairclough, som for andre kritiske diskursteoretikere, at hans teori skal kunne skabe forandring i verden. De personer, der selv er involverede, og bruger diskurserne, er sjældent bevidste om forholdet mellem diskurs, og den sociale forandring de medfører. Derfor anser de kritiske teoretikere det for analytikernes

arbejde at pege på de ulighedsskabende elementer, så folk kan være bevidste om dem, samt at give folk ressourcerne til at ændre dem (Fairclough 1992:9).

Ideologier og hegemonier

Det kritiske aspekt i Faircloughs teori kommer især til udtryk i hans fokus på *ideologier*. Ideologier forstår Fairclough som konstruktioner af virkeligheden, som er bygget ind i diskurser, og som opbygger og reproducerer magtrelationer (Fairclough 1992:87, Fairclough 2008:46). Sagt på en anden måde opretholder diskurser magtrelationer ved hjælp af deres indlejrede ideologi. De indlejrede ideologier er, ifølge Fairclough, mest effektive, når de ikke længere ses som ideologier, men bare er 'common sense' og fremstår som en naturlig, uproblematisk måde at forstå verden på. Folk er sjældent klar over de ideologier, de lever med og under. Teksters ideologier findes ifølge Fairclough oftest i præsuppositionerne, i metaforene og i tekstens kohærens, hvor de kan afsløre de underliggende antagelser om, hvad der betragtes som common sense i denne diskursorden. I princippet kan der være ideologi i al diskurs, men der er nogle tekster, der naturligt indeholder mere ideologi end andre. For eksempel vil man oftere se ideologi i reklamer end i en artikel om naturvidenskab (Fairclough 1992:91).

Når en diskurs er dominerende på et givent tidspunkt, taler man om den som *hegemonisk*. Hegemoni er lederskab og dominans over de økonomiske, politiske, kulturelle og ideologiske domæner i samfundet (Fairclough 1992:92). Magtrelationer udvikles og forandres gennem hegemoniske kampe i samfundet, for eksempel i familien, på arbejdspladsen og i den offentlige samtale (Fairclough 1992:93-94, Fairclough 2008:54). Ved hjælp af begreberne om hegemoni og ideologi kan man analysere, hvad der betragtes som common sense, og også hvilke hegemonier der reproduceres og udfordres (Fairclough 1992:95).

Selve den kritiske dimension af kritisk diskursanalyse er blevet mødt med kritik fra en del forskellige vinkler. Det er blandt andet blevet indvendt, at det normative kommer til at skygge for det videnskabelige, at det er usagligt at 'vælge side', og at diskursanalytikere ofte bliver for ukritiske over for deres egne politisk venstredrejede agendaer (Horsbøl & Raudaskoski 2016:64). Horsbøl og Raudaskoski anser denne kritik for relevant, men mener også, at man kan imødekomme kritikken ved at have en god metodisk fremgang og videnskabelig transparens.

Som Horsbøl og Raudaskoski også nævner, er det forskelligt, hvor meget analytikere, der bruger kritisk diskursteori, vælger at vægte det kritiske aspekt. Nogle bruger den kritiske diskursanalyse som en videreførelse af den kritiske teori, mens andre i højere grad benytter sig af mulighederne for en begrebslig og metodisk mulighed for at kombinere nærsproglig analyse med

analyse af samfundsmæssige problemstillinger (Horsbøl og Raudaskoski 2016:61). I dette speciale er det som tidligere nævnt særligt kombinationen af den nærsproglige analyse og de samfundsmæssige perspektiver, der er årsagen til, at vi trækker på Faircloughs teori.

Faircloughs model i et anvendelsesperspektiv

Faircloughs diskursanalysemodel består af tre niveauer. De tre niveauer er *diskurs som tekst*, *den diskursive praksis* og *den sociale praksis* (Fairclough 1992:73). *Diskurs som tekst* er det mest tekstnære niveau, hvor analytikeren kan gå i dybden med de grammatiske og leksikalske valg, samt se på sammenhæng og struktur i teksten (Fairclough 1992:75). Det andet niveau i modellen er *den diskursive praksis*, hvor man beskæftiger sig med alt det, der ligger i direkte forlængelse af teksten, især tekstens produktionsforhold, og stiller spørgsmål som: Hvem er afsenderen? Hvem er den intenderede modtager? Giver der udtryk for et særligt formål med teksten? Det tredje niveau i modellen er *diskurs som social praksis*, og det er her modellen for alvor viser sig fra sin kritiske side. Her kan man udforske tekstens ideologier, og undersøge, hvad der betragtes som den hegemoniske 'common sense'-forståelse. Man kan i den sociale praksis inddrage anden teori, der kan bidrage med en ny eller mere nuanceret forståelse af teksten (Fairclough 1992:62ff.).

I dette speciale vil vi analysere børnebiblerne ud fra alle tre niveauer af Faircloughs model. Modellen kan bidrage til, at vi kommer omkring teksterne analytisk på flere niveauer, og den giver en god ramme for at forstå dynamikken mellem teksterne og samfundet. Vi vil altså både se på diskurserne i teksten, på den diskursive praksis og på den sociale praksis. Vi vil strukturere vores analyse ud fra Faircloughs model. Fairclough har mange analyseværktøjer inden for de forskellige niveauer i modellen, men som han også selv pointerer, kan man bruge de værktøjer som er relevante i forhold til ens konkrete analysemateriale.

I vores analyse vil vi starte med et afsnit om børnebiblernes *diskursive praksis* for at give en introduktion til hele feltet af børnebibler. Vi vil især se på børnebiblernes paratekster, som forord og bagsideflapper, samt hvem der udgiver disse børnebibler. Det er også under den diskursive praksis, at en analytiker typisk vil undersøge teksternes intertekstualitet, for at se hvilke diskurser, der trækkes på. I vores tilfælde er det især relevant at se på børnebiblernes intertekstuelle inspiration fra *Bibelen*.

Herefter vil vi gå mere tekstnært til værks og analysere børnebiblernes udlægninger af de tre udvalgte fortællinger (Kain og Abel, Abraham og Isak og Job) i tre separate afsnit. Fairclough kalder denne analyse *diskurs som tekst*. Vi vil tage nogle af Faircloughs analytiske redskaber i brug, når det er relevant. Her tænker vi især på ordvalg, grammatik og den overordnede tekststruktur.

Vi vil også supplere med andre tekstanalytiske redskaber, som ikke kommer fra Faircloughs teori. Det er især tilfældet når vi ser på de narrative elementer, som Fairclough ikke beskæftiger sig så meget med.

Faircloughs sidste niveau kalder han *diskurs som social praksis*. Her forholder han sig til de ideologiske elementer i tekstanalysen, og trækker ny teori ind for at få andre perspektiver på det analyserede materiale. Vi inddrager også ny teori i et afsluttende afsnit, hvor vi forsøger at sætte børnebiblernes diskurser i relation til samfundet ud fra erindringsteori. Det kritiske aspekt, som fylder meget i Faircloughs teori, er mindre fremtrædende i dette speciale. Det er primært i opgavens sidste del, at det kritiske element kommer i spil, når vi sætter diskurserne i relation til samfundet mere generelt.

Den multimodale tilgang - Et supplement til CDA

Som et supplement til Faircloughs teori om kritisk diskursanalyse, vil vi trække på Gunther Kress og Theo van Leeuwens teori om multimodale tekster og visuelt design. I dag fortælles børnebibler i flere modi, da de er sammensat af både tekster og illustrationer. I en stor del af de børnebibler, som indgår i dette speciale, fylder illustrationerne meget på siderne. Mange af børnebiblerne er henvendt til børn, som endnu ikke har lært at læse, og derfor er det også sandsynligt, at illustrationerne spiller en stor rolle for børnenes indtryk af fortællingerne. For mens den sproglige fortælling kræver et mellemlid i form af en oplæser, kan barnet selv 'læse' billederne og sætte dem i relation til det fortalte. Selvom vores forskningsinteresse først og fremmest er den sproglige side af børnebiblerne, synes vi, at det er vigtigt at have øje for, hvordan illustrationerne bidrager til det samlede udtryk. Selvom Fairclough fremhæver, at man som diskursanalytiker bør være opmærksom på andre semiotiske systemer end det sproglige, så er hans eget teori- og begrebsapparat først og fremmest centreret om sproglige tegn, og derfor vælger vi også at supplere Faircloughs teori ved at trække på Kress og Leeuwens teori og begreber til analyse af børnebiblernes billedside. I *Reading Images – The Grammar of Visual Design* har Kress og Leeuwen udviklet en analytisk tilgang, der forholder sig til multimodale udtryk, særligt med fokus på analyse af visuelle medier. Deres teori tilbyder nogle analytiske begreber og distinktioner, som giver os mulighed for at foretage analyser af billedsiden i børnebiblerne, samt afdække nogle af de komplekse sammenhænge mellem tekster og billeder. Gunther Kress og Theo van Leeuwen opfatter selv deres teori som et bidrag til en udvidet kritisk diskursanalyse, der inddrager andre semiotiske systemer end det sproglige (Kress & van Leeuwen 2006:14).

Deres teori falder inden for rammen socialsemiotik og er, ligesom Faircloughs teori, i høj grad

inspireret af Michael Hallidays funktionelle grammatik, som de trækker aktivt på i deres begrebsapparat. I socialesemiotikken ses sproget som blot ét tegnsystem ud af mange, og der lægges vægt på, at betydning også kan udtrykkes gennem andre semiotiske systemer såsom kropssprog og visuelt design.

Kress og van Leeuwen ser visuelle medier som en selvstændig semiotik, der fungerer på egne præmisser: *"The visual component of a text is an independently organized and structured message, connected with the verbal text, but in no way dependent on it – and similarly the other way around"* (Kress & van Leeuwen 2006:18). De mener, at hvert medie kan noget forskelligt og indeholder egne muligheder og begrænsninger (Kress & van Leeuwen 2006:19). I deres teoretiske ramme forstås visuelt design desuden ikke som et lukket system af betydning. Visuelt design skal – på linje med det sproglige tegnsystem - ses i relation til den kultur, som det skabes og bruges i: *"Meaning belongs to culture, rather than to specific semiotic modes. And the way meanings are mapped across different semiotic modes, the way some things can, for instance, be 'said' either visually or verbally, others only visually, again others only verbally, is also culturally and historically specific"* (Kress & van Leeuwen 2006:2). Betydning knytter sig altså til en bestemt kultur og ikke til et bestemt semiotisk system, men i praksis vil der ofte være et stort overlap mellem de betydninger, der udtrykkes sprogligt og visuelt. Dette overlap i betydningssudtryk skal, ifølge Kress og van Leeuwen, dog ses i relation til, at begge semiotiske systemer er knyttet til og struktureret af den samme kulturelle udvikling og virkelighed (Kress & van Leeuwen 2006:19).

Kress og van Leeuwens teori er meget bred, da den forsøger at favne mange former for visuelt design, og her har vi blot givet en overordnet introduktion. Vi vil løbende i vores analyse trække på nogle af Kress og van Leeuwens begreber, og introducere dem i forbindelse med den konkrete anvendelse.

7 Analyse af børnebibler i Danmark

7.1 Børnebiblernes diskursive praksis

Vi vil begynde vores analyse med den diskursive praksis, der også fungerer som en generel introduktion til feltet for børnebibler. Niveauet omhandler alt det, som er et resultat af bevidste valg fra udgiverens side. Udgiverens bevidste valg har vi især fået indblik i gennem børnebiblernes paratekster, såsom bagsidetekster, kolofon og forord.

Først vil vi se på, hvem det er, der udgiver børnebibler i Danmark, se på salgstal, samt hvem børnebiblerne henvender sig til. Herefter vil vi se på børnebiblernes 'formål', hvis de angiver et sådant. Så vil vi undersøge, hvor meget *Bibelen* fylder som intertekstuel forbillede, og til sidst inddrage den visuelle side af børnebiblerne.

Vi medtager disse elementer i vores analyse, selvom de ikke direkte er en del af fortællingerne i børnebiblerne, fordi de er vigtige i forhold til at forstå børnebiblerne som helhed.

Børnebibler på det danske marked

Vi har som sagt kendskab til 66 børnebibler udgivet i Danmark mellem 2007 og 2020. Rigtig mange af børnebiblerne er udgivet på kristne forlag, som Bibelselskabet, ProRex Forlag, Forlaget Scandinavia, Unitas, eller Lohse¹⁴. Andre er udgivet af forlag, der skriver, at de beskæftiger sig med tro og kristendom, men ikke beskriver sig selv som kristne forlag, som Kristeligt Dagblads Forlag og Forlaget Eksistensen¹⁵, og et fåtal er udgivet af mere almene forlag uden religiøs tilknytning, som Carlsen og Gyldendal. Omtrent halvdelen af børnebiblerne er oversættelser, især fra England.

Børnebiblerne sælger godt. *Sigurd fortæller Bibelhistorier* af Sigurd Barrett fra 2010 har solgt 160.000 eksemplarer pr. 2017, *De Mindstes Bibel* af Synne Garff fra 2007 har solgt over 100.000 pr. 2017, Anne de Vries *Børnenes Bibelbog* har solgt 146.000 eksemplarer siden 1960 (de Vries 2008:kolofon), Ida Jessens *Bibelhistorier* fra 2016 har solgt 5.000 pr. 2019 og *Børnebibelen* af Johannes Møllehave fra 1996 har solgt svimlende 300.000 eksemplarer pr. 2017 (Larsen 2019:126). Salgstallene er imponerende, især sat i forhold til, at en bog i Danmark, ifølge Kasper

---

¹⁴ (Bibelselskabet), (ProRex Forlag), (Forlaget Scandinavia 2014), (Forlagsgruppen Lohse), Unitas Forlags hjemmeside findes ikke længere.

¹⁵ (Kristeligt Dagblad A/S), (Eksistensen 2018).

Bro Larsen, bliver betragtet som en bestseller hvis den overstiger 10.000 solgte eksemplarer (Larsen 2019:125).

I langt de fleste tilfælde er det synligt, inden man overhovedet åbner bogen, hvem bogen er tiltænkt. De farverige omslag, illustrationer og bløde skrifttyper afslører, at bøgerne er produceret til børn, selv hvis man ikke læser titlerne, som i mange tilfælde indeholder ordet 'børn'. Flere af børnebiblerne adresserer desuden børnene direkte i enten forordet eller i løbet af selve teksten i form af et 'du', som i Noas ark - Klar, parat Find: "*Er du klar til at hjælpe Noa? Så, nu er det nu, Klar-Parat-Find!*" (Caroll 2017:Bagside). Andre børnebibler henvender sig ikke til børnene, men til deres forældre, især i forordet eller på bagsideteksten, som her i *Bibelen fortalt for mig*: "*Her er en bibel, du kan vende tilbage til. Få den fortalt. Selv læse den, læse den højt for dine børn - eller andre børn.*" (Brønnum 2007:Bagside). Det er altså både børn og forældre, der adresseres, og dette forhold hænger sammen med konsumtionen, som er forventet at ske i samspil mellem børn og voksne. Det er barnet, der ses som adressat (den der adresseres direkte), og forældrene til især de yngste som ikke kan læse selv, er lyttere (dem der ikke adresseres direkte, men antages at være blandt publikum) (Fairclough 2008:37).

Vi ved, at mange kirker i Folkekirken indkøber børnebibler til dåbsgaver og konfirmandforberedelser, og at den enkelte kirke selv kan vælge, hvilke børnebibler der indkøbes. Kirkerne kan betegnes som overhørere (dem der ikke udgør en del af det officielle publikum, men er kendt som de facto tekstbrugere). Derfor er en vigtig gruppe af overhørere religiøse institutioner, der køber børnebiblerne og videredistribuerer dem. Andre overhørere er også anmeldere eller boghandlere (Fairclough 2008:37). Der er altså et frit marked for børnebiblerne, både til private og til kirkelige institutioner.

I mange af børnebiblernes paratekster er målgruppen ekspliciteret med en anbefalet aldersgruppe. De forlag der har angivet målgruppen som værende 0-4 år har en forventning om, at en voksen er med inde over hele oplevelsen, da barnet ikke selv kan læse, og har en meget begrænset forforståelse for det fortalte. Forlag, der angiver målgruppen som værende 8-13 år, har en forventning om større selvstændighed hos deres læsere. De forventer ikke, at konsumtionen bliver baseret på højtlesning, eller at de svære ting bliver forklaret for barnet, men at barnet selv kan skabe mening af fortællingerne. Her spiller det visuelle også en rolle, hvor illustrationerne til ældre målgrupper selvfølgelig er anderledes end illustrationerne til de yngre. Brugen af adaptation løber som et gennemgående element på tværs af alle de børnebibler, der beskæftiger dette speciale. Graden er dog forskellig, for eksempel er *Myldrebibelen* af Esben Hanefelt Kristensen sammensat af otte meget korte fremstillinger, som er enkle i deres handlingsstrukturer og skrevet i et lettilgængeligt sprog. Der er én fortælling á et par linjer, per to sider, og hver fortælling er

ledsaget af en illustration, som optager det meste af pladsen. Ved hver fortælling opfordres barnet via en række billedfelter med tekst til at finde forskellige dyr og planter i den tilhørende illustration (Kristensen 2015). Man kan tale om, at der er en høj grad af adaptation i *Myldrebibelen*, hvis man for eksempel sammenligner med *Bibelhistorier* af Ida Jessen. I *Bibelhistorier* er fortællingerne længere og har et mere komplekst indhold. Illustrationerne vidner også om, at *Bibelhistorier* er tiltænkt en ældre målgruppe, da disse har et abstrakt udtryk, dog uden at være så abstrakte, at man ikke kan se, hvad de forestiller.

I mange af børnebiblerne kan man se, at det ikke forventes, at læseren har en stor viden om *Bibelens* univers, da alting bliver forklaret, og der lægges desuden altid ud med Begyndelsen og Adam og Eva. Når det er sagt, er der en kulturel viden, som det forventes, at barnet allerede har, og som man også får med gennem fortællingerne, og dermed reproduceres nogle bestemte kulturelle koder. I Syndefaldet er det 'naturligt', at Adam og Eva skammer sig over at være nøgne, og det forklares i nogle af børnebiblerne, hvorfor de ikke skammer sig (underforstået: som de burde), inden de spiser frugten af Kundskabens træ. Ligeledes forventes det ofte, at barnet kender til følelsen af jalousi i fortællingen om Kain og Abel. Det er en kulturel viden, som barnet enten forventes at kende i forvejen, eller i hvert fald ellers får kendskab til gennem børnebiblerne.

Formålet med udgivelsen

Selv inden man åbner bøgerne, kan man ofte se udgiverens forhold til Gud og kristendommen i parateksterne, enten på bagsiden eller i forordet. Det forhold til kristendommen, Gud og Jesus som udtrykkes i parateksterne kan ikke opdeles i to enkle kasser, men kan i højere grad sættes ind på et spektrum, hvor nogle tydeligt præsenterer bogen som en indførelse i kristendommen, og andre i højere grad præsenterer dem som en samling af 'gode historier', der kan læses for fornøjelsens skyld.

I nogle af børnebiblerne kan man tydeligt se, at deres formål er at formidle den kristne tro. Det kan man blandt andet se ved, at nogle af børnebiblerne begynder forordet med en lille bøn eller velsignelse, som i *Guds Børn - Bibelhistorier* (Tutu 2010:Forord), eller der mindes om, at Gud elsker alle mennesker som i *Den lille bibel - for børn* (Petersen 2010:Bagside) og *De Bedste Bibelhistorier* (Skovsgaard 2014:Bagside). I *Min Bibel med Nøglevær* er formålet med tekstens bibelhistorier, at børnene "[...] forstår Guds løfter til os." (Fodor; Carroll 2017:Bagside), og i *Gå på opdagelse i Bibelens fortællinger* skal opdagelsesrejsen i *Bibelen* give "[...] liv til børnenes tro." (Guile 2018:Bagside). I *Børnenes Bibelbog* er *Bibelen* en måde at lære om Gud: "*Jesus ønsker, at børnene skal*

komme til ham. Den måde, de bedst lærer om Gud, er gennem hans levende ord - Bibelen." (De Vries 2008:Bagside). I *Bibel Detektiv* beskrives indholdet som et indblik i det liv, der var på 'Bibelens tid', og hermed indikeres det, at *Bibelen* er en historisk fortælling (Montero 2016:introtekst).

I nogle af børnebiblernes paratekster ses også et fokus på at formidle kristendommen som kulturarv eller fælles historie. Det er for eksempel tilfældet i *Sigurd fortæller Bibelhistorier*, hvor Barrett skriver i forordet, at *Bibelen* er vigtig læsning for alle, om man er troende eller ej: "Uanset om man er troende eller ej, syntes [sic] jeg, at bibelhistorierne er helt uundværlige, når vi skal præsentere vores børn for de værdier, vores kultur bygger på. I mødet med livets mange udfordringer synes jeg, at vores børn skal føle sig rustet til at vide lidt om, hvilke værdier den kristne tro bygger på, og hvilke fortællinger vores kultur er rundet af" (Barrett 2017:Bagside). Den samme kulturkristne tilgang findes også i bagsideteksten på *Børnebibelen*, hvor højtider og traditioner sættes i fokus: "De voksne kan læse for mig hver uge om Noa, som åbnede arkens luge, om Rakel og Sara og profeter og præster, om jul og påske og jødiske fester, om ørkenfolkenes karavaner og om den barmhjertige samaritaner" (Møllehave 2016:Bagside).

Andre af børnebiblerne har ikke i parateksterne en klar indikation af bogens formål, som i disse eksempler fra børnebiblernes bagsidetekster: "Alle de kendte Bibelhistorier vækkes til live i denne farverigt illustrerede Bibelbog. Den indeholder 365 historier, én til hver dag i året." (Alex 2012:Bagside), eller "Det går livligt for sig i *De Mindstes Bibel!* Forfatteren Synne Garff og billedmagerne Lilian Brøgger og Cato Thau-Jensen fortæller i et uhøjtideligt sprog og sprudlende illustrationer over 50 af Bibelens allerbedste historier for de mindste børn. Historierne er velegnede til oplæsning, og bogen byder på masser af overraskelser, som nok skal vække ethvert barns nysgerrighed." (Garff 2007:Bagside), samt i *Da Gud skabte verden - og 7 andre fortællinger*: "En samling af de allermest kendte og børnevenlige bibelhistorier for de små, smukt illustreret og genfortalt af Jan Mogensen. Læs bl.a. fortællingerne om verdens skabelse, Adam og Eva, Noabs ark, og om dengang Jesus blev født. Fortællingerne er gennemillustrerede, og sproget er let forståeligt, så de helt små også kan være med." (Mogensen 2016:Bagside).

Selvom der ikke altid er en klar indikation af bogens formål i dens paratekster, betyder det ikke, at der ikke er et formål, såsom at underholde med gode historier, aktualisere de kristne værdier eller sprede Jesu budskab.

Intertekstualitet: *Bibelen* i børnebibler

Intertekstualitet handler om tekstens interaktion med andre tekster. Det kan være citater eller referencer til andre tekster, men det kan også være en stilart. Intertekstualitet handler om teksters historicitet. Alt der bliver sagt eller skrevet er altid orienteret mod tidligere tekster, og retter sig samtidig mod fremtidige tekster (Fairclough 1992:102). Teksterne påvirker hinanden på tværs af

tid og skaber genrer og konventioner. En ny tekst kan dermed sagtens ændre på forståelsen af andre, ældre tekster, og bliver et led i en kæde af kommunikation (Fairclough 1992:84,102, Fairclough 2008:43).

Fairclough nævner to typer intertekstualitet: *manifesteret intertekstualitet* og *konstitueret intertekstualitet*. I manifesteret intertekstualitet trækkes der på specifikke tekster, som for det meste er direkte markeret i teksten, de er 'manifesterede', for eksempel gennem citater markeret med citationstegn. I konstitueret intertekstualitet er andre tekster til stede i kraft af særlige elementer eller diskursordner. Her ligger interaktionen med andre tekster primært i, hvordan diskursive konventioner indgår i tekstens produktion, for eksempel genrekonventioner (Fairclough 1992:85, 104).

Børnebiblerne har en stærk historicitet. De tager alle udgangspunkt i *Bibelen*, men det spænder bredt, da nogle børnebibler bruger *Bibelen* som en overordnet kilde til inspiration, mens andre meget tekstnært genfortæller bibelfortællingerne eller ligefrem citerer direkte. I mange af de danske udgivelser står der, at de tager udgangspunkt i den danske oversættelse af *Bibelen* fra 1992. På en måde kan man sige, at *Bibelen* er til stede som manifesteret intertekstualitet i alle børnebiblerne, da alle fortællingerne har rod i fortællingerne fra *Bibelen*. Der trækkes meget på de specifikke tekster, og selvom ordlyden er lavet om, eller elementer er skåret fra, er det i alle børnebiblerne tydeligt markeret, eller manifesteret, at de er forankret i *Bibelen*.

Det er straks mere indviklet med den konstituerede intertekstualitet, for her er intertekstualiteten ikke nødvendigvis lige så synlig som i den manifesterede. Når man undersøger den konstituerede intertekstualitet ser man på, hvordan stil- og genrekonventioner indgår i produktionen af teksten. Nogle af de oplagte konventioner at tage fat i, er dem, der knytter sig til genren 'børnelitteratur', for her er der helt distinkte normer for, hvordan genren tager sig ud i en dansk/ vestlig kontekst anno 2020. Genrekonventionen for børnebøger viser sig i, at tekstmængden er reduceret betydeligt i alle børnebiblerne i forhold til *Bibelen*, der er illustrationer på næsten alle opslag, og man har skåret lange beskrivende passager i fortællingerne fra, såsom hvordan et tempel til Gud skal se ud, hvordan ofringerne blev udført, karakterernes familierelationer, osv. Børnebibler har altså manifesteret intertekstualitet fra *Bibelen*, men konstitueret intertekstualitet fra både børnelitteraturen og *Bibelen*. De to intertekstuelle referencer, *Bibelen* og børnelitteraturen, interagerer i forskellig grad i alle børnebiblerne.

Derudover trækker enkelte værker selvfølgelig også på andre genrekonventioner. Tegneseriebiblerne trækker på klassiske tegneseriekonventioner, med eksempelvis talebobler, og opgavebiblerne trækker på opgavebogsgenren som *Find Holger* eller *Flunker*-serien, og bruger helsidesopslag med mange fortællinger i ét billede. Her lever opgavebiblerne op til en konvention

fra opgavebogsgenren om, at der skal være en interaktion mellem barnet og bogen. Det kan for eksempel være, at barnet kan finde og pege på enkeltelementer i illustrationerne under oplæsningen.

Børnebiblernes visuelle udtryk

Illustrationerne har meget forskelligartede udtryk. Nogle af illustrationerne er meget virkelighedstro, hvor der tegnes mennesker med rigtige proportioner og dyr uden ansigtstræk, andre er mere abstrakte, hvor mennesker bliver proportioneret på sjove måder, for eksempel med store ansigter, og hvor dyr får menneskelige træk. Kress og van Leeuwen kalder dette for *høj* og *lav modalitet*. De mener, at der er tale om høj modalitet, hvis ting, steder og mennesker repræsenteres, som om de er virkelige, og en lav grad af modalitet, hvis de repræsenteres som fantasifragmenter. Modalitet handler altså her, ligesom i tekstlig semiotik, om, i hvor høj grad afsender forpligter sig på, at det der fremstilles er 'sandt' (Kress og van Leeuwen 2006:154ff). I de oversatte børnebibler er det en tendens, at illustrationerne er forholdsvis virkelighedstro, altså har høj modalitet, forstået på den måde, at illustrationerne gengiver realistiske proportioner, og for eksempel antropomorfiseres dyr ikke. Flere af de danske tegnere og grafikere har derimod eksperimenteret mere med det visuelle udtryk, det er for eksempel tilfældet i Lilian Brøgger og Cato Thau-Jensens illustrationer til Synne Garffs tekst i *De Mindstes Bibel*, eller Hanne Bartholin og Anna Arnfreds illustrationer til Ida Jessens tekst i *Bibelhistorier*, Esben Hanefeldt Kristensens i *Myldrebibelen*, og de forskelligartede illustrationer i *Børnebibel fra Nord* af 15 forskellige tegnere og grafikere. Denne lidt anderledes tilgang til billedsiden har vi ikke fundet i lige så høj grad i de oversatte børnebibler, og det kunne tyde på en særlig diskursiv konvention i dansk børnelitteratur, hvor det gerne må være "underligt" eller uhøjtideligt. Illustrationerne i de danske børnebibler fremstiller *Bibelen*s fortællinger mindre klassisk, for eksempel er Gud en lille papirfigur med krone på hovedet og tryllestav i hånden i *Børnebibel fra Nord*, og i *Sigurd fortæller Bibelhistorier* har jordkloden et smilende ansigt og en springvandshestehale. Forskellene i de danske og de oversatte børnebibler kan være udtryk for forskellige traditioner inden for børne- og bibellitteratur, og kan også vidne om forskellige indstillinger til *Bibelen*.

Figur 1. Skabelsen. I *Børnebibel fra Nord*. Tekst af Jens Blendstrup. Illustreret af Mette Marcussen. Side 9.

7.2 Analyse af bibelfortællinger - Diskurs som tekst

Vi har udvalgt tre fortællinger fra Det Gamle Testamente, som vi vil analysere. De tre fortællinger analyseres efter hinanden, ud fra den rækkefølge de kommer i, i *Bibelen*. Derfor vil vi først analysere Kain og Abel, så Abraham og Isak, og til sidst fortællingen om Job.

Vi vil strukturere analyserne tematisk, og lade den enkelte fortællings indhold være styrende for vores analytiske fokus. Det vil sige, at vi tager fat dér, hvor vi synes, at der er noget på spil i den enkelte fortælling. Når vi har valgt denne, lidt åbne tilgang, hænger det sammen med, at vi gerne vil udfolde de mest interessante indholdsmæssige elementer inden for den enkelte fortælling, frem for at føre en læsning der er struktureret af et gennemgående metodisk princip.

Der vil dog være overlap mellem temaerne, da de tre fortællinger alle på den ene eller anden måde handler om menneskets forhold til Gud. Vi vil, som tidligere nævnt, inddrage de analyseværktøjer som vi finder relevante i forhold til den enkelte fortælling. Vi trækker især på sproglige analyseværktøjer fra Fairclough, men inddrager også narrativ teori fra *Litteratur - introduktion til teori og analyse* af Kjældgaard m.fl. (red). Hver analyse vil begynde med en introduktion, og blive afrundet med et afsnit med nogle overvejelser om fortællingens morale.

Når vi har analyseret børnebiblernes udlægnings af de tre fortællinger hver for sig, vil vi sammenligne dem for at se, om nogle diskurser går på tværs af børnebiblerne. Det vil vi gøre i afsnittet 'Diskurser på tværs af børnebiblernes fortællinger'.

Nogle diskursteoretikere vælger at skelne mellem *diskurs* og *Diskurs*, hvor diskurs med lille d bruges som begreb for den konkrete betydningsdannelse, mens Diskurs med stort D bruges om det bredere meningsunivers - de 'større' diskurser - som den konkrete betydningsdannelse er en del af (Horsbøl & Raudaskoski 2016:10-11). I dette speciale har vi valgt ikke at bruge inddelingen i diskurs og Diskurs. I vores analyse af de enkelte fortællinger vil vi ikke omtale de fællestræk, vi finder som 'diskurser', men overvejende som 'tendenser'. I et efterfølgende afsnit vil vi til gengæld samle tendenserne på tværs af de tre fortællinger, og her vil vi referere til de tværgående tendenser som 'diskurser'.

7.2.1 Kain og Abel

Fortællingen om Kain og Abel er ganske kort i *Bibelen*, og handlingsforløbet er fremstillet nøgternt og udetaljeret gennem en primært ydre fokaliseret fortællerinstans¹⁶ (Larsen 2013:57-69). Fortællingen handler om Adam og Evas to sønner, Kain og Abel, som hver især bringer et offer til Gud. Gud tager imod Abels offer, men ikke Kains. Kain slår sin bror ihjel og bliver forvist af Gud. Fortællingens forløb består først og fremmest af tre begivenheder 1) ofringen til Gud 2) mordet på Abel og 3) Guds forvisning af Kain. Der er 12 børnebibler inden for vores afgrænsning, som indeholder fortællingen om Kain og Abel: *Bibelen Hver Dag*, *Bibelhistorier*, *Mini-Bibelen*, *Børnebibelen*, *De 100 Bedste Bibelhistorier*, *Børnenes Bibelbog*, *De Mindstes Bibel*, *365 Bibelhistorier*, *Sigurd fortæller Bibelhistorier*, *Gud i Aktion*, *Manga Mosebøger* og *Skurke, helte og Gud*. Alle fortællingerne følger Det Gamle Testaments struktur, bortset fra enkelte undtagelser (ofringen til Gud er ikke med i *De 100 Bedste Bibelhistorier*). Følgende analyse af børnebiblernes fortællinger om Kain og Abel er tematisk opbygget i fire afsnit: ét om årsagen til Kains jalousi, ét om fremstillingen af Kain, ét om Guds fokus på handling over for tanke, og afslutningsvis ét om fortællingens morale.

Kains jalousi - religiøst eller profant begrundet?

I *Bibelen* er det Kain og Abels ofring til Gud, som sætter gang i handlingsforløbet. Gud tager imod Abels offergave, men ikke Kains. Det fører til, at Kain bliver meget vred, og en dag da Kain og Abel går sammen udenfor, overfalder Kain sin bror og slår ham ihjel. Selvom det ikke er sprogligt markeret i *Bibelen*, at det er ofringen og Guds afvisning, der fører til Kains vrede og mordet på Abel, så er den logiske inferens som en læser vil drage, at det er på grund af denne afvisning, at Kain slår Abel ihjel. Fortællingens kohærens¹⁷ afhænger af denne inferens¹⁸.

I *Bibelen* er ofringen til Gud dermed katalysator for fortællingens videre forløb, men i børnebiblerne er det imidlertid forskelligt, hvor vægtig begivenheden er. Nogle børnebibler viderefører *Bibelens* tradition med at lade ofringen være den begivenhed, der forårsager Kains jalousi, mens andre lader ofringen træde i baggrunden og forklarer Kains jalousi med henvisning til nogle mere generelle problematikker i Kains og Abels søskendeforhold.

---

¹⁶ Begreb fra Gérard Genettes fortælle teori. Ved ydre fokalisering gives der ikke adgang til indre perspektiver hos karakterer. Hændelser og karakterer gengives kun i deres ydre fremtoning (Larsen 2013:59).

¹⁷En kohærent tekst er en tekst, som knyttes sammen på en meningsfuld måde, så at teksten 'giver mening' (Fairclough 2008:42).

¹⁸ En kohærent tekst giver kun mening for den, der er i stand til at 'inferere, altså udlede' de meningsfulde relationer (også i fraværet af eksplicite markører) (Fairclough 2008:42)

I syv ud af de tolv børnebibler (*Børnenes Bibelbog*, *365 Bibelhistorier*, *Sigurd fortæller Bibelhistorier*, *Børnebibelen*, *Manga Mosebøgerne*, *Gud i Aktion*, *Skurke, helte og Gud*) er ofringssituationen den begivenhed, som fører til, at Kain bliver jaloux eller vred, og ender med at slå Abel ihjel, som her i *Børnenes Bibelbog*: “[Gud ville] *ikke modtage hans offer. Se, det kunne Kain godt mærke. Og så blev han rigtig vred på Gud og vred på Abel - mest på Abel*” (de Vries 2008:14). I citatet skabes der grammatisk kohæsi¹⁹ mellem sætningerne gennem den tekstinterne reference ’det’ og den kausale sætningskobling ’og så’, og det fremstår dermed tydeligt, at det er Guds afvisning, der er årsag til Kains vrede.

Selvom *De 100 Bedste Bibelhistorier* ikke nævner ofringssituationen bliver Kains jalousi stadig sat i relation til hans frygt for, at Gud ikke elsker ham: ”*Abel gik altid rundt med et stort, glad smil om munden. Kain begyndte at blive bekymret. Mon Gud holdt mere af hans bror end af ham? Kain blev mere og mere jaloux. Til sidst slog han sin bror Abel ihjel.*” (Knudsen 2016:8). ‘Begyndte’ og ‘mere og mere’ henviser til begivenhedernes udstrækning, og ‘til sidst’ bruges til at markere, at mordet er konklusionen på begivenhederne. Gennem disse ord konstrueres der sprogligt et lille forløb, der binder begivenhederne sammen.

Alle de ovenfor nævnte fortællinger om Kain og Abel har det til fælles, at de sætter Kains relation til Gud i centrum. Det er enten Guds afvisning eller Kains egne tanker om, at Gud ikke elsker ham, der fører til, at han bliver vred og slår Abel ihjel.

I tre andre børnebibler (*De Mindstes Bibel*, *Mini-bibelen*, *Bibelhistorier*) trækkes der modsat på mere profane forklaringsmodeller, når det skal forklares, hvorfor Kain slog sin bror ihjel. Det religiøse univers trænges på den måde en smule i baggrunden, og der bliver trukket på et mere nutidigt univers, hvor Kains jalousi bliver forklaret ud fra søskende-intriger.

De Mindstes Bibel er indledt med en beskrivelse af Kain og Abels relation, som viser, at deres forhold inden ofringssituationen var præget af jalousi: ”*Tit skændtes de så højt, at Adam og Eva blev helt bekymrede. Kain var misundelig på sin lillebror*” (Garff 2007:33). I *Mini-bibelen* forankres Kains jalousi også i en generel søskendejalousi: ”*Det er bare typisk! Jeg har ikke lige så mange venner som Abel. Jeg kan ikke løbe lige så hurtigt og fløjte og spille på tromme som Abel.*” (Lindhardt 2013:24). I *Mini-Bibelen* er fokus på livets små uretfærdigheder, som man kan forestille sig et lille barn i moderne tid vil kunne relatere til – for eksempel at Kain ikke kan spille på tromme så godt som Abel. I begge børnebibler får Gud sekundær betydning, da ofringen blot er den begivenhed, der får bægeret til at løbe over for Kain, og ikke den enkeltstående grund til, at Kain slår Abel ihjel.

---

¹⁹ Kohæsi handler om, hvordan ledsætninger og helsætninger forbindes grammatisk (Fairclough 2008:34).

I *Bibelhistorier* er det lidt anderledes end i *De Mindstes Bibel* og *Mini-Bibelen*, da det først og fremmest er samfundsstrukturene, herunder Kain og Abels fastlåste erhvervspositioner, der forårsager Kains jalousi over for Abel. *Bibelhistorier* retter sig mod en ældre målgruppe end de to øvrige, og det kan være en af grundene til, at denne bevæger sig over i et mere fundamentalt jalousitema, som har rod i Kain og Abels forskellige skæbner. Også her er søskendejalousien hævet over den partikulære ofringssituation. Som den førstefødte søn tilfalder det Kain at overtage gården efter Adam, men han vil hellere være hyrde som Abel. Det må han ikke for Adam, og derfor er han jaloux på sin bror (Jessen 2016:38-39). Dermed holder *Bibelhistorier* sig indenfor det traditionelle samfunds univers, og lader temaet om jalousi udfolde sig indenfor dette univers' rammer og samfundsstrukturer, men også her træder det religiøse lidt i baggrunden.

Ud af de tolv børnebibler er der en enkelt, *Bibelen Hver Dag*, som ikke umiddelbart lader sig indplacere i nogle af ovennævnte kategorier. Det er fordi det er uklart, om Kains misundelse skyldes, at Gud afviser hans offer, eller om der er tale om en mere generel søskendejalousi: "*Kain var ret ligeglad med Gud, men han ofrede også til ham, for han tænkte, at det skulle man jo gøre. Gud kendte godt deres tanker. Kain var misundelig på Abel og gik omkring og var sur*" (Højlund 2009:15). En læser med forhåndskendskab til fortællingen vil sandsynligvis danne inferensen: Gud afviser Kains offer, fordi Kain ikke er oprigtig, og derfor bliver Kain jaloux. Selve teksten indeholder dog ikke nogen information om, at Gud afviser Kains offer, eller at afvisningen skulle være årsagen til Kains jalousi. Læseren uden forhåndskendskab til fortællingen, vil måske undre sig over tekstens manglende sammenhæng – hvorfor får man at vide, at brødrene ofrer, og at Gud kendte brødrenes tanker? Danner man ikke inferensen om, at Gud afviser Kains offer, fremstår fortællingen usammenhængende, da de informationer teksten giver om ofringen egentlig ikke har relevans for fortællingens narrativ.

Fortjener Kain vores sympati?

I *Bibelen*s fortælling om Kain og Abel er karaktererne primært katalysatorer for handlingsforløbet fremdrift. Man hører ikke om deres indre og ydre karakteristika, ligesom der ikke gives kendskab til karakterernes indre liv, bortset fra i et enkelt tilfælde, hvor Kain efter ofringen til Gud bliver 'meget vred' (Det Danske Bibelselskab 1992: Mos 1 4,5). Tendensen i børnebiblerne er heroverfor, at karaktererne, særligt Kain, udfoldes langt mere. Der er en del variation i, hvordan Kain fremstilles på tværs af børnebiblerne, men helt overordnet kan man tale om to tendenser i børnebiblernes fremstilling Kain. Den ene tendens følger *Bibelen*s tradition tæt. I den anden

tendens lægges der derimod i høj grad op til, at læseren får forståelse for Kain, og sætter sig i hans sted.

Tendensen med at Kain konstrueres som en karakter, man skal få forståelse for kan findes i seks ud af tolv børnebibler (*Mini-Bibelen, Børnebibelen, Bibelhistorier, De Mindstes Bibel, Sigurd fortæller Bibelhistorier, Manga Mosebøger*). Det er fælles for de seks fremstillinger, at de indeholder en høj grad af indre fokalisering hos Kain, hvorigennem læseren får indblik i Kains bevæggrunde og motiver, og at hans følelser delvist gives et rationelt grundlag med henvisning til ydre omstændigheder, såsom hans levevilkår eller Guds afvisning af hans offer.

Tendensen er mest udtalt i *Bibelhistorier*, hvor både beskrivelserne af hans levevilkår, Guds behandling af ham og fortælleteknikken er med til at fremstille Kain som et menneske, for hvem det er legitimt at føle sig jaloux og vred. I denne fortælling bliver Kains offer afvist af Gud, men afvisningen har ikke så meget med Kain at gøre, derimod er han offer for en eksperimenterende Gud, der vil teste sit skaberværk: "*Selv om Gud selv havde skabt verden og menneskene, var alting også nyt for ham. "Hvad er det, Kain går og tænker på?" spurgte Gud sig selv. "Jeg tror, jeg vil prøve noget. Så må vi se, hvad der sker."* (Jessen 2016:35). Guds afvisning af Kain er tilsyneladende ikke en konsekvens, som Gud pålægger Kain på grund af hans karakter eller adfærd. Der lægges op til, at læseren fatter sympati for Kain, når han uforskyldt bliver forfordelt af Gud, selvom han giver Gud "*de bedste af sit korn, som han havde slidt og slæbt for at høste*" (Jessen 2016:38). I fortællingen bruges en fortælleteknik, ofte kaldet dækket direkte tale eller tanke, som skaber forståelse for Kains perspektiv (Larsen 2013:62). Det viser sig for eksempel i følgende citat, hvor Kain føler sig overladt til en grum skæbne: "*Kain havde altid ondt i ryggen, hans hænder var fulde af splinter [...] Hans liv var kun lige begyndt. Men sådan her skulle det fortsætte, hver eneste dag med dette forbandede job, indtil han engang døde*" (Jessen 2016:35). Fortælleren træder tilbage uden at give en klar afmærkning og lader Kains eget sprog og synspunkt skinne igennem - i det konkrete eksempel viser det sig i eden 'forbandede'. Det er en indikation på, at det stadig er fortælleren, der taler, da sætningen 'indtil han engang døde' illustrerer en viden om Kains fremtid, som Kain ikke selv har. Fraværet af markering af hvem der taler, gør det svært i praksis at skelne mellem, hvornår der er tale om dækning, men gennem sætninger som 'det havde ikke hjulpet spor', og 'den forkælede lille møgunge! [om Abel]' (Jessen 2016:39) kan man se, at en ret stor del af teksten er farvet af Kains perspektiv. At handlingen for en stor del bliver formidlet gennem Kains perspektiv betyder, at man kan se, hvor uretfærdig verden fremstår i hans øjne, og dermed opfordrer teksten til, at man fatter sympati for Kain.

I *Børnebibelen* tilskrives Kains følelser og handlinger rationale gennem forklarende fortællerkommentarer, som i følgende: "*En dag ofrede både Kain og Abel til Gud, men Gud foretrak*

Abels offer frem for Kains. Når man oplever den slags, kan man let gå hen og blive sur på den, som det går godt for, fordi man selv føler sig holdt udenfor” (Møllehave 2016:20). Kains negative følelser ‘almindeliggøres’ og legitimeres gennem fortællerens kommentarer, da disse ophæver forskellen mellem Kains individuelle følelser og mere almenmenneskelige følelser. Tekstligt lægges der dermed op til, at læseren identificerer sig med Kain. Dette er dog ikke tilfældet på illustrationssiden. Den ene af *Børnebibelens* illustrationer forestiller to voksne mennesker - Kain og Abel - i et normalperspektiv (Møllehave 2016:21). Til venstre står en rødskægget Abel i blå kjortel med sin hyrdestav i hånden og klapper et får foran et brændende bål. Han står i en afslappet positur, smiler, og interagerer med læseren gennem øjenkontakt. Kress og van Leeuwen kalder illustrationer, hvor der skabes denne form for kontakt mellem karakteren og læseren for *demand*, fordi karakteren ‘kræver’ læserens opmærksomhed (Kress og van Leeuwen 2006:114-153). Abels positur, ansigtsudtryk og klappingen af lammet signalerer åbenhed og uskyld. Til højre står Kain foran et slukket bål. Både hans skæg, hår og tøj er sort, og han står i en anspændt positur. Hans skuldre er hævede, hans hænder knyttede og hans ansigtsmimik vred og anspændt. Han ligner en, der er ved at springe i luften af arrigskab. Modsat Abel undviger han øjenkontakt med læseren, og skuler i stedet hen mod Abel. Hans attitude og de mørke farver, der præger hans udtryk, får ham til at se farlig ud. Illustrationen lægger nærmere op til, at læseren identificerer og sympatiserer med Abel, end med Kain. *Børnebibelens* teksts side og illustrationsside har således kontrasterende udtryk, og understøtter ikke hinandens fremstilling af Kain.

Figur 2. Kain og Abel. I *Børnebibelen*. Genfortalt af Johannes Møllehave. Illustreret af Charlotte Pardi. Side 21.

I de fleste af børnebiblerne understøtter illustrationerne dog den tekstlige tendens, og de er med til at konstruere Kain som et menneske, som læseren kan identificere sig med og få forståelse for. Det gælder især for *De Mindstes Bibel*, *Mini-Bibelen* og *Sigurd fortæller Bibelhistorier*. Heri er Kain portrætteret som et lille barn, og selvom Kains alder ikke er nævnt noget sted, må man formode, at den tekstlige Kain også er et barn, blandt andet ud fra formuleringer, der indikerer en tæt afhængighedsrelation til hans forældre: “Jeg vil ikke væk [...] fra min mor og far” og “Kain måtte med det samme flygte [...] Og langt væk fra mor og far” (Lindhardt 2013:32), (Garff 2007:37). Både *Sigurd fortæller Bibelhistorier* og *De Mindstes Bibel* indeholder en illustration, der forestiller Kain, efter han er blevet sendt bort af Gud. Begge viser Kain som en lille barnefigur i naturomgivelser med nedadvendt mund og triste øjne, og deraf forstås, at det er en fortælling om umodne beslutninger og blindt raseri, og ikke fortællinger om kynisme og ondskab. I både *Mini-Bibelen* og *De Mindstes Bibel* fortryder Kain, at han har slået Abel ihjel. I *Mini-Bibelen* er Kain ‘ked af’, at han slog Abel ihjel, og i *De Mindstes Bibel* ‘skammer’ han sig. Han fremstilles dermed som et almindeligt menneske, der har begået en fejl, som han angret og skammer sig over.

I *Manga Mosebøger* fylder illustrationssiden rigtig meget, og gennem illustrationerne får man indblik i Kains tanker. Lige inden gerningsøjeblikket er Kain vist med håret ind foran øjnene, hvilket er typisk for mangategninger, når læseren ikke skal kunne afkode karakterernes intentioner. Så slår Kain sin bror ihjel, og Kain tårner sig op over Abels døde krop, der ligger farveløs i bunden af billedet. Næste billede er et nærbillede helt tæt på Kains ansigt, og ind over nærbilledet ses slangen fra paradiset have med et glimt i øjet, der synes at sige, at ondskaben endnu en gang har sejret.

Efter mordet på Abel vises det dog gennem illustrationerne, at Kain fyldes med fortrydelse. Tårerne begynder at flyde ud af Kains øjne, han tager hænderne op til hovedet og skjuler sit ansigt, og tørrer en tåre væk fra sin kind med den ene hånd. Dette forløb skabes af tre billeder og er indrammet i klassiske tegneserielinjer. Bagved disse rammer ligger et andet billede, der viser Kain og Abel som små børn, der leger sammen. Dette format tydeliggør, at Kain tænker på de gode barnestunder med Abel og fortryder sin handling (Hidenori 2011:23-26). Selvom man også ser hans kyniske side, er det fortrydelsen der fylder mest i fortællingen, og Kain fremstår dermed alligevel som et grundlæggende godt menneske.

Selvom Kain har slået sin bror ihjel, lægges der i størstedelen af børnebiblerne således op til, at læseren identificerer sig med og får forståelse for Kain, ligesom der lægges op til, at læseren sætter sig ind i Kains motiver og rationaler. Det er ikke fortællinger om en ond morder, der gør noget forfærdeligt og komplet uforståeligt, men om et almindeligt menneske, der lader sig styre

af sine følelser, og gør noget forfærdeligt. Det bliver en pointe, at alle kan have onde tanker, og har potentialet til at gøre forfærdelige ting.

I den anden tendens (*Børnenes Bibelbog og Bibelen Hver Dag, Skurke, helte og Gud, 365 Bibelhistorier*) er der ikke lagt op til, at læseren identificerer eller sympatiserer med Kain – snarere tværtimod. I *Skurke, helte og Gud* er fortællingen om Kain og Abel kaldt ‘Kain og de andre skurke’, og allerede i titlen er Kain sat i en bestemt kategori. I teksten folder Kain sig da også ud som skurk, i det han ”lagde en frygtelig plan” (Hvid-Olsen 2014:21). Mordet på Abel er ikke bare noget, der sker, men noget Kain har planlagt. Det fortælles, at han ’lod som ingenting’ og ’talte med Abel som om intet var hændt’, i tiden før han slår Abel ihjel (Hvid-Olsen 2014:21). Kain fremstår kalkuleret og falsk, og læseren inviteres derfor ikke til at identificere sig med ham. Ligesom i *Børnebibelen* er der i *Skurke, helte og Gud* lejlighedsvist indskudt fortællerkommentarer. Hvor det i *Børnebibelen* havde til funktion at legitimere Kains følelser, har det en omvendt funktion i *Skurke, helte og Gud*. Efter at Gud har advaret Kain mod at lade sig styre af synden, svarer Kain ikke, og der indskydes følgende: ”Han var som et lille barn, der vender sig væk og surmuler” (Hvid-Olsen 2014:21). Det impliceres, at Kain burde have reageret mere modent og voksent, og fortællerens indskud delegitimerer dermed Kains reaktioner og følelser.

Både i *Bibelen Hver Dag* og *Børnenes Bibelbog* fremstilles Kain som en uærlig person. I *Bibelen Hver Dag* ofrer han kun til Gud, fordi konventionen foreskriver det: ”Kain var ret ligeglad med Gud, men han ofrede også til ham, for han tænkte, at det skulle man jo gøre [...] Kain var misundelig på Abel og gik omkring og var sur” (Højlund 2009:15). Han bliver tilskrevet negative stemninger ‘ligeglad’, ‘misundelig’ og ‘sur’, og hans følelser fremstår umotiverede. Læseren får ikke svar på, hvorfor han er sur, i stedet fremstilles det som en generel tilstand. I *Børnenes Bibelbog* mener Kain ikke, at han skylder Gud nogen tak for sin høst, fordi han ser høsten som sin egen fortjeneste: ”Men rigtig taknemmelig var Kain ikke. Han tænkte: ”Hvorfor skal jeg egentlig takke Herren? Det er da mig selv, der har sået kornet og har slidt med det!”” (de Vries 2008:14). Her er Guds afvisning af Kains offer, om ikke retfærdig, så forståelig. De få steder i *Børnenes Bibelbog* hvor der er indre fokalisering hos Kain, fremstår han desuden negativt. Om Kain der flygter efter at have slået Abel ihjel, står der for eksempel: “Og Kain - han løb så hurtigt, benene kunne bære ham. Nu håbede han bare, Gud ikke havde set det” (de Vries 2008:15). Der er ingen ansvarsfølelse eller anger at spore hos Kain, kun et ønske om at redde sig selv. Den samlet set negative fremstilling af Kain, giver ikke anledning til, at læseren identificerer sig med Kain. I den sidste, *365 Bibelhistorier*, gives Kains følelse af jalousi et ydre belæg, fordi Gud afviser hans offer, men ligesom i de andre gives der kun få gange indblik i Kains tanker, og disse tilfælde fremstilles Kain i et negativt lys (Alex 2012:13).

I *De 100 Bedste Bibelhistorier* fylder fortællingen 7 korte linjer. Her spinder Kains følelse af jalousi kun ud af hans egen tankerække, og denne fremstilling lægger sig dermed på linje med *Bibelen Hver Dag* og *Børnenes Bibelbog*, der heller ikke giver Kains følelser nogle ydre anledninger: ”*Abel gik altid rundt med et stort, glad smil om munden. Kain begyndte at blive bekymret. Mon Gud holdt mere af hans bror end af ham? Kain blev mere og mere jaloux. Til sidst slog han sin bror Abel ihjel*” (Knudsen 2016:8). Der er ikke lagt op til, at læseren sympatiserer med Kain, men han er omvendt heller ikke fremstillet specielt negativt – nærmere fremstår han lidt irrationel. Teksten synes at mangle kohærens, og det har nok noget at gøre med, at så meget handling er kondenseret ned på så lidt plads. I hvert fald er det ikke logisk fra et læserperspektiv, hvorfor Abels smil leder til Kains bekymring om, at Gud måske holder mere af Abel. For at denne kausalitet skal give mening, er man næsten nødt til at have forhåndskendskab til fortællingen om Kain og Abel. Resultatet af tekstens mangel på kohærens er, at Kain kommer til at fremstå meget irrationel.

Hverken *Skurke, belte og Gud*, *Bibelen Hver Dag* eller *Børnenes Bibelbog* giver Kain nogle valide motiver eller bevæggrunde for at slå Abel ihjel, som det er tilfældet for alle de øvrige bibler. Resultatet er, at det bliver fortællinger om et dårligt menneske, som begår en ond handling.

Gud, en tankens eller handlingens mand?

Gud fokuserer på forskellige ting i de forskellige bibler. I tre af børnebiblerne, henholdsvis *Børnenes Bibelbog*, *Bibelen Hver Dag* og *Gud i Aktion* møder vi en Gud, der mener, at det er vigtigt at Kain tænker rigtigt.

I *Børnenes Bibelbog* kommer det til udtryk ved, at Gud ikke vil modtage Kains offergave, da han ser, at Kain kun ofrer til ham ud af konventionelle hensyn, og ikke fordi han er rigtig taknemmelig: ”*Gud Herren så godt, hvad Kain tænkte. Derfor ville han ikke modtage hans offer*” (de Vries 2008:14). Heri er det ikke nok for Gud, at Kain udfører den rituelle offerhandling, han skal også gøre det med de rette intentioner. I *Gud i Aktion* lægger Gud også vægt på, at Kain er oprigtig: ”*Hvis du er oprigtig, bliver du accepteret*” (Mueller 2012:20). Guds accept af Kain er betinget af, at der er sammenhæng mellem tanke og handling – Kain må ikke forstille sig. Det kommer ikke nær så tydeligt til udtryk i *Bibelen Hver Dag*, som i de to øvrige, men der er alligevel indikationer på, at Gud lægger vægt på Kains oprigtighed, for eksempel: ”*Gud kendte deres tanker*”, ”*Gud forsøgte at standse hans grimme tanker*.” og ”*Pas på, for de onde tanker ligger på lur*” (Højlund 2009:15-16). I alle tre børnebibler møder vi således en Gud, der er meget optaget af Kains tanker og intentioner.

De tre nævnte børnebibler er de eneste, hvor Gud fokuserer på Kains tanker. I de resterende ni børnebibler går Gud nemlig mest op i, at Kain *handler* moralsk forsvarligt. I *365 Bibelhistorier* siger Gud for eksempel: “*Hvis du gør det, der er rigtigt, tager jeg også imod dit offer*” (Alex 2012:13). I *Børnebibelen* anser Gud heller ikke Kains surhed og misundelse som et selvstændigt problem, men kun som et problem i den forstand, at det bringer ham i risikozonen for at foretage onde handlinger: “*Du ved jo, at når du gør det rigtige, så løfter du hovedet frit og ser folk lige i øjnene. Men når du gør det forkerte og er sur og misundelig, så er der ikke langt til, at du hævner dig og gør fortræd [...] Du er et menneske, og hvis du gør det onde, kan du ikke bagefter sige: ‘Jeg kunne ikke gøre for det’*” (Møllehave 2016:22). I *Mini-Bibelen* kan man se, at Gud fokuserer på Kains handlinger, når Gud opfordrer Kain til ikke at lade vreden bestemme over ham: “*Selvom du er vred, skal du ikke lade det bestemme over dig. Det vil altid prøve at få dig til at gøre onde og forkerte ting. Gør det, der er godt og rigtigt*” (Lindhardt 2013:27). I alle tre citater bruges verbet ‘gøre’, og fokus er dermed lagt på handling frem for tanke.

I de fleste børnebibler mener Gud som sagt, at det vigtige er, hvordan man handler. I tre fortællinger (*Børnenes Bibelbog, Bibelen Hver Dag, Gud i Aktion*) lægger Gud dog vægt på, at man handler med de rette intentioner og er et oprigtigt menneske.

Guds straf

I de fleste af børnebiblerne rundes fortællingen om Kain og Abel af med, at Kain modtager sin straf fra Gud. Straffen er forskellig fra børnebibel til børnebibel, og det varierer, hvor voldsom straffen er, og hvor barmhjertig Gud er.

Man kan finde to forskellige tendenser om straf i børnebiblerne. I den ene tendens straffes Kain ud fra et retfærdighedsprincip - han skal sone sin handling. I den anden straffes han ud fra et præventivt princip - han sendes væk, så det øvrige samfund skånes for hans adfærd. Den første tendens er den mest udbredte, og kan findes i ti af de tolv børnebibler (*Børnenes Bibelbog, Bibelen Hver Dag, Børnebibelen, De 100 Bedste Bibelhistorier, Sigurd fortæller Bibelhistorier, Bibelhistorier, 365 Bibelhistorier, Manga Mosebøger, Gud i Aktion, Skurke, helte og Gud*). I *Bibelhistorier* kommer det for eksempel til udtryk i en dialog mellem Kain og Gud: “[Gud:] “*Det er din skyld, at han er død*” “*Ja, og hvad så?*” *Sagde Kain. “Så skal du være fredløs. Du skal ikke mere være bonde med din egen jord [...]*” (Jessen 2016:43). Det handler om, at Kain skal bøde for den gerning, han allerede har begået. Det samme viser sig i *Sigurd fortæller Bibelhistorier*: “*Gud blev så vred på Kain, at han smed ham ud af hans hjem*” (Barrett 2017:36). Princippet bag straffen synes dermed at være, at fordi Kain har gjort noget ondt, skal der ske Kain noget dårligt. Dette kan måske virke som en banal pointe,

fordi det er en almindeligt accepteret forståelse af straf. Men der er andre måder at anskue straf og formålet med at straffe - det kan man se i de to bibler, der skiller sig ud fra feltet ved at trække på en anden forståelse af straf.

I *Mini-Bibelen* og *De Mindstes Bibel* straffer Gud på et andet grundlag. Her idømmer Gud Kain en præventiv straf - altså en straf der er fremsigtet, og har til formål at holde Kain væk fra de andre mennesker. Der er ikke fokus på, at Kain skal sone for mordet på Abel, men på at Kain ikke kan fortsætte med at være en del af fællesskabet, når han slår ihjel. I *De Mindstes Bibel* lyder Guds straf således: "*Du kan ikke være sammen med andre mennesker, når du slår ihjel! Nu må du være flygtning*" (Garff 2007:37). Kain bliver sendt bort, fordi andre mennesker skal skånes for hans nærvær og beskyttes mod hans vold. Kains eksklusion handler først og fremmest om et hensyn til de andre mennesker i flokken og ikke om, at Kain skal lide for sin synd. Det samme er tilfældet i *Mini-bibelen*, hvor Gud også sender Kain væk: "*Gud rystede på hovedet. – Det er lige omvendt. Du bliver alene, helt, helt alene. Du kan ikke længere bo sammen med andre mennesker. Du må væk herfra og flytte fra sted til sted som en flygtning.*" (Lindhardt 2013:33). Her sker Kains forvisning ligeledes på baggrund af et fremtidigt hensyn til de andre mennesker i samfundet, og ikke ud fra en idé om, at Kain skal bøde for sin gerning.

I alle børnebibler bortset fra *Børnenes Bibelbog*, *Bibelen Hver Dag* og *365 Bibelhistorier* udviser Gud i forskellig grad barmhjertighed over for Kain, efter han har idømt ham en straf. Den mest barmhjertige Gud møder vi i *Mini-Bibelen* og *De Mindstes Bibel*, hvor Gud lover, at være hos Kain og passe på ham (Lindhardt 2013:33, Garff 2007:37). I *Sigurd fortæller Bibelhistorier* straffer Gud Kain hårdt – han bliver smidt ud af sit hjem – men lover samtidig at passe på ham og beskytte ham (Barrett, 2017:36), og heri finder man således en hård, men engageret og barmhjertig Gud. I *Børnebibelen* og *Bibelhistorier* er Guds straf, at Kain aldrig får held til at høste mere, men da Kain gør indvendinger mod den hårde straf, lytter Gud og giver ham Kainsmærket, så ingen slår ham ihjel (Møllehave 2016:23). Her er der således tale om en forholdsvis hård Gud, der blot sørger for, at Kain ikke bliver slået ihjel.

I langt de fleste børnebibler bliver det italesat - uanset om Gud udviser barmhjertighed eller ej - at det ikke ender lykkeligt for Kain. Dette er uafhængigt af, hvilken årsag der gives til, at Kain slår Abel ihjel, om Kain fremstilles som en karakter man kan identificere sig med eller ej, om Gud primært fokuserer på Kains handlinger eller tanker, eller om Gud udviser barmhjertighed over for Kain. På tværs af alle disse forskelligheder har samtlige børnebibler holdt fast i den samme grundlæggende morale om, at man ikke må slå ihjel, og hvis man gør det, har det grimme konsekvenser.

7.2.2 Abraham og Isak

Fortællingen om Abraham der skal ofre Isak til Gud, har nogle klare formidlingsmæssige udfordringer, som også er blevet behandlet i andre sammenhænge, nok mest kendt af Søren Kierkegaard i *Frygt og Bæven* fra 1843. Det er et menneske, der skal ofres, og tilmed et barn. En fader der skal ofre sin søn. Hvordan formidler man det til et barn, så det stadig kan være en god læseoplevelse?

Fortællingen om Abraham og Isak er fra 1. Mosebog kapitel 22, og indgår som en del af en længere fortælling om Abrahams liv. Fortællingen er i *Bibelen* relativt kort, og ligesom Kain og Abel fortalt gennem ydre fokalisering.

Der er tolv børnebibler inden for vores afgrænsning, som indeholder fortællingen om Abraham og Isak. Disse tolv er *De Mindstes Bibel*, *Bibelen som Tegneserie*, *Sigurd fortæller Bibelhistorier*, *Børnebibelen*, *Bibelen Hver Dag*, *Gud i Aktion*, *Hvad Bibelen fortæller om Jesus*, *Bibelhistorier*, *Manga Mosebøger*, *365 Bibelhistorier*, *Skurke, helte og Gud* og *Børnenes Bibelbog*.

Hvis man ser på den overordnede tekststruktur, er næsten alle fortællingerne struktureret på samme måde, hvor de følger *Bibelen*s fremskrivning af begivenhederne: Abraham får at vide af Gud, at han skal ofre Isak, Isak og Abraham begiver sig op på Morijaberget, hvor Isak skal ofres, Abraham skal lige til at ofre Isak, men bliver afbrudt af Gud eller en engel, og Abraham offerer i stedet en vædder. Hvad der sker før, under og efter varierer en smule, men alle børnebiblerne følger den oprindelige fortælling ret nøje. Den der adskiller sig mest fra originalfortællingen er Ida Jessens *Bibelhistorier*. Her er handlingsforløbet væsentligt længere end i de andre børnebibler og indeholder et langt efterspil, hvor Abraham og Isak taler om det, der er sket.

Denne analyse er opbygget tematisk i fem afsnit. Afsnittene handler om fortællingens ordvalg, hvordan Gud er portrætteret, Abrahams overvejelser om at slå Isak ihjel, Abrahams accept af samme samt om moralen i fortællingen.

Ordvalg: Oftring, drab eller gave?

I samtlige børnebibler tager fortællingen sin begyndelse med, at Gud siger til Abraham, at han skal ofre sin søn Isak. Måden Gud siger dette på varierer dog fra børnebibel til børnebibel. I de fleste af fortællingerne, nemlig i elleve ud af tolv, siger Gud, at Abraham skal 'ofre' Isak (*365 Bibelhistorier*, *Bibelen Hver Dag*, *Bibelen som Tegneserie*, *Børnenes Bibelbog*, *De Mindstes Bibel*, *Sigurd fortæller Bibelhistorier*, *Børnebibelen*, *Bibelhistorier*, *Manga Mosebøger*, *Gud i Aktion*, *Skurke, helte og Gud*). I enkelte af de elleve børnebibler bruges både 'offer' og andre ord: I *Sigurd fortæller Bibelhistorier* siger

Gud for eksempel både, at han skal 'ofre' og 'dræbe' Isak (Barrett 2017:62), og i *365 Bibelhistorier* at han skal 'slå [Isak] ihjel' som et 'offer' til Gud (Alex 2012:28). I *Skurke, helte og Gud* bruges 'brændoffer' (Hvid-Olsen 2014:45).

'Offer' og 'ofring' er de ord, der bruges i *Bibelen*, og som specifikt betegner den type religiøs handling, som Abraham udfører. Når børnebiblerne bruger ordet 'offer' i en religiøs forstand, trækkes fortællingen væk fra en genkendelig verden. Hvor enhver kan knytte negative associationer til det at 'dræbe' og 'slå ihjel', forbindes 'offer' med en helt anden religiøs begrebsverden, som læseren (barnet) ikke nødvendigvis er bekendt med. Det knyttes til en specifik historisk-religiøs kontekst, der relaterer sig til "dengang", man ofrede til Gud. Hermed skabes en afstand mellem læseren og det fiktive univers, og man behøver ikke at tage fortællingen så alvorligt, for det med at ofre var jo bare noget, man gjorde i "gamle dage".

I fem af de tolv børnebibler italesættes ofringen også med verberne 'dræbe' eller 'slå ihjel' (*Bibelen som Tegneserie, Bibelhistorier, De Mindstes Bibel, Sigurd fortæller Bibelhistorier og Skurke, helte og Gud*). De børnebibler hvor der bruges 'drab' og 'slå ihjel' holder fast i at formidle fortællingen om Abraham og Isak som en fortælling om vold og drab og sætter fortællingen mere i relation til en nutidig kontekst, mens de børnebibler der bruger 'offer' og 'ofring' i højere grad knytter fortællingen til en historisk praksis.

Hvad Bibelen fortæller om Jesus adskiller sig fra de andre børnebibler, da Gud heri beder om en 'gave' og siger, at Abraham skal 'forære' Gud sin søn: "Så nogle få år senere bad Gud Abraham om en gave. Abraham gav gerne Gud gaver. Han forærede Gud sine dyr. Det blev kaldt 'at ofre', og det var Abrahams måde at fortælle Gud, at han holdt af ham." (Lloyd-Jones 2008:62). Der er også andre børnebibler end *Hvad Bibelen fortæller om Jesus*, der betegner ofringen som en gave til Gud, nemlig *Sigurd fortæller Bibelhistorier* og *Børnebibelen*, hvor fortælleren går ind og forklarer, hvad der menes med en ofring: "Dengang ofrede man det bedste, man havde, til Gud - som Kain ofrede korn og brændte det som en gave til Gud, og som Abel ofrede får og lam og lagde dem på bålet til Gud. Man ofrede det bedste som tak for livet." (Møllehave 2016:42). Når ofringen betegnes som en gave til Gud lægges fokus i højere grad på modtagelsen, end på konsekvenserne for Isak og Abraham. Når 'gave' bruges i stedet for 'ofre', 'dræbe' eller 'slå ihjel' træder konsekvenserne og det uhyggelige i baggrunden, mens historien om at modtage en gave, som er en mere positiv, genkendelig situation for et barn, bliver fokus i fortællingen. Ordet 'gave' bliver dermed en eufemisme, der sætter det gode forhold mellem Gud og Abraham i centrum, og trænger fortællingens voldsomhed i baggrunden.

Guds rolle i fortællingen

Der er en tydelig hierarkisk relation mellem Gud og Abraham. Det kan man for eksempel se, når Gud henvender sig til Abraham, og fortæller ham, at han skal ofre sin søn Isak. Her er der en høj grad af nødvendighed i de modale verber (Jensen 1997:12-14). Gud bruger i otte af børnebiblerne 'skal': "*Der skal du ofre ham til mig.*" (Højlund 2009:28), og "[...] *hvor du skal ofre Isak til mig.*" (Montero 2011:32), og med lige så høj grad af nødvendighed bruges også 'må': "*Abraham, du må give mig dit barn. Du må ofre Isak til mig på Morijas bjerg.*" (de Vries 2008:34). Igen skiller *Hvad Bibelen fortæller om Jesus* sig lidt ud fra de andre: "*Så nogle få år senere bad Gud Abraham om en gave. [...] Gud ønskede, at Abraham skulle forære ham sin søn [...]*" (Lloyd-Jones 2008:62). Der er ikke den samme grad af nødvendighed i modaliteten, men i fortællingens kontekst er betydningen den samme. Man kan ikke sige nej til Gud. Så hvis Gud siger, at han 'ønsker' noget eller 'beder' om noget, er det impliceret, at det er lige så meget en befaling, som hvis han siger 'du skal' eller 'du må'. Det kan man se ved, at Abraham forstår Guds anmodning som en, han nødvendigvis må følge.

Der gives forskellige forklaringer på, hvorfor Gud vil have Isak som offer. I syv ud af de tolv børnebibler får læseren ikke at vide fra begyndelsen, hverken af Gud eller fortælleren, hvorfor Gud pålægger Abraham at ofre Isak (*Børnebibelen, Bibelen som Tegneserie, Bibelen Hver Dag, Bibelhistorier, Gud i Aktion, Skurke, helte og Gud, Manga Mosebøger*).

I de sidste fem børnebibler får læseren indblik i Guds overvejelser, inden han taler til Abraham, og i disse børnebibler gives der forklaringer på, hvorfor Gud gør, som han gør. I *Børnenes Bibelbog* vil Gud se, hvem Abraham elsker mest, Gud eller Isak: "*Nu tænkte Herren: 'Jeg vil se engang, hvem Abraham elsker højest, mig eller sit barn. Jeg vil se, om han virkelig elsker mig højere end alt andet.'*" (de Vries 2008:34). Isak, som er en gave Gud tidligere har givet Abraham og Sara, bliver pludselig en årsag til splid mellem Gud og Abraham, og man kan ud fra formuleringen få den tanke, at Gud er jaloux på Isak og Abrahams gode forhold. Han viser sit behov for Abrahams kærlighed. Det antyder også, at Gud ikke står lige så højt hævet over Abraham hierarkisk som i de andre børnebibler, da Gud ved denne formulering sidestiller sig selv med Isak, og kæmper om Abrahams kærlighed på lige fod med Isak.

I *Sigurd fortæller Bibelhistorier, De Mindstes Bibel, 365 Bibelhistorier og Hvad Bibelen fortæller om Jesus* vil Gud sætte Abraham på en prøve. I *Sigurd fortæller Bibelhistorier* får læseren at vide, at det bare er en test, og at Gud aldrig har tænkt sig, at Isak skal dø: "*Han ville tjekke, hvor meget Abraham egentlig troede på Gud. – Hm, tænkte han. Jeg ved godt, det er groft, men hvad nu hvis jeg lader, som om han skal dræbe sin søn for at vise, hvor meget han tror på mig?*" (Barrett, 2017:62). At læseren får at vide, at Gud kun vil lade som om, gør en stor forskel for fortællingen, da læseren nu ikke frygter for

Isaks liv, men forstår hvorfor Gud gør, som han gør. Døden og det farlige tages ud af fortællingen, og konsekvenserne er ikke så store. Fortællingens fokus bliver forskudt, så den kommer til at handle om, om Abraham består Guds test, og ikke om Isak dør.

I nogle af børnebiblerne giver Gud også en forklaring på, hvorfor Abraham skulle ofre Isak, efter at Isak er reddet. Disse forklaringer fungerer som et argument for, at Gud har været nødt til at udsætte Abraham for denne prøvelse: ”’Stop!’ lod Guds stemme. ’Nu ved jeg, at du stoler på mig.’” (Højlund 2009:28). “Det er nok! Drøb ikke drengen. Du har rigeligt vist, at du vil adlyde mig.” (Montero 2011:33). Abraham har bevist sin tillid og lydighed. Dette fungerer som en form for retfærdiggørelse af Guds krav om, at Abraham skal slå Isak ihjel. Ved at forklare hvorfor Gud gør som han gør, virker noget, der kunne tolkes som et påfund mindre tilfældigt og mere gennemtænkt. Læseren ved nu, at der er en årsag, og ud fra en velvillig læsning af teksten vil man nok acceptere forklaringen om, at Gud nu vidste, at han kunne stole på Abraham. Men der står ikke i teksten, hvad årsagen er til, at Abraham skal have afprøvet sin tro. Guds forklaring står alene, og bliver en påstand om en bagvedliggende idé, som ikke kan ses andre steder i fortællingen. Man har i mange af børnebiblerne allerede fået at vide, at Abraham er en god mand, som tror på Gud, og som har lange samtaler med ham. Alligevel skal han testes.

I slutningen af fortællingen, efter forløsningen, da Gud alligevel stopper Abraham i at slå Isak ihjel, belønner han i flere af børnebiblerne Abraham for sin lydighed. I otte af børnebiblerne lover han, at han vil give Abraham mange efterkommere. I *Bibelen* har Gud, allerede før kravet om ofringen af Isak, lovet Abraham, at han skal blive frugtbar og hans slægt skal blive talrig som stjernerne (Det Danske Bibelselskab 1992:1. Mos, 15,5-6). Det lover han igen, da han laver sin pagt med Abraham, hvor Abrahams slægt skal omskæres og Gud lover ham, at de skal få sønnen Isak (Det Danske Bibelselskab 1992:1. Mos, 17). I *Bibelen* er Guds løfte om efterkommere altså ikke noget Abraham får, fordi han er villig til at ofre Isak, men noget han allerede er blevet lovet. Uden denne forhåndsviden fra *Bibelen* om, at Gud tidligere har lovet Abraham en stor slægt, fremstår det i flere af børnebiblerne, som om den store slægt er en belønning for Abrahams villighed til at ofre Isak. Gud fremstår altså som en god og retfærdig karakter der har gode grunde til at gøre, som han gør, og kompenserer Abraham for den hårde prøvelse.

Gud giver også sin velsignelse til Abraham i fem af børnebiblerne, nemlig i *Børnebibelen*, *Manga Mosebøger*, *Gud i Aktion*, *Bibelhistorier* og *De Mindstes Bibel*. Velsignelsen fungerer både som en tak for Abrahams lydighed, men også som en gave. Det er ikke tomme ord, men en konkret lovning på, at Abraham nu står under Guds beskyttelse. Det er altså en stor belønning som Abraham får i de fem børnebibler.

Abrahams overvejelser

Abrahams overvejelser om det Gud har krævet af ham, fylder en væsentlig del af fortællingen på tværs af de forskellige børnebibler. I alle børnebiblerne (med undtagelse af *Gud i Aktion*), bliver Abraham beskrevet som fortvivlet og forvirret: "*Noget værre kunne Gud ikke have sagt til ham. Abraham forstod ingenting.*" (Højlund 2009:28). "*Abrahams hjerte gik i stykker, da han hørte det. Han var så ked af det!*" (Alex 2012:28), "*'Skal jeg dræbe min egen søn?' tænkte Abraham og blev helt fortvivlet. Han kunne ikke begribe, at Gud ville bede ham om noget så forfærdeligt.*" (Garff 2007:57). De elementer der fylder mest er, at Abraham bliver ked af det, fortvivlet og er uforstående over for Guds beslutning.

Ti af de tolv bibler er opbygget på samme måde, hvor Abraham først får at vide, at han skal ofre Isak, så tænker eller siger hvordan han føler, for derefter at beslutte at sætte sin lid til Gud. Abrahams overvejelser i disse ti bibler er struktureret meget ensartet, hvilket er bemærkelsesværdigt når man tager i betragtning, at Abraham ikke har nogle af disse overvejelser i *Bibelen*. Børnebiblerne er dermed ikke på dette punkt blevet inspireret af *Bibelens* fremstilling. Det kan være fordi børnebiblerne påvirker hinanden, og har rod i de samme formidlingstraditioner eller måske er inspireret af nogle specifikke børnebibler, der er skrevet på denne måde. Abraham bliver i samtlige fortællinger først fortvivlet over det, Gud forlanger af ham, overvejer kort konsekvenserne af at slå Isak ihjel eller årsagen til, at Gud ville forlange noget sådant af ham, for så at komme frem til, at det er noget han må gøre, som her i *365 Bibelhistorier*: "*Abrahams hjerte gik i stykker, da han hørte det. Han var så ked af det! Isak var hans eneste barn; han havde passet på Isak, leget med ham og lært ham alt muligt. Og nu bad Gud ham om at ofre sit eneste barn! Men Abraham stolede på Gud. Ja, han elskede Gud. Hans eneste håb var at gøre, som Gud sagde.*" (Alex 2012:28). Eller i *De Mindstes Bibel*: "*'Skal jeg dræbe min egen søn?' tænkte Abraham og blev helt fortvivlet. Han kunne ikke begribe, at Gud ville bede ham om noget så forfærdeligt. Men han gjorde, som Gud sagde.*" (Garff 2007:57). Denne formel: fortvivlelse - overvejelser - accept går igen i alle børnebiblerne på nær to. I de ti bibler hører man om Abrahams argumenter og overvejelser for og imod, og Abraham overvejer hvad han skal gøre, inden han accepterer sin opgave, i stedet for at udvise blind tillid til Gud.

De to børnebibler, der ikke har denne opbygning, er *Bibelhistorier* og *Børnebibelen*. I *Bibelhistorier* svarer Abraham helt kort "*Ja, Gud,*" (Jessen 2016:60), og herefter følger en længere beskrivelse af, at Abraham og Isak gør sig klar og tager afsted mod Morijaberget. Først da de er på vej, får læseren indblik i Abrahams tanker om hans forestående opgave. Han tænker, at der ikke bliver noget ved livet længere, og han overvejer, om han kan ofre sig selv i stedet. Men han ved inderst inde godt, at det, som Gud har befalet, må ske. Først efter at det bliver læseren bekendt, at Abraham vil stå sin opgave igennem, kommer hans overvejelser: "*Men hvorfor? Hvad*

var meningen? Havde det kun været et påhit, da Gud gav ham og Sara Isak? Og syntes Gud, at det var et dårligt påhit, siden de nu skulle miste Isak igen?" (Jessen 2016:61). Denne omvendte rækkefølge i fortællingen, giver Abraham en anden rolle end i de andre børnebibler. Hvor Abraham i de andre først overvejer og herefter beslutter sig, har Abraham i *Bibelhistorier* allerede accepteret sin opgave og er draget afsted, før han begynder at tænke over, hvad meningen dog kan være. Forskellen er, at i *Bibelhistorier* beslutter Abraham med det samme, at han vil gøre, hvad Gud beder om. Man fornemmer, at Gud kunne have bedt om hvad som helst, og Abraham havde stadig pareret ordre.

I *Børnebibelen* tænker Abraham som det første, at han ikke tør at sige nej til Gud, og man hører først om hans følelser bagefter. I *Børnebibelen* sættes ofringen først i kontekst, og læseren får at vide, at man ofrer det bedste, man har til Gud. Dette bruges som den rationelle forklaring på, hvorfor det lige er Isak, der skal ofres: "*Man ofrede det bedste som tak for livet. Hvis Abraham skulle svare på, hvad det bedste, han havde, var, så var det jo Isak, [...]. Abraham turde ikke sige nej til Gud. For Gud havde jo sagt ja til hans bøn og givet ham Isak, men nu ville han altså have ham tilbage som et offer.*" (Møllehave 2016:42). Læseren tages med i Abraham rationelle overvejelser, og der gives en anderledes forklaring på, hvorfor Gud beder om Isak som offer. Der fremstilles to meget logiske årsager til, at Isak skal ofres: Gud vil have det bedste som offer, og det er i Abrahams tilfælde Isak, samt at Isak er noget Gud engang har givet, og nu vil have tilbage.

I *Børnebibelen* fremstilles det som en acceptabel forespørgsel, at Abraham skal ofre Isak, mens pointen i de andre børnebibler er, at der er ting som Abraham ikke forstår, men at man bare må følge Gud. For hvordan skal man forholde sig til Gud og til ting, man ikke umiddelbart forstår? Skal man acceptere, at der er noget, der er større end menneskers etik og moral, eller er det rationel overvejelse der gør, at man følger Gud? I de børnebibler der har formelen fortvivlelse – overvejelse – accept, er fokus på valget, og pointen bliver, at det er fint at overveje og tænke selv, før man accepterer Guds krav. I *Børnebibelen* behøver Abraham ikke at overveje det, for han kan følge Guds rationale.

Abrahams indre liv og overvejelser skildres også på andre måder, og dette er med til at sætte fokus på det forfærdelige valg han står over for. I *Bibelhistorier* er det antydnet, at Abraham føler sig tyngtet af den store byrde, han er blevet pålagt: "*Hun [Sara] blev stående udenfor og vinkede. Isak vinkede tilbage så længe, han kunne se hende. Men Abraham vendte sig ikke om en eneste gang.*" (Jessen 2016:60). I *365 Bibelhistorier* får man at vide, at Abraham svarer 'bedrøvet', og i *Bibelen Hver Dag* går han afsted med 'tungt hjerte' og 'tunge skridt' i (Alex 2012:28, Højlund 2009:28).

Illustrationerne i de forskellige børnebibler er næsten alle sammen primært centreret om Abraham og hans følelsesliv, for eksempel i *Børnebibelen*, hvor Abraham portrætteres med

ludende skuldre og nedadvendte mundvige (Møllehave 2016:43). Illustrationerne viser Abraham i forskellige stadier af vandringen mod Morijaberget, og ofte også i øjeblikket hvor han er i færd med at binde Isak til offeralteret. Teksterne har fokus på Abrahams indre liv, og fordi der er kohærens mellem tekst- og billedside, minder illustrationerne på tværs af børnebibleerne om hinanden. I *Manga Mosebøger* er det illustrationerne, der viser, hvordan Abraham har det. Især i illustrationen af hans chok, da Gud fortæller at Isak skal ofres, kommer man helt tæt på Abrahams følelser.

Der er et stort fokus på Abrahams indre liv, så læseren kan følge hans overvejelser og *valget* kommer til at stå i centrum. Det er ikke den blinde lydighed, der fylder, men det aktive valg om at stole på Gud.

Figur 3. Abraham skal ofre Isak. *Manga Mosebøger*. Historie af Kumai Hidenori. Illustreret af Ryo Azumi. Side 83.

Abrahams accept

Der gives tre typer begrundelser for, at Abraham accepterer Guds ordre, og de forskellige ordvalg giver hver især forskellige billeder af Guds og Abrahams forhold til hinanden. Den formulering der bruges i flest bibler (fire) er, at Abraham 'stoler' på Gud (*365 Bibelhistorier, Bibelen som Tegneserie, Hvad Bibelen fortæller om Jesus, Bibelhistorier*). I to af børnebiblerne (*Bibelen Hver Dag* og *Sigurd fortæller Bibelhistorier*) tænker Abraham, at han ikke kan 'svigte' Gud, og i to af børnebiblerne 'gør han som Gud siger' (*De Mindstes Bibel* og *365 Bibelhistorier*). At han gør som Gud siger, sætter Gud hierarkisk højt over Abraham, og der er ikke behov for anden forklaring end, at Gud siger det, for hans ord er lov. Men at 'stole på' indikerer et andet forhold mellem Abraham og Gud, nemlig et der er mere ligeværdigt. Hvis man bare 'gør som Gud siger' behøver man ikke at 'stole' på ham, fordi man ikke er i en position, hvor det er nødvendigt. Anderledes er det med ordet 'svigte', for det indikerer en langt mere ligeværdig position, hvor Abraham ikke kun står i et afhængighedsforhold til Gud, men også den anden vej rundt, at Gud står i et afhængighedsforhold til Abraham. Det at Abraham kan 'svigte' Gud, sætter Abraham på mere lige fod med Gud. I *Manga Mosebøger, Gud i Aktion* og *Skurke, helte og Gud* giver Abraham ikke en forklaring på, hvorfor han accepterer Guds befaling.

I *Bibelhistorier* gives der to forklaringer: både at Abraham stoler på Gud, og at han ikke skal tro, at han kender Guds tanker: ”*Spørg ikke om Guds veje, hviskede Abraham for sig selv. Gud er Gud. Du er kun et menneske. Du skal ikke begynde at tro, du kan tænke som Gud.*” (Jessen 2016:61). Dette minder om de andre børnebibler, hvor 'stoler på Gud' bruges som forklaring, men *Bibelhistorier* tilføjer alligevel noget ekstra ved at udfolde tanken om, hvorfor man må stole på Gud. Abraham ved, at der er noget, som mennesket ikke kan vide. Det er kun Gud der ved, hvorfor Isak skal ofres, og det er ikke Abrahams opgave at gætte denne årsag. Hans opgave er at acceptere sit lod og gøre som Gud siger.

I *Børnebibelen* 'tror og håber' Abraham, at det slet ikke vil ske: "*Abraham fortalte ikke karlene, at Isak skulle ofres, og at han ville komme alene tilbage. Hvorfor sagde han ikke det? Fordi han på en mærkelig måde blev ved med at tro og håbe på, at det ikke skulle ske.*" (Møllehave 2016:42). Abraham har altså ikke helt accepteret, at Gud vil have, at han skal slå Isak ihjel, og dette er væsentligt anderledes end i de andre børnebibler. Hvis ikke Abraham tror på, at han skal leve med konsekvenserne, altså at Isak rent faktisk skal dø, så bliver det pludselig meget nemmere at efterleve Guds bud. Det er kun hvis han rent faktisk tror, at Gud vil gøre det, at det bliver en voldsom fortælling, og en test af hans tro.

Der er stor forskel på, om forklaringen der gives på, at Abraham accepterer, at han skal ofre Isak er, at han stoler på Gud, ikke vil svigte Gud eller bare gør som Gud siger. Forklaringen

er afgørende for vores forståelse af Abraham og hans forhold til Gud. Er Gud en man skal beslutte sig for at stole på? Er han en ven, som man ikke kan svigte? Eller er han en autoritet man følger uden at stille spørgsmål? Ordvalget fortæller noget om Abraham og Guds relation.

Lige gyldig hvilke ord der bruges, er udfaldet dog det samme på tværs af alle børnebiblerne (med undtagelse af *Børnebiblen*): Abraham accepterer Guds krav uden at kræve en forklaring, og hans tillid til Gud er det eneste, han behøver.

Moralen i fortællingen

Moralen i fortællingen om Abraham og Isak er på tværs af alle børnebiblerne, at man må stole på Gud. Forklaringerne varierer, men som det centrale står menneskets forhold til Gud. På tværs af fortællingerne fremstilles Gud en retfærdig Gud, der har en god grund til at udsætte Abraham for denne prøvelse, og velsigner ham eller lover ham mange efterkommere som en belønning for hans lovlighed og tro. Gud er autoritativ, når han siger til Abraham, at han skal ofre Isak, og står over Abraham hierarkisk, men indgår også ofte i en tæt relation med Abraham, som en Abraham kan stole på eller ikke må svigte. Abrahams valg er vigtigt, og der er en klar tendens i fortællingerne, om at det er fint at overveje og tænke selv, inden man overgiver sig til Gud, kun i to børnebibler, nemlig *Bibelhistorier* og *Børnebibelen*, overvejer Abraham ikke noget før han accepterer, men selv her kommer overvejelserne efterfølgende.

Bibelhistorier og *Hvad Bibelen fortæller om Jesus* adskiller sig fra de andre. I *Hvad Bibelen fortæller om Jesus* tænker Abraham på Gud som en far og elsker ham, hvilket indikerer et meget nært bånd (Lloyd-Jones 2008:62). Gud er sød og venlig, og forklaringen på, at Isak skal ofres kommer til sidst og er, som den eneste, forbundet til Det Nye Testamente og Jesu komme: "[...] [Gud] ønskede, at hans folk skulle leve – ikke dø. Gud ønskede at frelse sit folk – ikke at straffe dem. Men de var nødt til at stole på ham. 'En dag vil der blive født en i jeres familie,' lovede Gud dem. 'Og han vil bringe lykke til hele verden.' [...] Hvem var han? Guds søn, hans eneste søn – den søn han elskede. Guds lam." (Lloyd-Jones 2008:69). Forklaringen er altså, at Gud var nødt til at teste Abrahams tro, fordi Abrahams tillid er vigtig i relation til Guds plan om at frelse menneskeheden om mange generationer. Denne børnebibel har sit helt eget Jesus-tema, hvor Jesus bliver svaret på alle de spørgsmål, der kan stilles i løbet af fortællingen. Det Nye Testamente inddrages i fortællingerne fra Det Gamle Testamente, og Jesus bliver den røde tråd, der forbinder hele *Bibelen*.

Den anden fortælling, der er lidt anderledes, er *Bibelhistorier*. Her spiller Isak en meget større rolle end i de andre børnebibler. I *Bibelhistorier* er efterspillet sin helt egen lille fortælling, hvor Isak er forvirret over sin fars handlinger, og Abraham forsøger at forklare ham

sammenhængen. Her vil Isak først ikke tilgive sin far for at ville ofre ham, og Abraham kan heller ikke rigtig forklare sammenhængen. Det ender med, at Abraham har en metamonolog om sin egen fortælling: ”’Det her er så mærkeligt, at jeg ikke engang ville kunne forklare dig det, hvis jeg var den klogeste mand i verden,’ sagde han. ’Det er kun Gud, der kan forstå det. Selv om tusindvis af år vil folk fortælle, at du blev lagt på et alter for at blive ofret af din egen far. De vil heller ikke forstå det til den tid.’” (Jessen 2016:64). At der er noget, som ligger uden for den menneskelige fatteevne, er en væsentlig tematik, på tværs af *Bibelen* og børnebiblerne. I *Bibelhistorier* bliver Isak anledningen til, at barnet, der læser eller hører fortællingen, kan få svar på nogle af de spørgsmål som ikke besvares i de andre børnebibler. Det kan også forstås som fortællerens måde at adressere barnets uforståenhed over for fortællingen ved at sige: ja, det kan være svært at forstå, men det er okay.

Slutningen i *Bibelhistorier* adskiller sig fra de øvrige børnebibler. Men selv her, hvor Isak først er forvirret og vred på sin far over, at han ville ofre ham, bliver Isak til sidst glad og griner, og de taler om hændelsen næsten hver aften som det ”[...] ufattelige, der var sket på Moriahbjerget.” (Jessen 2016:64). Dermed har alle fortællingerne en form for ’happy ending’, hvor Abraham og Isak går glade hjem, og Gud er tilfreds med Abraham. Dette uafhængigt af, hvor dramatisk eller udramatisk fortællingen i øvrigt har udfoldet sig, som i den ret udramatiske version her; ”[...] han bandt sin søn, Isak, og lagde ham oven på brændet på alteret.” (Møllehave 2016:44), eller den mere voldsomme version her: ”’Du har et tov i hånden,’ sagde Isak. ’Hvad skal du med det?’ I det samme greb Abraham ham. Abraham snubede af sted med sin dreng og lagde ham på alteret, løftede sin kniv og råbte:[...]” (Jessen 2016:63). Børn der læser eller hører denne fortælling får en form for forklaring, men formidlingen er ikke udramatisk, blot fordi alle er glade ved dens afslutning. Det er en voldsom fortælling, med et forestående barnemord, hvor Isak stort set ikke kommer til orde, men bare er et objekt i fortællingen om Guds og Abrahams forhold.

7.2.3 Job

Fortællingen om Job er kun med i fire børnebibler, nemlig *Bibelhistorier* af Ida Jessen, *Bibelen Hver Dag* af Beate Højlund, *Skurke, helte og Gud* af Egil Hvid-Olsen og *Børnebibel fra Nord* som er skrevet af flere forskellige forfattere. I *Bibelen* er historien om Job lang, og fortælles over 42 kapitler. Her indgår Gud og Satan et væddemål om, hvorvidt den gode, tålmodige Job vil forsage Gud, hvis han udsættes for store ulykker. Satan tester Jobs tro i to omgange. Først skader han Jobs ejendom og dræber hans børn, og derefter gør han Job syg med bylder. Job ender på en bunke aske for at lindre sin smerte ved byldeerne, og klør sig med et potteskår, mens han klager over sine lidelser. Jobs venner kommer for at trøste ham, og i størstedelen af Jobs Bog, følger

man samtalen mellem Job og hans venner, indtil Gud bryder ind i fortællingen, og fortæller hvordan tingene hænger sammen. Store spørgsmål om ondskab, tro og ansvar bliver taget op. Til sidst får Job sin familie og sine rigdomme igen, og fortællingen ender lykkeligt.

Det kan umiddelbart virke som en meget svær opgave at formidle fortællingen om Job til børn. Det er en lang og kompliceret fortælling, med flere mulige fortolkninger, og de fire børnebibler er da også vidt forskellige i deres versioner af fortællingen om Job. Teksterne er struktureret vidt forskelligt, og de har forskellige længder. Den korteste, i *Børnebibel fra Nord*, er kun en enkelt sides tekst og en side med en illustration. *Bibelen Hver Dag* er tre meget korte sider, *Gud, skurke og helte* har fem tætskrevne sider og *Bibelhistorier* er ni sider, hvoraf seks er med tekst. Fortællingerne i de fire børnebibler følger dog alle den samme kronologi, men de to sidstnævnte indeholder væsentligt flere detaljer end de andre.

Analysen er inddelt i tre afsnit: Hvorfor går det galt for Job, Guds rolle i fortællingen og moralen i fortællingen.

Hvorfor går det galt for Job?

Satan dukker op i tre af fortællingerne: *Bibelhistorier*, *Skurke, helte og Gud* og *Bibelen Hver Dag*. Satan er i *Bibelen Hver Dag* præsenteret som 'Guds fjende', så rollerne er tydeligt ridset op. Satan 'fnyser' og er 'triumferende' og bliver 'sur', da Job ikke i første omgang frasiger sig Gud, men fylder ellers ikke så meget i fortællingen (Højlund 2009:205-206). I *Skurke, helte og Gud* er Satan beskrevet som en af Guds sønner, og det eneste man hører om ham er, at han 'smilede' og 'lo hæst' (Hvid-Olsen 2014:316). I *Bibelhistorier* ligger Gud og sover, da Satan kommer og vækker ham, og Gud bliver glad for at have nogen at snakke med (Jessen 2016:139). Satan er i *Bibelhistorier* ikke decideret ond, eller Guds fjende, men er præsenteret som en lidt lusket karakter, især gennem dialogen, hvor Satan driller Gud. Da Gud spørger, om Satan på sine rejser på jorden er stødt på det gode menneske Job, svarer Satan to gange: "*Det gjorde jeg da, svarede Satan. 'Det gjorde jeg da.'*" (Jessen, 2016:139). Gentagelsen antyder, at Satan allerede er ved at brygge en plan sammen, og det fremstiller ham som en snu og beregnende karakter. Så siger Satan: "*Jo, han er et rigtigt pragteksemplar, [...] 'Men, men, men.'. Han lagde benene over kors og vippede med den ene fod. 'Men hvad?' spurgte Gud. 'Men.' 'Så sig det dog,' sagde Gud.*" (Jessen 2016: 141). Her er Gud ikke lige så magtfuld og almægtig som i de andre fortællinger. I stedet er det Satan, der har magten i samtalen, og han holder Gud hen i spænding, og lader ham vente på sig. Gud er allerede interesseret, og det udnytter Satan. Satan siger, at det er nemt nok for Job at være god, når han har det så godt, og

Gud kan godt se Satans pointe. Gud svarer: 'Hm,' to gange til Satans tale, som om han egentlig er enig, men er modvillig ved at vise Satan, at han har ret.

Da Satan anden gang kommer til Gud og vil teste Jobs tro endnu en gang, bruger han det samme dialogiske greb. Gud siger, at Job trods prøvelsen holdt fast i sin tro, og at han ikke vil fortsætte eksperimentet: "[...] *Du fik mig overtalt til det her eksperiment, det skulle jeg aldrig være gået med til.*' 'Måske, måske ikke,' sagde Satan. 'Men.' 'Men?' spurgte Gud. 'Men, men, men,' sagde Satan." (Jessen 2016:142). Satan har en vis magt over Gud, og får ham interesseret i eksperimentet. Selvom Gud først har sagt, at Satan ikke må røre Job selv og gøre ham syg, så tillader han det alligevel senere i fortællingen. Gud har som udgangspunkt ikke noget at bevise. Job er god og retskaffen. Han frasiger sig ikke sin Gud, selvom hans familie dør, og han mister al sine rigdom. Alligevel går Gud endnu en gang med på Satans idé, og lader ham gøre Job syg. Også i *Skurke, helte og Gud* har Satan en vis magt over Gud omend ikke lige så udtalt. Satan siger, at det er klart, at Job er så god, når Gud har 'forkælet ham helt vildt', og at Job vil forbande Gud, hvis han mister sin rigdom, og Gud svarer: "*Det er i hvert fald ikke rigtigt!*" svarede Gud forarget. *Job vil blive ved med at være god og taknemmelig lige meget, hvad han udsættes for. Prøv du bare, om du kan få ham til at forbande mig. Alle kneb gælder, bare du ikke rører ham selv.*" "Top!" svarede Satan og lo høst." (Hvid-Olsen 2014:316). Guds brug af styrkemarkøren 'i hvert fald' giver hans udsagn et barnligt præg. Gud udtrykker også en meget stor sikkerhed i sit udsagn, når han bruger 'I hvert fald', 'lige meget' og 'bare', og her er fælden allerede klappet. Satan siger "Top!" og har fået sin vilje. Dialogen mellem Gud og Satan i *Bibelhistorier* og *Skurke, helte og Gud* giver et interessant billede af Guds og Satans relation til hinanden. Gud kan ikke gennemskue, at Satan er ved at lokke ham i en fælde, og fremstår derfor ikke særligt almægtig. Det er Satan, der får lov at bestemme slagets gang.

I *Bibelhistorier* og *Skurke, helte og Gud* overtaler Satan Gud til at få lov at teste Jobs tro, men i *Bibelen Hver Dag* er det nærmere Gud selv, der finder på, at de skal teste Job. Her nævner Satan, at det er nemt nok for Job at være god, når han har det så godt, hvortil Gud svarer, at de kan prøve at teste ham: "*Lad os se,*" sagde Gud. *'Du må have lov til at tage alt det fra ham, han elsker. Men ham selv må du ikke røre.'*" (Højlund 2009:205). Her er det altså Gud selv, der foreslår, at de tester Job. Det er Gud, der har kontrol over situationen, og Satan har ikke noget at skulle have sagt, modsat i *Bibelhistorier* og *Skurke, helte og Gud*, hvor det er Satan, der sætter gang i tingene.

I *Børnebibel fra Nord* er Satan slet ikke med. Her er Job bare en god, retskaffen mand, som pludselig bliver ramt af alverdens ulykker. Der er ikke en test eller et væddemål, men derimod nogle tilfældige begivenheder, der sætter skub i tingene: "*Job havde altid været sød og hjælpsom. Han havde virkelig forsøgt at være god mod alle mennesker. Derfor kunne alle lide ham, og alting lykkedes for Job. [...] Men så en dag skete der noget forfærdeligt. Nogle fjender angreb Jobs bus, og de stjal alle Jobs dyr.*" (Vikström-

Jokela 2014:66). Denne model, som ikke bare har skrevet Satan ud af historien, men også Gud, giver en helt anden fortælling, hvor der nu ikke længere er en 'årsag' til, at Job lider. I denne fortælling kommer det til at handle mere om, hvordan mennesket kan håndtere livets udfordringer og ikke om at være en spillebrik for de højere magter. Det at Gud ikke er delagtig i Jobs lidelser, tager også Gud ud af den dobbeltrolle han har, hvor han både elsker mennesket, men også tester det og påfører det lidelse. I *Børnebibel fra Nord* står Gud tilbage som den gode karakter, der til sidst redder Job uden at have medvirket til hans dårligdom. Fortællingen bliver mere simpel og letforståelig, og man skal som læser ikke forholde sig til flere forskellige sider af Gud, da han blot er god.

I *Bibelhistorier, Skurke, helte og Gud* og *Bibelen Hver Dag* kan det godt være, at vi får at vide, at det er Satan, der er årsagen til Jobs lidelse, men i fortællingerne går Gud med på Satans præmis, og i *Bibelen Hver Dag* er det ligefrem ham, der foreslår at teste Job. I *Børnebibel fra Nord* har Gud ikke denne dobbelte rolle. Han er ikke med til at skabe Jobs ulykker og kan nøjes med at være den gode Gud, der træder ind på scenen som redningsmand, når Job er i problemer.

Guds rolle i fortællingen

Job, som jo blev udvalgt til prøvelsen på grund af sin trofasthed og tålmodighed, reagerer ved at acceptere sin nye skæbne på den første prøvelse. I *Bibelen* siger han: "*Tager vi imod det gode fra Gud, må vi også tage imod det onde.*" (Det Danske Bibelselskab 1992:Job 2,10). En variation af dette citat bruges i både *Bibelhistorier, Skurke, helte og Gud* og *Bibelen Hver Dag*, og i *Børnebibel fra Nord* parafraseres der over samme citat: "*Det må være Guds vilje, så jeg skal ikke klage.*" (Vikström-Jokela 2014:66). Job reagerer på samme måde i alle børnebibler efter den første prøvelse. Han kan ikke se pointen i at leve, når livet er så hårdt, og klager sin nød til sine venner. Vennerne mener, at Job selv er skyld i det, fordi Gud ved alt, hvad der sker på jorden, og ikke straffer de uskyldige. Efter den anden prøvelse er der derimod stor forskel på, hvordan Job reagerer på tværs af børnebiblerne. I *Bibelen Hver Dag* siger Job til sine venner, at han ikke kender til nogen stor synd, han skulle have begået, som skulle gøre ham fortjent til denne straf, men at han, hvis han har begået en synd, bare må bede Gud om nåde. I *Børnebibel fra Nord* skyder han skylden på Gud: "*Gud, alt det her er din skyld, for det var dig der lod mig blive født her på jorden!*" (Vikström-Jokela 2014:66), i *Skurke, helte og Gud* kalder han Gud urimelig: "*Men gid jeg dog kunne få at vide, hvorfor Gud plager mig sådan. Ja, jeg vil vide, hvorfor han er så urimelig!*" (Hvid-Olsen 2014:318). I *Bibelhistorier* siger han, at han aldrig har gjort noget galt, og at det derfor er forkert, at han bliver straffet: "*Gud er IKKE retfærdig.*' [...] '*Gud laver om på reglerne midt i det hele,*' sagde Job. '*Og det vil jeg have ham*

til at indrømme. Jeg vil have ham til at sige, at han ikke er til at stole på." (Jessen 2016:144). Det er fire ret forskellige reaktioner fra Job. Den mest afgørende forskel er dog, at Job i *Bibelen Hver Dag* stadig er tro mod Gud, selvom han ikke ved, hvorfor han udsættes for disse plager, modsat i *Børnebibel fra Nord, Skurke, helte og Gud* og *Bibelhistorier*, hvor Job bliver vred på Gud og giver ham skylden.

Det sidste der sker i Jobs Bog er Guds monolog. I *Bibelen* bruger Gud flere kapitler på at vise Job, hvor lidt Job egentlig ved: Job er ikke almægtig, han ved ikke hvad der ligger bag naturfænomenerne og kan ikke se de store sammenhænge, som kun Gud kender til (Det Danske Bibelselskab 1992:Job 38ff). Den samme forklaring bruges i *Bibelen Hver Dag*, og der benyttes også nogle af de samme eksempler som i *Bibelen*: "*Var du der, dengang jeg skabte jorden? Har du nogensinde kaldt stjernerne frem på himlen? Kan du give besten styrke og sende den af sted med vajende manke? Har du lært høgen at flyve eller vist ornen, hvor den skal bygge sin rede?*" (Højlund 2009:207). Det minder om forklaringen i *Skurke, helte og Gud*, hvor Gud også gør Job opmærksom på sin almægtighed: "*Er det måske dig der har skabt universet? Er det dig, der er Gud? Nej, vel? Du er blot en af mine bittesmå skabninger, som ikke har den viden, jeg har. Tror du virkelig for alvor, at jeg ikke handler retfærdigt? Tror du, at du kan dømme mig skyldig, så du selv kan få ret? Har man hørt en loppe gå!*" (Hvid-Olsen 2014:320).

I *Børnebibel fra Nord* er det samme tema på spil, altså at Job ikke kender alle sammenhængene, men det ser anderledes ud, fordi Gud jo ikke er den direkte årsag til Jobs ulykke i *Børnebibel fra Nord*, og derfor står tilbage som den gode Gud, der ikke har noget med Jobs lidelse at gøre: "*Job, du kender mig ikke så godt, som du tror. For jeg rammer ingen mennesker med ulykker. Men også når forfærdelige ting sker, er jeg der for dig. Jeg vil altid hjælpe dig.*" (Vikström-Jokela 2014:66). Her behøves ingen forklaring på Job ulykker, for det er jo ikke Gud, der har sendt dem. Gud er der for mennesket i medgang og modgang, og er kun årsag til det gode, ikke til det dårlige.

I *Bibelhistorier* tages forklaringen om, at Job ikke kan kende sammenhængene, endnu længere ud, da heller ikke Gud ved, hvorfor tingene sker: "*Du sidder og klager. Du forstår ikke, hvorfor der findes sorger og ondskab, siger du. Men tror du, det hele er gået som jeg forestillede mig? Så du måske, dengang jeg skabte verden, dengang jeg sagde 'Bliv lys!', og der blev lys? Da så jeg jo selv lyset for første gang. Jeg kendte det ikke før det. [...] Jeg har skabt verden. Hvorfor har jeg det? Svar mig, Job!*" (Jessen 2016:146). Gud kan ikke engang selv svare på, hvorfor han skabte verden. Han vidste ikke, hvordan lyset så ud, før han havde skabt det. Pointen er, at Job ikke skal tro, at han ved noget, når ikke engang hans skaber ved det. Gud fremstår altså endnu engang i *Bibelhistorier*, som en mindre almægtig Gud. Verden er ikke skabt ud fra en grandios, gennemtænkt plan: "*Skulle jeg have standset der, Job, været tilfreds med, at der var lys og mørke, og ikke mere end det? Men hvad skal man med lyset og mørket, hvis ikke der er træer, der kan vokse i lyset, og mennesker og dyr, der kan se det?*" (Jessen 2016:146). Gud er

underlagt en logik om, hvordan verden skal se ud. Hvis der er lys *giver det sig selv*, at der må være træer der kan vokse i lyset, og mennesker og dyr, der kan se lyset. Verden er ikke tilfældig, der er snarere en iboende kraft i verden, som afgør, hvad der giver mening. Der er en indre mening i verdens orden, som selv Gud må føje, og hvis ikke engang Gud kender alle sammenhængene, så er det klart, at Job heller ikke gør.

Moralen i fortællingen

Når man taler om Job og Jobs bog, taler man ofte også om nogle af de store spørgsmål i kristendommen: Hvis skyld er det, når der sker noget forfærdeligt? Hvorfor findes der ondskab og dårlighed, når Gud bestemmer, og Gud er god? Hvad nytter det, at man ikke synder, hvis der alligevel kan ske forfærdelige ting? Disse spørgsmål er ikke lette at besvare, men er store teologiske problemer, som de fire børnebibler forsøger at besvare på hver deres måde.

Fortællingen i *Børnebibel fra Nord* har en enkelt sætning, der står i kursiv under overskriften, og som skal sætte rammen for fortællingen. Der står: "*Hvis skyld er det, når der sker forfærdelige ulykker?*" (Vikström-Jokela 2014:66). Spørgsmålet bliver ikke besvaret direkte i fortællingen, og står og flagrer mærkeligt alene, når fortællingen er læst til ende. Det er ikke Guds skyld, så meget er klart, for det står direkte i fortællingen. Det er heller ikke Jobs egen skyld, for Gud siger til Job, at han har levet, lige som Gud ønskede det. Så ulykkerne sker bare for Job, uden at læseren får en grund, og derfor står spørgsmålet også ubesvaret hen. "Svaret" kommer i de to sidste sætninger, som går stik imod budskabet i resten af fortællingen. Budskabet igennem hele fortællingen har været, at selvom der nogle gange sker dårlige ting, så er Gud der altid for én. Men i de sidste linjer fremføres der en anden morale som handler om, at man skal opføre sig ordentligt: "*Nu gik det igen godt for Job. Han fik en stor familie med 10 børn, han fik et nyt hus og mange dyr. Og han forsøgte altid at være god mod alle mennesker. Det er i hvert fald første skridt til at undgå sorg og ballade.*" (Vikström-Jokela 2014:66). Denne morale harmonerer ikke med resten af fortællingen, hvor Job ikke selv er skyld i alle de dårlige ting, der sker for ham, men bare er et offer. Nu bliver budskabet ikke, at man må acceptere sin skæbne, men derimod at man selv har et ansvar for sin egen lykke og ulykke.

I både *Bibelen Hver Dag*, *Skurke, helte og Gud* og *Bibelhistorier* er den vigtigste morale, at man ikke skal tro, at man kender Guds veje. Gud er god og almægtig, og selvom der sker forfærdelige ting, skal vi ikke klandre Gud for det, for mennesket kan ikke se de store sammenhænge. I *Bibelhistorier* er der den ekstra dimension, at godt nok er Gud god, men han er ikke helt så

almægtig som i de andre fortællinger. Mennesket kan ikke kende Guds veje, for Gud kender dem ikke engang selv.

7.3 Diskurser på tværs af børnebiblernes fortællinger

I de fleste af de børnebibler vi har arbejdet med i tekstanalysen, er der nogle tendenser der går på tværs af de enkelte fortællinger. Hvis Gud har en meget streng, autoritativ rolle i fortællingen om Kain og Abel, har han ofte den samme rolle i Abraham og Isak, og så videre. Det er ofte det samme syn på Gud, der går igennem alle fortællingerne i den enkelte børnebibel, ligesom der også er kontinuitet i, hvor meget børnebibelen prøver at forny stoffet fra *Bibelen*. Det kan virke indlysende, når fortællingerne er skrevet eller genfortalt af den samme forfatter, men det er det ikke nødvendigvis. Fortællingerne er taget fra *Bibelen*, og har hver deres indhold og egen morale, og det er derfor ikke givet, at børnebogsforfatterne fortolker og formidler de forskellige fortællinger på samme måde. Vi kan dog se, at der i mange af børnebiblerne er nogle tværgående diskurser og en kontinuitet i, hvordan fortællingerne udlægges.

I det følgende afsnit vil vi se på tværs af de tre fortællinger, for at undersøge hvilke diskurser der er at finde i børnebiblerne. Vi vil i øvrigt inddrage vores generelle indtryk af de enkelte børnebibler, da vi har læst andre fortællinger end de tre vi har analyseret, samt de paratekster, som omgiver børnebiblerne.

Fornyelsesdiskurs

I seks af børnebiblerne bevæger fortællingerne sig enten væk fra, eller langt ud over, *Bibelens* fortællinger. De børnebibler der har fokus på fornyelse og gentænkning af *Bibelens* tekster er *Hvad Bibelen fortæller om Jesus*, *Børnebibel fra Nord*, *Skurke, helte og Gud*, *Mini-Bibelen*, *Sigurd fortæller Bibelhistorier* og *Bibelhistorier*. I *Hvad Bibelen fortæller om Jesus* er hele formidlingen af Det Gamle Testamente for eksempel sat i relation til Det Nye Testamente, og alt bliver fortalt i relation til ”Guds store redningsplan”, Jesus. I *Skurke, helte og Gud* fortælles alt ud fra en arketypisk ramme, hvor *Bibelens* karakterer enten er helte eller skurke. Det kommer til udtryk i fortællingen om Kain og Abel, hvor Kain er omtalt som en skurk, der udtænker en ond plan om at slå Abel ihjel. I *Børnebibel fra Nord*, *Mini-Bibelen*, *Sigurd fortæller Bibelhistorier* og *Bibelhistorier* er fortællingerne præget af store afvigelser i forhold til *Bibelen*, som når *Børnebibelen fra Nord*s fortælling om Job, slet ikke indeholder Gud og Satans væddemål, eller når *Bibelhistorier* har et langt efterspil i fortællingen om Abraham og Isak, hvor de to karakterer taler om og bearbejder, hvad der er sket.

Andre af børnebiblerne udlægger fortællingerne på en måde, som minder meget om den, man finder i *Bibelen*, både i indhold, ordvalg, fortællestil og struktur. Man kan sige, at de holder sig mere stringent til bibelteksterne. De børnebibler hvis fortællinger minder meget om kildeteksten, er især *Bibelen Hver Dag*, *365 Bibelhistorier*, *Børnenes Bibelbog*, *De Mindstes Bibel* og *Børnebibelen*. Nogle af de markante træk, der får disse børnebibler til at minde om *Bibelen* er, at de ikke tilføjer særligt mange ekstra narrative elementer til fortællingerne. Der er for eksempel ikke indsat ekstra indblik i karakterernes indre liv, og læseren får ikke forklaringer på Guds handlinger. Også *Bibelen som Tegneserie*, *Gud i Aktion* og *Manga Mosebøger* ligger indholdsmæssigt *Bibelen* ret nært, men de adskiller sig i deres fornyelse af formen. *Bibelen som Tegneserie* og *Manga Mosebøger* ved at gentænke formatet og præsentere bibelhistorierne som tegneserie, og *Gud i Aktion* ved at fokusere meget på Guds handlinger.

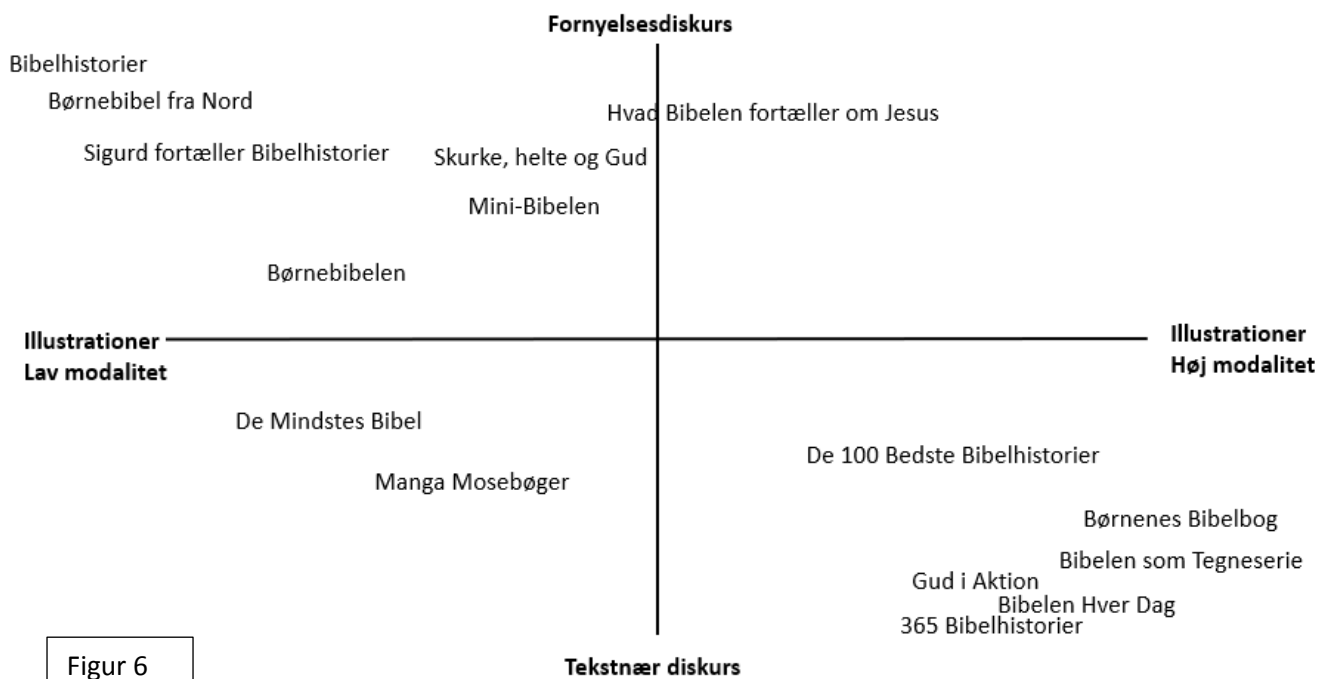
Der er sammenhæng mellem hvor tæt børnebiblerne holder sig til kildeteksten og graden af modalitet i illustrationerne. De børnebibler der holder sig tæt til kildeteksten indeholder illustrationer med højere grad af modalitet, mens de børnebibler der er mere fornyende på indholdssiden også generelt indeholder illustrationer med en lavere modalitet. Ingen af børnebiblerne indeholder en visuel side med decideret høj modalitet, da illustrationerne ikke ligefrem er fotorealistiske, men de placerer sig forskellige steder på et modalitetsspektrum. De børnebibler, hvor illustrationssiden har høj modalitet er *Bibelen Hver dag*, *365 Bibelhistorier*, *De 100 Bedste Bibelhistorier*, *Børnenes Bibelbog*, *Bibelen som Tegneserie* og *Gud i Aktion*.

Figur 4. Kapitel 2: Adam og Eva. I *Sigurd fortæller Bibelhistorier*. Skrevet af Sigurd Barrett. Illustreret af Janette Brandt. Side 25.

De børnebibler som har lavere modalitet i illustrationerne er især *De Mindstes Bibel*, *Mini-Bibelen*, *Bibelhistorier*, *Børnebibel fra Nord*, *Børnebibelen*, *Sigurd fortæller Bibelhistorier*, *Manga Mosebøger*, *Skurke, helte og Gud* og *Hvad Bibelen fortæller om Jesus*. Her er illustrationerne eksperimenterende, både i proportioner og farvebrug. I disse børnebibler er der i øvrigt en tendens til at lege mere med, *hvad* der er vist på illustrationerne, altså illustrationernes indhold. I *Mini-Bibelen* er Kain og Abel præsenteret som små børn, i *Bibelhistorier* er tegningerne abstrakte og i *Sigurd fortæller Bibelhistorier* trimmer Guds sky-hænder kundskabens træ med en havesaks.

I nedenstående figur (Figur 6) er det illustreret, hvor tekstnære eller fornyende de forskellige børnebiblerne er, og hvor høj modalitet illustrationerne har. Af figuren fremgår det, at de børnebibler der er meget fornyende i indhold generelt også har lav modalitet i illustrationerne, hvorimod de børnebibler der har en kildenær udlægning af fortællingerne, generelt har høj modalitet i illustrationerne.

Figur 6

Følelser i fokus: Karakterernes indre liv

På et punkt adskiller næsten alle børnebiblerne sig fra *Bibelen*. Man kommer i næsten alle de fortællinger, vi har analyseret, tæt på det enkelte menneskes følelsesliv. Hvor der i *Bibelen* er en rent ydre fokaliseret fortællerinstans, er der langt mere vægt på karaktererne og deres indre liv i børnebiblerne. Der er større fokus på individerne, og de er ikke kun arketyper i fortællingerne. Dette hænger nok i høj grad sammen med, at udgiverne gerne vil give en god indførelse i fortællingerne, hvor læseren kan identificere sig med hovedpersonen. Men det er alligevel bemærkelsesværdigt, at samtlige børnebibler har valgt dette greb til at formidle fortællingerne.

I *Mini-Bibelen*, *Børnebibelen*, *Bibelhistorier*, *De Mindstes Bibel* og *Sigurd fortæller Bibelhistorier* gives der indblik i Kains tanker, motiver og bevæggrunde. Der bruges meget plads i teksterne på at fortælle om hans tanker og handlinger, så læseren får forståelse for Kain og forstår, hvorfor han handler, som han gør.

Der gives også meget indblik i Abrahams indre liv. Læseren får indblik i Abrahams mentale bearbejdning af Guds ordre om, at han skal ofre Isak i samtlige børnebibler, med undtagelse af *Gud i Aktion*. I alle fortællingerne (med undtagelse af *Børnebibelen* og *Bibelhistorier*) fylder det meget, at Abraham overvejer, om han skal gøre, som Gud siger. Her adskiller

børnebiblerne sig væsentligt fra *Bibelen*, hvor Abraham lydigt gør som Gud siger uden at stille spørgsmål.

I børnebiblerne er der en diskurs om, at mennesket har et valg. Valget står i modsætning til den blinde lydighed, som Abraham i *Bibelen* viser, når han accepterer Guds bud. Valget i børnebiblerne er med til at vise Abraham som en mere helstøbt karakter. Fortællingen om Abraham og Isak bliver dermed ikke en fortælling om lydighed, men om aktivt at vælge Gud til. Kun i *Børnebibelen* og *Bibelhistorier* har Abraham allerede truffet valget, inden han har tænkt det igennem, og viser dermed den form for uforbeholdne lydighed, som man finder i *Bibelen*. Men også i disse børnebibler hører man Abrahams indre tanker og overvejelser, efter at han har accepteret Guds bud. Valget står i centrum i næsten alle fortællinger om Abraham og Isak, og det store fokus på karakterernes individualitet og indre liv ses i langt de fleste børnebibler.

Diskurser om Gud

I alle tre analyser beskæftiger vi os med temaet om, hvordan Gud fremstilles i fortællingerne. Vi har særligt bemærket to forskellige gudsfremstillinger på tværs af de tre fortællinger. I den ene fremstilling er Gud autoritær og almægtig. Han står hierarkisk over mennesket, og er alvidende. Han er hård og uforsonlig, og giver ikke menneskene forklaringer på, hvorfor han gør, som han gør. Denne diskurs har vi valgt at betegne som *den disciplinerende Gud*. De børnebibler der trækker på denne diskurs er især *Bibelen Hver Dag*, *365 bibelhistorier*, *Børnenes Bibelbog*, *Gud i Aktion*, *Manga Mosebøger* og *Bibelen som Tegneserie*. I *Børnenes Bibelbog* kommer diskursen blandt andet til udtryk ved, at Gud afviser Kains offer, fordi Kain ikke ofrer med de rette intentioner. Det berettes også, at Gud 'ser alt', og i slutningen straffes Kain hårdt og uden barmhjertighed. I *Bibelen Hver Dag* viser diskursen sig blandt andet i fortællingen om Job, hvor det er Gud selv, der tager initiativet til, at alt bliver taget fra Job, og han betoner også selv sin egen almægtighed i sin samtale med Job.

Den anden gudsfremstilling vi møder i børnebiblerne har vi valgt at kalde diskursen om *den kærlige Gud*. Denne diskurs ses især i *Mini-Bibelen*, *Sigurd fortæller Bibelhistorier*, *Hvad Bibelen fortæller om Jesus* og *Børnebibel fra Nord*. Fællestrækket for denne gudsfremstilling er, at Gud vil mennesket det bedste og er følelsesmæssigt involveret i deres skæbner. I *Hvad Bibelen fortæller om Jesus* kommer det blandt andet til udtryk, da Gud er Abrahams ven og far, som ønsker hans kærlighed, og hvor Abrahams ofring af Isak blot er en del af Guds større plan om at redde menneskeheden. I *Børnebibel fra Nord*s fortælling om Job er Gud ikke, som i *Bibelen*, med til at skabe Jobs ulykker. Gud træder ind til sidst som redningsmand, og hjælper Job ud af hans elendighed.

På tværs af *Bibelhistorier* og *Sigurd fortæller Bibelhistorier* går der en tredje gudsdiskurs, hvor Gud fremstår som eksperimenterende, og i nogle tilfælde decideret usikker, i sin rolle som Gud. I *Bibelhistorier* kommer det især til udtryk i fortællingen om Job, hvor Gud selv udtrykker usikkerhed omkring sin rolle som Gud og skaber, da han taler til Job. I *Sigurd fortæller Bibelhistorier* ses det især i fortællingen om Abraham og Isak, hvor Gud får en indskydelse om at teste Abraham for at se, hvad der sker.

Nogle børnebibler trækker på både den disciplinerende og den kærlige gudsdiskurs. Det er for eksempel tilfældet med *De 100 Bedste Bibelhistorier*, hvor Gud i fortællingen om Kain er overvejende disciplinerende, da han er alvidende og straffende, men også er barmhjertig og lytter til Kains bønner.

Profanitetsdiskurs

I nogle af børnebiblerne trænges det religiøse i baggrunden. Det ser vi især i *De Mindstes Bibel*, *Mini-Bibelen*, *Bibelhistorier* og *Børnebibel fra Nord*. Her spiller Gud en mindre rolle i handlingen. Det kan ses i *De Mindstes Bibel*, *Mini-Bibelen* og *Bibelhistoriers* udlægninger af fortællingen om Kain og Abel, hvor Kains jalousi skyldes hans og Abels generelle søskenderelation, og ikke kun er koblet til Gud. Fortællingerne trækker på en mere 'universel' forklaring om et jalousifyldt søskendeforhold, og har en svagere forankring i det religiøse forklaringsunivers. I *Børnebibel fra Nord* er Gud heller ikke årsag til Jobs problemer i fortællingen om Job - ting sker bare. Gud handler ikke, har ingen indflydelse og dukker kun op til sidst i fortællingen.

I langt de fleste af de fortællinger vi har analyseret, står Gud og det religiøse i centrum i handlingen, og er årsag til handlingens udvikling. Det er tilfældet i *Børnenes Bibelbog*, *Bibelen som Tegneserie*, *365 Bibelhistorier*, *Sigurd fortæller Bibelhistorier*, *Hvad Bibelen fortæller om Jesus*, *Børnebibelen*, *Manga Mosebøgerne*, *Gud i Aktion*, *Skurke, helte og Gud* og *De 100 Bedste Bibelhistorier*. *Bibelen Hver Dag* har også generelt set det religiøse i centrum, men i fortællingen om Kain og Abel, er det ikke klart, om Kains jalousi er forbundet til Guds afvisning af hans offer, eller om det er bundet til Kains og Abels generelle søskenderelation.

Rationalitetsdiskurs

En interessant diskurs, som vi kun ser i fire bibler, knytter sig til rationalitet. I *Sigurd fortæller Bibelhistorier*, *Børnebibelen*, *Børnenes Bibelbog* og *Hvad Bibelen fortæller om Jesus* gives Guds handlinger

rationale, og det forklares, at der er en grund til, at Gud gør som han gør. Diskursen er især fremtrædende i fortællingerne om Abraham og Isak.

Disse fire børnebibleler deler ellers ikke mange andre diskurser på tværs, og rationalet er da også vidt forskelligt i børnebiblelerne. I *Børnenes Bibelbog* kommer diskursen til udtryk ved, at læseren får forklaret, at Gud vil se, om Abraham elsker Gud højere end Isak, og den test som Abraham udsættes for bliver således meget konkret begrundet. I *Sigurd fortæller Bibelhistorier* får læseren at vide, at Gud har en plan om at teste Abraham, så læseren ved, at Isak ikke er i fare. I *Børnebibelen* forklares det, at hvis man giver Gud et offer, skal man ofre det bedste man har, og at Isak var det bedste Abraham havde. Derfor er den en logisk slutning, at Abraham er nødt til at ofre Isak, når Gud beder om det. I *Hvad Bibelen fortæller om Jesus* er det Jesus, der er 'svaret' på alle de ubesvarede spørgsmål, man kan stille under læsningen af de gammeltestamentlige tekster. Alt Gud gør som kan virke mærkeligt, gør han som en forberedelse til, at Jesus engang vil komme, og dette rationale gennemsyrrer hele denne børnebibel, hvilket titlen også vidner om. Det er kun disse fire bibleler, der forsøger at etablere et rationale for Guds handlinger. I de øvrige børnebibleler står Guds handlinger alene og uforklarede hen.

Den tekstnære og den divergerende børnebibel

Samlet set kan man se diskurserne som udtryk for forskellige måder at gribe bibelformidling an i Danmark i dag. Overordnet er der nogle diskurser, som kan kædes sammen med andre diskurser, og der tegner sig et billede af nogle overordnede grupperinger inden for genren børnebibleler.

De børnebibleler, der indeholder en diskurs om en disciplinerende Gud, er som oftest de samme børnebibleler, der også lægger sig tæt op ad *Bibelens* kildetekster, og hvis illustrationer har en høj modalitet. De børnebibleler, der deler disse tendenser er især *Bibelen som Tegneserie*, *365 Bibelhistorier*, *Bibelen Hver Dag*, *Gud i Aktion*, *De 100 Bedste Bibelhistorier*, *Børnenes Bibelbog* og *Manga Mosebøger*. De fleste af de ovenstående børnebibleler har desuden konkrete henvisninger til *Bibelen* i deres fremstillinger, og det viser, at forfatterne lægger vægt på fortællingernes forankring i kildeteksten, og den intertekstuelle reference til *Bibelen* får dermed lov til at spille en stor rolle. I disse børnebibleler kan vi se en ambition om at udlægge fortællingerne, så de er i overensstemmelse med kildeteksten, *Bibelen*. Derfor har vi valgt at samle de børnebibleler, der trækker på disse diskurser, i en samlet overdiskurs, kaldet *den bibelnære diskurs*.

I en del af de børnebibleler, der trækker på *den bibelnære diskurs*, kommer det til udtryk i paratekster, at det er *Bibelen*, som kristendommens grundtekst, og formidlingen af det kristne budskab som er i centrum. Den første sætning i bagsideteksten på *Børnenes Bibelbog* lyder således:

"Jesus ønsker, at børnene skal komme til ham. Den måde, de bedst lærer om Gud, er gennem hans levende ord - Bibelen." (de Vries 2008:Bagsiden), og i bagsideteksten i *De 100 Bedste Bibelhistorier* kan man læse, at: "Hver enkelt historie er tro mod Bibelens tekst, og samtidig fyldt med varme og glæde, så den fanger barnets hjerte" (Knudsen 2016:Bagsiden). Begge udgivelser gør opmærksom på den bibelnære tilgang, og sætter det religiøse i centrum.

I *Gud i Aktion* betegnes Gud som en historisk figur, og *Bibelens* forløb som historisk sandhed. På bagsiden kan man blandt andet læse, at Gud har 'handlet i historien gennem tusinder af år' og man kan møde 'Noa, Moses, kong David og mange andre fra Israels historie' (Mueller 2012:Bagsiden), og i *Bibelen som Tegneserie* lægges der op til, at læseren får en 'dybere' oplevelse af *Bibelen* (Montero 2011:Bagsiden). Parateksterne i børnebiblerne viser på forskellig vis, at troen på Gud og det kristne budskab er udgangspunktet for udgivelserne. Dette er således et typisk træk for de børnebibler, der trækker på den bibelnære diskurs.

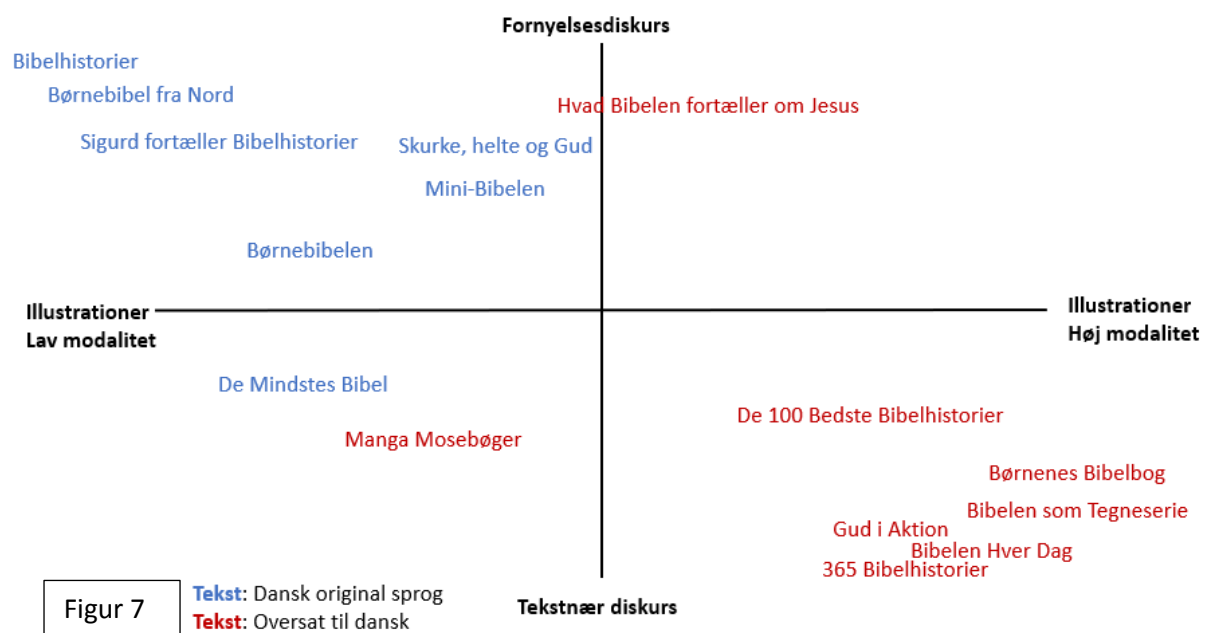
De børnebibler der har en diskurs om en kærlig Gud, er i overvejende grad de samme som har gentænkt bibelformidlingen, bringer fornyelse til stoffet, og hvis illustrationer har en lavere grad af modalitet. Disse er *Bibelhistorier*, *Mini-Bibelen*, *Børnebibelen*, *De Mindstes Bibel*, *Sigurd fortæller Bibelhistorier*, *Skurke, helte og Gud*, *Hvad Bibelen fortæller om Jesus* og *Børnebibel fra Nord*. Disse børnebibler gentænker bibelformidlingen ved at tilføje noget nyt til fortællingerne eller give dem en anden drejning, både i tekst og illustrationer. De divergerer i højere grad end de andre fra kildeteksten, og vi har af denne grund valgt at kategorisere dem under en overdiskurs, som vi kalder *den divergerende diskurs*. De børnebibler, der divergerer, er i sagens natur ikke ens. Mens udlægninger af bibelfortællingerne i *Bibelhistorier* og *Hvad Bibelen fortæller om Jesus* divergerer radikalt fra *Bibelen* på de fleste parametre, er *Børnebibelen* og *De Mindstes Bibel* for eksempel kun divergerende på nogle enkelte parametre. *Børnebibelen* divergerer ved at medtage mange forklaringer, der forholder sig til fortællingerne på et metaniveau, og *De Mindstes Bibel* ved brugen af eksperimenterende tegninger med lav modalitet.

De børnebibler, der divergerer i deres måde at formidle *Bibelens* indhold, har det til fælles at de ikke er tekstnære, men har en mere løs binding til *Bibelen*. I disse børnebibler står *Bibelen* ikke alene, men er udfoldet i fortællinger, der forklarer og reaktualiserer de oprindelige tekster. Her bliver *Bibelen* ikke taget som bogstavelig sandhed - den må godt fortolkes, og man må gerne lege med både sproget og illustrationerne for at skabe den gode historie. Hermed bevæger vi os ind på det kulturkristne domæne, hvor det er den moralske materie og den gode fortælling der i fokus - ikke at udlægge *Bibelen* så tekstnært som muligt.

Rationalitetsdiskursen som vi fandt i fire bibler går på tværs, og kan ikke indeholdes i vores overdiskurskategorier. Ligeledes går diskursen der har fokus på følelser og indre liv på tværs af alle børnebiblerne, uafhængigt af hvilke øvrige diskurser, de indeholder.

Hvad Bibelen fortæller om Jesus adskiller sig endnu en gang fra resten af feltet ved at være den eneste divergerende bibel, der præsenterer *Bibelen* som en sand historie: "Det er, som hvis det dejligste eventyr blev til virkelighed i vores verden! Forstår du, det bedste ved denne historie er, at den er sand. Der er mange historier i Bibelen, men alle historierne fortæller én stor historie. Nemlig den om, at Gud elsker sine børn og kommer for at redde dem." (Lloyd-Jones 2008:17). Her gøres der opmærksom på, at der tages udgangspunkt i, at *Bibelen* er en sand fortælling, og at det er præmissen i den pågældende børnebibel.

Der er også en sammenhæng i, hvilke børnebibler, der trækker på hvilke diskurser. *De bibelnære børnebibler* er alle sammen oversat, primært fra engelsk, men også fra hollandsk og japansk. De er altså skrevet af udenlandske forfattere og er først og fremmest blevet tiltænkt et andet publikum, for derefter at være blevet oversat til dansk og udgivet i Danmark. *De divergerende børnebibler* er derimod alle sammen oprindeligt udgivet på dansk, med undtagelse af *Hvad Bibelen fortæller om Jesus*, som er oversat fra engelsk. Bortset fra den ene, er alle disse børnebibler udgivet til et primært dansk publikum. Sammenhængen mellem hvilke diskurser børnebiblerne trækker på, og om de er udgivet i Danmark eller udlandet er interessant, særligt fordi forskellen er så udtalt. Nedenstående figur (Figur 7) viser den samme sammenhæng mellem fornyelse og modalitet som Figur 6, men illustrerer tillige hvilke børnebibler der originalt er udgivet på dansk, og hvilke der er oversat til dansk fra andre sprog.

8 Børnebiblernes rolle i Danmark

Vores diskursanalyse afslørede, at børnebibler skrevet med henblik på et dansk publikum, karakteriseres af en særlig divergerende diskurs, som bevæger sig væk fra kildeteksten *Bibelen* i forhold til de oversatte børnebibler. Vi finder det derfor relevant at reflektere over børnebiblernes sociale praksis i Danmark, altså hvilken rolle de spiller i det danske samfund. I det følgende afsnit vil vi se børnebiblerne i en erindringsteoretisk ramme, og anskue børnebiblerne som eksempler på kulturelle artefakter. Afslutningsvist vil vi reflektere over børnebibelgenrens store popularitet.

Bibelen som kulturel artefakt

Inden for forskningsfeltet for erindring er kollektiv og kulturel erindring nøglebegreber. Ann Rigney forsker i erindringsstudier, og hun beskriver kollektiv erindring, som erindringer mennesker kan dele på tværs af årtier og generationer, selvom de ikke selv har oplevet det erindrede. Den kollektive erindring er skabt gennem samtale om, hvordan noget huskes og forstås, som har ført til en fælles forståelse, som man kan tale om og referere til (Rigney 2015:65).

Ifølge Rigney er kulturen med til at skabe og opretholde kollektive erindringer, og konkrete kulturelle produkter, eller *artefakter* kan være med til at skabe og vedligeholde disse kollektive erindringer. Hun beskriver kultur som samfundets hjerne, der både husker og reproducerer bestemte fortællinger: "*In sum: culture constitutes the 'brains' of society, permitting the preservation and reproduction of stories across space, time and communities. In the process, however, cultural artefacts, forms, and practices do not just provide a conduit for expressing already existing memories; as many studies have shown, they also play an active role in shaping what is remembered and how.*" (Rigney 2015:65). Kulturen og konkrete kulturprodukter kan altså være med til at afgøre, hvad der vil blive husket, og hvordan det bliver husket. Kulturprodukter præger måden mennesker oplever fortiden på, og er med til at skabe fokus på bestemte elementer i fortiden. *Bibelen* er et kulturelt artefakt med en stor historicitet. Selve *Bibelens* tekster er blevet til på forskellige tidspunkter i fortiden, dens tekster refererer til nogle historiske omstændigheder, og den har spillet en stor rolle i Danmark som kristendommens grundtekst siden Kristendommens indførsel i landet²⁰. *Bibelen* bruges som kulturel artefakt på forskellige måder. Nogle bruger *Bibelen* som et religiøst grundskrift, andre

---

²⁰ Dog især siden reformationen

tænker på det som et skrift, der har haft betydning for vigtige sociokulturelle udviklingsprocesser, mens endnu andre læser den for de lærerige moraler. Når man taler om *Bibelen* i Danmark, er det sjældent kun bogen man taler om. Kristendommen og *Bibelen* er tæt sammenvævede størrelser, og diskussioner om *Bibelen* er ofte en del af et større tema om, hvordan kristendommen skal eller bør forstås. *Bibelen* kan derfor betragtes som et konkret kulturelt artefakt, der bliver brugt til at erindre det mere abstrakte koncept, kristendommen.

Bibelen er en kulturel artefakt, som danskere kan referere til, og forvente at folk kan genkende. Hvis man i en social kontekst refererer til fortællingerne om Noas ark, Syndefaldet eller korsfæstelsen, kan de fleste afkode, hvad der menes, fordi der er en fælles forståelse af, hvad de enkelte fortællinger og personer står for; et kollektivt minde. Der er specifikke fortællinger, man kan trække frem fra *Bibelens* univers, og mens der er fortællinger, som de nævnte, som alle kan genfortælle i store træk, er der andre, de fleste formentlig aldrig har hørt om. Udvælgelsen af hvad man bør kende fra *Bibelen*, og hvad man ikke behøver at kende, er resultatet af en langvarig proces af diskursive kampe og dialog, der har ført til en etableret forståelse af, hvad *Bibelen* indeholder, og hvad vi forstår ved kristendom, som vi kollektivt kan dele. Nogle af danskernes kollektive erindringer om, hvad *Bibelen* indeholder, er måske ikke engang samstemmende med, hvad den rent faktisk indeholder (Rigney 2015:65ff). I forskningsartiklen 'Børnebibelen som kulturelt erindringssted mellem kirkekristendom og kulturkristendom' refererer Kasper Bro Larsen således til, at selvom det rent faktisk ikke står i *Bibelen*, så deler mange danskere forståelsen af, at Adam og Eva spiste et æble i Edens have, og at Jesus blev født i en stald (Larsen 2019:132).

De færreste danskere sætter sig ned og læser *Bibelen* fra ende til anden, men har deres viden om *Bibelens* tekster og kristendommen andetsteds fra. For eksempel fra populærkulturen, hvor der trækkes på referencer til *Bibelens* univers, fra skolens undervisning, fra folkekirkelige ritualer eller fra børnebibler. Hvor teologiske diskussioner ofte tager afsæt i *Bibelens* tekst og bibeloversættelser, er det sandsynligvis alle mulige andre skrifter og kulturelle artefakter, der danner danskernes primære forståelse af, og erindring om, kristendommen. Kulturprodukter som børnebibler står i tæt relation til *Bibelen*, så på den vis er *Bibelen* selvfølgelig vigtig – men man hører sjældent teologerne kritisere børnebiblernes fremhævelse af bestemte dele af *Bibelen* eller ordvalget, selvom børnebiblerne måske i virkeligheden har større indflydelse på den menige danskers forståelse af kristendommen end *Bibelen* i sig selv.

Alle børnebiblerne som indgår i dette speciale tager udgangspunkt i *Bibelen*, men alligevel er Gud i nogle børnebibler en kærlig og tilgivende faderskikkelse, mens han i andre nærmere er en streng og uforsonlig patriark. I nogle af børnebiblerne er Kain en ondsindet skurk, og i andre

en stakkels dreng, der er undertrykt af samfundsstrukturene. Det kan have flere forskellige årsager, og kan både have rod i aktive valg, eller mere ubevidste reproduktioner af bestemte konventioner og forståelser.

Det kan være et udtryk for, at forfattere og forlag bevidst ønsker at videreføre nogle bestemte forståelser af *Bibelen*, og mere generelt om kristendommen, til børn i dag. Det kan også være, at forfatterne bevidst modificerer eller omskaber *Bibelens* indhold, fordi det skal være mere børnevenligt. Men det er også muligt, at de forskellige udlægnings afspejler, at forfatterne tilhører forskellige erindringsfællesskaber omkring *Bibelen*. De tre årsager er ikke gensidigt udelukkende, og man kan forestille sig, at alle spiller ind i udarbejdelsen af en børnebibel. Uanset om det er intentionen eller ej, er børnebibelforfatterne gennem børnebiblerne med til at producere eller reproducere nogle bestemte forestillinger om *Bibelen* og kristendommen, som gives videre til de yngre generationer.

Børnebiblernes popularitet: En del af en kulturarvsdiskurs?

De forskellige diskurser og måder at præsentere bibelstoffet på, som vi fandt i vores analyse, vidner om, at der ikke er konsensus om, hvordan en børnebibel skal se ud. Vi har særligt hæftet os ved sammenhængen i diskurserne, og lavet en overordnet inddeling som vi mener, repræsenterer en skillelinje i genren: På den ene side den bibelnære formidling, som man kan finde i de oversatte børnebibler (undtagen i *Hvad Bibelen fortæller om Jesus*), og på den anden side den divergerende formidling, som man især finder i de danske børnebibler.

Noget kunne tyde på, at danskerne foretrækker de divergerende børnebibler. I hvert fald peger de salgstal, vi har kendskab til på, at disse dominerer markedet. *Sigurd fortæller Bibelhistorier* af Sigurd Barrett og *Børnebiblen* af Johannes Møllehave er suverænt de børnebibler, der er solgt i flest eksemplarer, med henholdsvis 160.000 og 300.000 eksemplarer solgt pr. 2017 (Larsen 2019:126). At det er offentligt kendte profiler som Sigurd Barrett og Johannes Møllehave der har skrevet bøgerne, spiller selvfølgelig også ind på salget, og det faktum at Barretts børnebibel er en del af en serie med andre bøger om kultur og historie kan også påvirke salgstallene positivt. De høje salgstal kunne tyde på, at danskerne ikke lægger så meget vægt på, at deres børn får en tekstnær introduktion til *Bibelens* indhold, men måske snarere fokuserer på, at *Bibelen* bliver gjort til en god historie, som barnet kan forholde sig til, som det er tilfældet i de danske børnebibler. Vi kan ikke sige noget om, hvordan børnebibelformidlingen er i andre lande, men i Danmark er der klar forskel på de oversatte og de danske udgivelser. Når de danske forbrugere i højere grad vælger at købe de danske udgivelser, end dem der er oversat fra andre sprog, hænger det måske

sammen med, at disse udgivelser er bedre afstemt med danskernes generelle indstilling til *Bibelen* og kristendommen. Danskerne vil hellere have en kulturkristen børnebibel, der vægter den gode historie, frem for en kildenær udlægning af *Bibelen*.

Jævnfør afsnittet om diskursiv praksis, betragtes en bog i Danmark som en bestseller, hvis den overstiger over 10.000 solgte eksemplarer. Alene ud fra de salgstal vi har adgang til, tegner der sig således et billede af et enormt marked i et lille land som Danmark. Alle de børnebibleer vi har undersøgt er udgivet eller genudgivet efter 2007, og det er dermed ikke gamle støvede udgivelser, der har solgt mange bøger over lang tid, men derimod helt nye udgivelser og oplag, som flyver ned fra hylderne.

Denne markante interesse for børnebibleer er svær at se som et udtryk for en religiøs vækkelse i Danmark, når man undersøger tallene for danskernes religiøsitet, hvor folkekirkens medlemstal hvert år daler. Ifølge Danmarks Statistik har der været et støt fald i danskernes medlemskab i folkekirken, og siden 1990 er antallet af medlemmer af folkekirken faldet fra 89,3 % til 74,3 % (Pedersen og Fahrendorff 2020). I en undersøgelse af europæernes religiøsitet fra 2018 konkluderede det amerikanske analyseinstitut Pew, at Danmark, ud af undersøgelsens 34 lande, var det næstmindst religiøse land efter Estland (Berlingske 2018). Der skal selvfølgelig tages højde for forskellige måder at definere og måle religiøsitet, men der er ikke meget der tyder på, at Danmark er ved at blive mere kristent.

Måske skal man se interessen for børnebibleer i lyset af en mere generel interesse for dansk kultur og værdier. I de seneste årtier har man kunnet bevidne en stor offentlig, og måske især politisk, interesse for at definere, hvilke værdier der er vigtige for det danske samfund. Det kommer blandt andet til udtryk i de mange kanonprojekter, som er blevet lavet i løbet af de sidste to årtier, såsom Danmarks Kanon (2016), Dansk Litteraturs Kanon (2004), Kulturkanon (2006), og også konkurrencen om Danmarks nationalret, stegt flæsk med persillesovs (2004). Historieforsker Bernard Eric Jensen, som beskæftiger sig med historiebevidsthed og -brug, skriver i sin bog *Kulturarv* fra 2008, at der er sket en opblomstring af ordet 'kulturarv' fra begyndelsen af 2000'erne (Jensen 2008:6-11). Han mener, at kulturarv blev et nøglebegreb i en partipolitisk diskurs, der tog form under Anders Fogh Rasmussens regeringstid (fra 2001-09). I sin analyse udleder han, at Fogh-regeringen brugte kulturarv som et politisk middel i en kulturkamp, især mod dem, som ikke var bærere af, hvad man typisk forstår som traditionel dansk kultur – med andre ord de, der synliggjorde, at Danmark er et flerkulturelt samfund (Jensen 2008:18). Debatten om, hvad det vil sige at være 'dansk' og 'dansker', har i de seneste mange år været tilbagevendende, og den hænger ofte tæt sammen med debatten om muslimske

indvandrere i Danmark. Ifølge Bernard Eric Jensen er mødet med de(t) anderledes en væsentlig dynamik i menneskers identitetsdannelse:

”Når nogen identificerer sig med en gruppe, fx et vi etniske danskere, bliver deres indbyrdes forskelle betragtet som mindre væsentlige, og de får følgelig ikke lov til at undergrave forestillingen om fælles identitet. De vil tværtimod gensidigt anerkende hinanden ved at sige: ’du er en dansker ligesom mig’. Møder de samme personer nogle, der er anderledes end dem selv, fx svenskere eller tyskere, indvandrere eller flygtninge, vil de som oftest mentalt og symbolsk markere en grænse mellem sig selv og de andre, og opmærksomheden fæstnes da ved de forskelle, der gør en forskel i identitetsmæssig henseende” (Jensen 2008:96).

Emnerne ‘indvandrer’, ‘danskhed’, ‘kristendom’ og ‘islam’ har været fremtrædende i den politiske- og offentlige debat gennem de seneste 20 år. Måske kristendommen alligevel har fået en opblomstring, ikke som konfession, men som en dansk identitetsmarkør i mødet med ”de andre”. Det kan være, at børnebiblernes høje salgstal afspejler, at danskernes kulturkristne identitet har fået en opblomstring i forbindelse med den større samfundsmæssige debat og dialog om, hvad danskhed er. Selvom Bibelen og børnebiblerne er religiøse tekster, behøver det ikke at være sådan, de forstås og bruges. De kan også bruges som kulturelle artefakter, der forbinder den enkelte til et kollektivt fællesskab gennem en fælles historisk-kulturel fortælling.

I dette afsnit har vi anskuet børnebibler i et erindringsteoretisk perspektiv. Børnebiblerne kan her ses som kulturelle artefakter, der er med til at producere og reproducere nogle bestemte forestillinger og forståelser om *Bibelen* og kristendommen. Som vi har vist i vores analyse, er børnebiblernes formidling af indhold forskellig, og det kan vidne om, at der er et diverst marked for børnebibler, fordi der er forskel på, hvordan man gerne vil opleve og huske fortællingerne og kristendommen mere generelt. Der er især stort salg i de danske, divergerende børnebibler, hvor den gode historie står i centrum. Danmark udgør et stort marked for børnebibler, og afslutningsvist har vi udfoldet en tese om, at det skyldes, at kristendommen har fået en rolle i et nationalt identitetsprojekt, som har stået på i offentligheden i de seneste to årtier.

9 Konklusion

Vores problemformulering lyder: Hvordan formidles gammeltestamentlige fortællinger i nye danske børnebibler? For at svare på dette har vi i dette speciale skrevet en historisk redegørelse af børnebiblens udvikling i Danmark, der har til formål at undersøge udviklingen af bibelformidlingen fra reformationen til i dag. Den har vi medtaget for at vise, at det er en genre med en særlig udviklingshistorie.

Herefter har vi redegjort for den teoriramme, vi bruger igennem resten af projektet, nemlig den kritiske diskursanalyse, med udgangspunkt i Norman Faircloughs teori. Vi har benyttet os af Faircloughs teoriramme på tre forskellige niveauer: hans teori om en kritisk diskursanalyse, hans model som vores overordnede analysestruktur, samt et udvalg af hans tekstlige analyseværktøjer. Vi har i tillæg benyttet os af Kress og van Leeuwens teori om multimodalitet, der giver os et sprog til at tale om det visuelle aspekt i børnebiblerne.

Vi har analyseret børnebiblerne i tre niveauer, som svarer til Faircloughs model for diskursanalyse. I vores undersøgelse af børnebiblernes diskursive praksis i Danmark har vi fundet ud af, at der er udkommet mindst 66 børnebibler i Danmark mellem 2007 og 2020, og cirka halvdelen af dem er oversat til dansk fra andre sprog. Næsten alle børnebiblerne er udkommet på forlag, der enten selv beskriver sig som kristne eller mere overordnet beskæftiger sig med kristendom og tro. *Bibelen* fylder meget intertekstuelt i alle børnebiblerne, og der refereres ofte til *Bibelen*, og mange citerer den også. Børnebiblerne indeholder også konstitueret intertekstualitet fra børnelitteraturen, og det kommer især til udtryk i de mangeartede adaptationstiltag, som præger både deres udtryk og indhold. Børnebiblernes illustrationer er meget forskelligartede, men overordnet kan man se, at den visuelle side af børnebibelen har høj modalitet i de børnebibler, der er oversat til dansk, og en lavere grad af modalitet samt et mere eksperimenterende udtryk i de danske udgivelser.

I den tekstnære analyse, diskurs som tekst, har vi analyseret tre udvalgte fortællinger på tværs af børnebiblerne: Kain og Abel, Abraham og Isak og fortællingen om Job. Vi udvalgte disse fortællinger på baggrund af deres temaer, som vi havde en formodning om var særligt svære at formidle for børn.

Ved at undersøge diskurser i de tre fortællinger har vi fundet ud af, at de gammeltestamentlige fortællinger formidles ret forskelligt på tværs af nyere danske børnebibler. De fleste børnebibler har et stort fokus på karakterernes indre liv, som ikke er at finde i *Bibelen*. Vi fandt to overordnede diskurser om Gud, som i nogle af børnebiblerne var overvejende hård og straffende, og i andre var portrætteret mere som en god ven, der støtter menneskene. Vi fandt

også frem til, at der er stor forskel på, hvor meget børnebibleerne fornyer sig, kontra hvor meget de holder sig til *Bibelen*. I enkelte af børnebibleerne fandt vi en særlig profanitetsdiskurs, hvor fokus i højere grad var på profane forklaringsmodeller frem for religiøse. Vi fandt også en særlig rationalitetsdiskurs, hvor Guds handlinger bliver forklaret i teksten. Vi kan altså se at gammeltestamentlige fortællinger formidles forskelligt i nye danske børnebibleer, da fortællingerne indeholder forskellige diskurser.

Vi kan se en tendens til, at de fleste diskurser kan samles under to overordnede diskurser, som vi ser som et udtryk for to forskellige forståelser af, hvordan *Bibelen* skal formidles til børn i Danmark. De to overdiskurser er den bibelnære diskurs og den divergerende diskurs. Under disse to kategorier kan man samle de fleste af de børnebibleer, vi har analyseret. Denne inddeling passer desuden med, at de tekstnære bibleer alle sammen er oversat, mens de divergerende er danske, med en enkelt undtagelse.

Afslutningsvis har vi ud fra en erindringsteoretisk ramme set *Bibelen* og børnebibleerne som eksempler på kulturelle artefakter. Børnebibleer er, ligesom *Bibelen*, kulturelle artefakter, som er med til at skabe og opretholde nogle bestemte forståelser af kristendommen i det danske samfund. En børnebibel med en disciplinerende Gud giver for eksempel et andet indtryk af kristendommen, end en børnebibel med en kærlig Gud. Børnebibleerne har høje salgstal i Danmark, og ud fra de salgstal vi kender til, ser de divergerende børnebibleer ud til at være de bedst sælgende. Det får os til at udfolde en tese om, at børnebibleernes høje salgstal afspejler en opblomstring, ikke af kristendommen som trosretning, men af kristendommen som et identitetsmæssigt pejlemærke i relation til de seneste årtiers debat og offentlige samtale om den danske nationale identitet.

10 Litteraturliste

Akinkurolere, Susan Olajoke, Eromosele, John Abuya (2012). 'Engaging with Old Testament Stories: A Multimodal Social Semiotic Approach to Children Bible Illustrations'. I: *International Journal of Applied Linguistics & English Literature*.

<https://pdfs.semanticscholar.org/c52d/8e50a4a0934727d44f0529f5d3dea71b3ebc.pdf>

Alex, Melissa (2012). *365 Bibelhistorier*. Illustreret af Gustavo Mazali. Oversat fra engelsk af Anette Broberg Knudsen. Forlaget Scandinavia.

Aller, Edith (2003). *Den bibelhistoriske fortællings sprogbrug*. Danmarks Pædagogiske Universitet.

Aller, Edith (2009). *Børns bibelhistorier - sprogbrug, historie og funktion*. Aros Underviser.

Bach-Nielsen, Carsten (2019). *Bibelen i Danmark. 500 års kirke- og kulturhistorie*. Bibelselskabet.

Barrett, Sigurd (2017). *Sigurd Fortæller Bibelhistorier*. Illustreret af Janette Brandt. 6. udgave. Politikens Børnebøger og Danmarks Kirkelige Mediecenter.

Bergstedt, Harald (1931). To Livspanoramaer. I *Social-Demokraten*. 16/08-1931. Statsbiblioteket, mediestream. Sidst besøgt 30/12-2020. URL:

http://www2.statsbiblioteket.dk/mediestream/avis/record/doms_avis_page%3Auuid%3Ae6dd1788-b126-4591-a6c5-5dc93d23fb58/query/Social-Demokraten%20/page/doms_avis_page%3Auuid%3A58626653-18a9-4baf-a23d-98826e5fe9cd

Berlingske (2018). *Måling: Danmark er det næstmindst religiøse land i Europa*. Berlingske Media. Udgivet 22/12 2018. Sidst besøgt URL: <https://www.berlingske.dk/danmark/maaling-danmark-er-det-naestmindst-religioese-land-i-europa>

Berthelsen, Anders Wedel. *Abraham og Isak på jysk. En narratologisk analyse af Jeppe Aakjærs genfortælling af Første Mosebog kapitel 22 vers 1-14*. En eksamensopgave.

Bibelselskabet (2020) *Pressemeddelelse: Danmark får en ny bibel*. Marts 2020. Sidst besøgt 22/8-2020. URL:

https://www.bibelselskabet.dk/sites/default/files/files/pressemeddelelse_bibelen_2020.pdf

Bibelselskabet, årstal ikke angivet. *Hvad er Bibelselskabet?*. Sidst besøgt: 20/12-2020. URL: <https://www.bibelselskabet.dk/om-bibelselskabet-menu/hvad-er-bibelselskabet>

Bostrup, Lise (2020). *Kronik: Bibelen 2020 er præget af modebølger og en lettere venstreorienteret dagsorden*. Berlingske, s. 28 i Opinion. 12/7-2020. URL til Infomedia: <https://apps-infomedia-dk.ep.fjernadgang.kb.dk/mediarkiv/link?articles=e7ca724e>

Bottigheimer, Ruth B. (1996). *The bible for children. From the Age of Gutenberg to the Present*. Yale University Press, New Haven og London.

Brønnum, Jakob (2007). *Bibelen fortalt for mig*. Dansk udgave, Forlaget Hovedland. Oversat fra: Rock, Lois & Cox, Caroline (2005). *My Very Own Bible*. Lion Hudson, Oxford.

Bylund, Louise Heldgaard (2018). *Få overblik over de vigtigste børnebibler*. Fra kirke.dk. Udgivet 3/8-2018. Sidst besøgt 24/8 2020. URL: <https://www.kirke.dk/redskaber/faa-overblik-over-de-vigtigste-boernebibler>

Carroll, Vanessa (2017). *Noas ark - klar, parat, find*. Illustreret af Sandrine L'amour. Scandinavia.

Cecilie Fodor, Vanessa Carroll (2017). *Min bibel med Nøglevers*. Illustreret af Fabiano Fiorin. Scandinavia.

Dalevi, Sören (2007). *GUD SOM HAVER BARNEN KÄR? - Barnsyn, gudsbild och Jesusbild i Barnens bibel och Bibeln i berättelser och bilder*. Verbum Förlag, Stockholm.

de Vries, Anne (1960/2008). *Børnenes Bibelbog*. Illustreret af Fred App. Oversat fra hollandsk Georg S. Geil. Originaltitel: *Kleuter Vertel voor de Bijbelse Geschiednis*. I Danmark udkommet i 19 oplag. 4. udgave, 2. oplag. Forlagsgruppen Lohse.

Den Danske Ordbog (2020). *Formidle*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Sidst besøgt 30/12-2020. URL: <https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=formidle>

Det Danske Bibelselskab (1992). *Bibelen. Den hellige skrifs kanoniske bøger*. Oversættelse autoriseret af Hendes Majestæt Dronning Margrethe II ved kgl. resolution af 19/02-1992. 2. udgave 1. oplag. Bibelselskabet.

Det Danske Bibelselskab (2020). *Bibelen 2020*. Projektledelse af Birgitte Stoklund Larsen. 1. udgave, 1. oplag. Bibelselskabet.

Dørken, Elisabeth Vestergaard (2008). *Bibler i børnehøjde. Typer og fortælling i den danske børnebibel 1900-2007*. Afdeling for Litteraturhistorie, Institut for Æstetiske fag, Aarhus Universitet. Danmarks Pædagogiske Bibliotek.

Eksistensen (2018). *Om forlaget*. Sidst besøgt 20/12-2020. URL: <https://www.eksistensen.dk/om-forlaget/>

Fairclough, Norman (1992). *Discourse and Social Change*. Polity Press. Cambridge, UK.

Fairclough, Norman (2008). *Kritisk diskursanalyse. En tekstsamling*. Redigeret og oversat af Elisabeth Halskov Jensen. Hans Reitzels Forlag.

Forlaget Scandinavia (2014). *Om os*. Sidst besøgt 20/12-2020. <https://www.scandinavia.as/om>

Forlagsgruppen Lohse, ikke angivet. *Om os*. Sidst besøgt 20/12-2020. URL: <https://lohse.dk/om-os>

Forsk. forfattere. (2014). *Børnebibel fra Nord*. Forlaget Alfa.

Garff, Synne (2007). *De Mindstes Bibel*. Illustreret af Lilian Brøgger og Cato Thau-Jensen. 1. udgave, 1. oplag. Bibelselskabets Forlag, København K.

Gregersen, Frans (2014). Strukturalisme. I *Humanistisk videnskabsteori*. Redigeret af Finn Collin og Simo Køppe. Lindhardt og Ringhof.

Guile, Gill (2018). *Gå på opdagelse i Bibelens fortællinger: Gud passer på sit folk*. Skrevet af Charlotte Thoroe. Oversat af Britta Bank Møller. Lohse.

Hansen, Erik og Heltoft, Lars (2011). *Grammatik over det Danske Sprog*, kap. 5 (s. 729-730) (s. 765-774) + (s. 780-785).

Hansen, Hans Lauge (2019). Kultur og erindring. I *Ny Kulturteori*. Redigeret af Birgit Eriksson og Bjørn Schiermer. Hans Reitzels Forlag.

Hidenori, Kumai (2011). *Manga Mosebøger*. Del 3. Oversat af Mette Holm. Illustreret af Ryo Azumi. Bibelselskabet.

Højlund, Beate (2009). *Bibelen Hver Dag*. Illustreret af Marcin Piwowarski. Originaltitel: The Everyday Bible. Originalforlag: Anno Domini Publishing. Original tekst: Rhona Davies. 1. udgave, 1. oplag. Forlagsgruppen Lohse, Fredericia.

Horsbøl, A. og Raudaskoski, P. (red). (2016). *Diskurs og praksis. Teori, metode og analyse*. I serien Metoder i samfundsvidenskab og humaniora. Samfundslitteratur.

Hvid-Olsen, Egil (2014). *Skurke, helte og Gud. En genfortælling af Bibelens historier for alle mellem 8 og 108 år*. Illustreret af Michael Løhde Andersen. 1. udgave, 1. oplag. Forlaget Indblik.

Iversen, Stefan (2013). Handling. I *Litteratur. Introduktion til teori og analyse* s. 35-44. Redigeret af Lasse Horne Kjøeldgaard m.fl. Aarhus Universitetsforlag.

Jensen, Bernard Eric (2008). *Kulturarv - et identitetspolitiske konfliktfelt*. Gads Forlag.

Jensen, Eva Skafte (1997). Modalitet og dansk. I *NyS – Nydanske Sprogstudier og Almen kommunikationsteori*. Nr. 23, side 9-24. Udgivet af Daneklærerforeningen.

Jessen, Ida & Bartholin, Hanne (2016). *Bibelhistorier*. 1. udgave, 1. oplag. Bibelselskabets Forlag, København K.

Jørgensen, Marianne Winther og Philips, Louise (1999). *Diskursanalyse som teori og metode*. Samfundslitteratur. Roskilde Universitetsforlag.

Keuchen, Marion (2016). *Bild-Konzeptionen in Bilder- und Kinderbibeln : die historischen Anfänge und ihre Wiederentdeckung in der Gegenwart*. V&R unipress; Illustrated Edition.

Kierkegaard, Søren (1961. [opr. 1843]). *Frygt og Bæven*. Indledning og noter ved Niels Thulstrup. Gyldendal.

Kirkeministeriet (2019). *Dåbstat*. Sidst besøgt d. 30/11-2020. URL: <https://www.km.dk/folkekirken/kirkestatistik/daabstal>

Kjældgaard, Lasse Horne m.fl (Red.) (2013). I *Litteratur. Introduktion til teori og analyse*. Aarhus Universitetsforlag.

Knudsen, Anette Broberg (oversat 2016). *De 100 Bedste Bibelhistorier*. Dansk udgave, Forlaget Scandinavia. Oversat fra: Alex, L.M. & Mazili, Gustavo. 100 Best Bible Stories. Forlag ikke angivet.

Krak, Nikolaj (2018). *Danskernes paradoksale tro: Vi er kristne, men ikke religiøse*. I *Kristeligt Dagblad*. Opdateret 2020. Sidst besøgt 30/11-2020. URL: <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kirke-tro/danskernes-paradoksale-tro-kristendommen-er-over-det-hele-og-er-alligevel-ikke-til-maal>

Kress, Gunther og van Leeuwen, Theo (2006). *Reading Images*. 2. udgave. Routledge.

Kristeligt Dagblad A/S, årstal ikke angivet. *Om Kristeligt Dagblads Forlag*. Sidst besøgt: 20/12-2020. <https://forlag.kristeligt-dagblad.dk/om-forlagetkristeligt-dagblad.dk>

Kristensen, Esben Hanefelt (2015). *Myldrebibelen*. Bibelselskabets Forlag.

Lachmann, Rainer og Adam, Gottfried (1999). *Kinder- und Schulbibeln. Probleme ihrer Erforschung*. Vandenhoeck & Ruprecht

Lachmann, Rainer og Adam, Gottfried (2003). *Das Alte Testament in Kinderbibeln: Eine didaktische Herausforderung in Vergangenheit und Gegenwart*. Theologischer Verla

Lachmann, Rainer og Adam, Gottfried (2005). *Illustrationen in Kinderbibeln - Von Luther bis zum Internet*. Garamond; 1., Aufl. Edition.

Larsen, Gorm (2013). Fortæller. I *Litteratur. Introduktion til teori og analyse*. s. 57-70. Redigeret af Lasse Horne Kjældgaard m.fl. Aarhus Universitetsforlag.

Larsen, Kasper Bro (2019). 'Børnebibelen som kulturelt erindringssted mellem kirkekristendom og kulturkristendom'. S. 125-140 i *Prismet* 72, Hefte 2. *Børnebibler*. Udgivet 18/6-2019.

Lindhardt, Tine (2013). *Mini-Bibelen*. Det Danske Bibelselskab, København K.

Lloyd-Jones, Sally (2008). *Hvad Bibelen fortæller om Jesus - Hans navn klunger med i hver eneste historie*. Illustreret af Jago Silver. Originaltitel: The Jesus Storybook Bible. Originalforlag: Lion Hudson. Oversat fra engelsk af Asbjørn Hansen. ProRex Forlag, Christiansfeld.

Mogensen, Jan (2016). *Da Gud skabte verden og 7 andre fortællinger fra Bibelen*. Forlaget Carlsen.

Møllehave, Johannes (1996/2016). *Børnebibelen. Genfortalt af Johannes Møllehave*. Illustreret af Charlotte Pardi. 2. udgave, 2. oplag. Bibelselskabets Forlag, København K.

Montero, Jose Perez (2011). *Bibelen som Tegneserie - Fra Adam til Jacob*. Tekst af Ben Alex. Oversat fra engelsk. Scandinavia Publishing House.

Montero, José Perez (2016). *Bibel Detektiv - på opdagelse efter Guds folk*. Scandinavia.

Mueller, Dawn (2012) *Gud i Aktion. Fortællinger fra Det Gamle og Det Nye Testamente*. Forlagsgruppen Lohse.

Pedersen, Evander og Fahrenedorff, Rasmus (2020). Overblik: Her er de nyeste tal om folkekirkens medlemmer. I *Kristeligt Dagblad*. Udgivet 18/2-2020. URL: <https://www.kristeligt-dagblad.dk/historier/medlemstal>

Pedersen, Johannes (1930). *Religionsundervisning*. Hejmdal 15. september 1930 s. 3.

Statsbiblioteket, mediestream. URL:

http://www2.statsbiblioteket.dk/mediestream/avis/record/doms_avis_page%3Auuid%3A7b31fdd1-b376-4e8b-b721-d04a501a6f20/query/Religionsundervisning/page/doms_avis_page%3Auuid%3A7b31fdd1-b376-4e8b-b721-d04a501a6f20

Petersen, Karsten H (2010). *Den lille bibel - for børn*. Illustreret af Ole Grøn. Unitas Forlag.

Prismet (2019). *Barnebibler*. Nr. 72, Hefte 2. (2019). 18/6-2019. Religionspædagogisk tidsskrift. Udgives af IKO - Kirkelig pedagogisk senter. Senest besøgt 30/12-2020. URL: <https://journals.uio.no/prismet/issue/view/643>

ProRex Forlag, årstal ikke angivet. *Om Os*. ProRex Forlag. URL: <https://prorex.dk/om-os/>

Rasmussen, Thomas Reinholdt (2020). 'Grundig sprogvask med store konsekvenser'. I *Kristeligt Dagblad*. Sidst opdateret 20/07-2020. Sidst besøgt 30/12-2020. URL: <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kultur/grundig-sprogvask-med-store-konsekvenser>

Reents, Christine (1984). *Die Bibel als Schul- und Hausbuch für Kinder*. Vandenhoeck & Ruprecht.

Rigney, Ann (2015). Cultural memory studies. Mediation, narrative, and the aesthetic. I *Routledge Handbook of Memory Studies*. Redigeret af Anna Lisa Tota og Trevor Hagen. Taylor and Francis Group. Sidst redigeret 31/30-2017. URL:

<https://ebookcentral.proquest.com/lib/kbdk/detail.action?docID=4014323&pq-origsite=primo>

Rørdam, Fr. Holger (1883). Kirkeordinansen 14. juni 1539. I *Danske kirkelove samt udvalg af andre bestemmelser vedrørende kirken, skolen og de fattiges forsørgelse fra Reformationen indtil Christian V's Danske Lov, 1536-1683, første del (1883)*, s. 40-133. Danmarkshistorien.dk. URL:

<https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/kirkeordinansen-14-juni-1539/#o8>

Skovsgaard, Steen (2014). *De bedste bibelhistorier*. Illustreret af Gill Guile. Originaltitel: Bible for Young Children. Kristeligt Dagblads Forlag.

Sunderland, Jane (2004). *Gendered discourses*. Palgrave Macmillan.

Thejsen, Thorkild (2009). *Kampen om folkeskolens formål - Folkeskolens formålsparagraf fra 1814-2006*. www.Folkeskolen.dk <https://backend.folkeskolen.dk/~Documents/41/55841.pdf> Sidst besøgt 01/12-2020.

Throe, Charlotte & Guile, Gil (2012). *De små børns bibel*. Originaltitel: Bible for Toddlers. Forlaget Lohse.

Thorsen, Nils (2020). 'Men hvor var det egentlig, han blev korsfæstet?: Fjernelse af ordet 'Israel' fra ny dansk bibel udløser kritik'. I *Politiken*. Sidst opdateret 21. april 2020. <https://politiken.dk/kultur/art7756560/Fjernelse-af-ordet-Israel-fra-ny-dansk-bibel-udl%C3%B8ser-kritik>

Torring, Jacob (2013). Diskursteori. I *Klassisk og moderne samfundsteori*. Redigeret af Heine Andersen og Lars Bo Kaspersen. Hans Reitzels forlag.

Toulmin, Sarah (2006/2007). *Bibelen for de små*. Illustreret af Kristina Stephenson. Originaltitel Baby Bible. Gyldendal.

Tschirch, Reinmar (1995). *Bibel für Kinder. Die Kinderbibel in Kirche, Gemeinde, Schule und Familie*. Verlag W. Kohlhammer. Stuttgart Berlin Köln.

Tutu, Desmond (2010). *Guds børn - Bibelhistorier*. Oversat af Jeanne Dalgaard fra engelsk. Originaltitel: Children of God - Storybook Bible. Forlaget Alfa.

Vikström-Jokela, Monica (2014). Job. I *Børnebibel fra Nord*. Forlaget Alfa.

Vincent, Claus (2010). Kun hver 12. danske læser ofte i Bibelen. *Kristeligt Dagblad*. Sidst besøgt 30/11-2020. URL: <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kirke-tro/kun-hver-12.-danske-1%C3%A6ser-ofte-i-bibelen>

Weinreich, Torben (2001). *Børnelitteratur: en grundbog*. Høst.